

ילקוט ווהלן

69 שנה למדינת ישראל

גיליון מס' 66

אב תשע"ז - אוגוסט 2017

ילקוט וזהליו

69 שנה למדינת ישראל

גיליון מס' 66

אב תשע"ז - אוגוסט 2017

בהוצאת: האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, המרכז בישראל
היכל יהדות ווהלין, רח' כורזין 10, גבעתיים 53583
טלפון: 03-5717621, פקס: 03-7321605

העורך הראשון: יהודה מרין ז"ל
וחברי המערכת: בוריס בריק ז"ל
אברהם ביבר ז"ל

המערכת: יוסף גליצקי
ציפי קרליץ

עריכה: ציפי קרליץ

עריכה לשונית: טובה פרידלנד

מאמרים, כתבות, שירים, דברי זכרון, רשמי מסע ותמונות
יתקבלו בברכה.

ניתן להעביר אל מזכירת המערכת גב' זהבה ויסברג:

wohlinorg@bezeqint.net

עיצוב: רויטל אביב
הדפסה: דפוס שלמה לוי בע"מ 052-5471060

תוכן עניינים

4	מכתב ועידת התביעות
5	קול קורא להגשת עבודות הנצחה
6	דבר יו"ר האיגוד
8	עיריית גבעתיים, יום הזיכרון לשואה ולגבורה / מר רן קוניק, ראש עיריית גבעתיים
10	ערב יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשע"ז / ד"ר רותי לוסטיג
12	דבר נציג השורדים - זליג ברקאי
17	רק עיניים / אריה גורן (לבית גרייבר)
18	סיפורה של טובה פייט
	עולמות שחרבו
20	דפי הזכרונות / עדה יגורי
30	יזכור לקהילת קוזין / צבי צ'ונסקי
33	קריאת שמע / יעקב שריד
37	סיפורם של יצחק ובוניה אופשטיין / שושנה ברוך
50	סיפורה של חנה טרויב-גולדנברג / מאנגלית: ציפי קרליץ
58	אברום לא עלה / גדי כפיר
	פרטיזנים ולוחמים יהודים
65	התקוממות גטו טוצ'ין: המרד הראשון בגרמנים / אלכס דורון
	גיבורים ביער / יעקב גלזר
72	מכתב לחבר עשרים שנה אחרי / זלמן שירמן, עריכה אברהם אפלבוים
73	אייזיק (אלכסנדר) פירט
73	חוזר שפורסם ב-1942 ע"י ראש המועצה החדש של רפאלובקה
	מסעות לווהלין - אוקראינה
74	בחזרה לדמידובקה, יוני 2016 / נעמי אלעד

ועידת התביעות CONFERENCE ON JEWISH MATERIAL CLAIMS AGAINST GERMANY, INC.
 פקס: 02-6712731 • טל': 02-6712711 • בית האומות, דרך הכרמל 101, ירושלים 93480 • Website: www.claimscon.org.il
 Beit Ha'umot, 101 Derech Hevron, Jerusalem 93480 • redisrael@claimscon.org

נשיא תפקידים

יושב ראש

ג'וליוס (יהודה) ברמן

יושב ראש הוועד המנהל

ראובן מרחב

גובר

דודן קטן

סגן נשיא ראשון

נתן פורמסקי

סגן נשיא

קולט אביטל

אנדרו בייקר

אברהם בידרמן

אברהם דובדבני

מנחם הבון

בן הלפנט

אלן ג'ייקובס

סלמון סרן

ברוך שוב

יוסף וילף

הצוות הבכיר

מנכ"ל

גרג שניידר

ראש מטה

אריה בוכיינסקי

סמנכ"ל הפעול

פיילק אלסון

סגן נשיא לישראל

שלמה גור

עוזרת מנכ"ל

קרן הייליג

עוזרת מנכ"ל לצמ"א /

מנהלת הקצאות מוסדיות

מרים וייזר

נציג בישראל

אברהם פריסלר

מנהל הארגון הישראלי

דודן הלר

נציג בגרמניה

דודינה מנהל

מנכ"ל, ישראל

דוד'רד טבצ'ניק

יועץ בכיר, ישראל

צבי טנבר

יועץ בכיר להשבת רכוש

איוון הוכברג

מנהלת יחסי ציבור

הילארי קסלר-גודן

סמנכ"ל כספים

ג'וזף בריג

השכת

איימי מייארי

ז' בסיון התשע"ז

1 ביוני 2017

לכב'

מר יאיר אפל

אגוד עולמי של יוצאי ווהלין, המרכז בישראל

wohlinorg@bezeqint.net

שלום רב,

אנו שמחים להודיעכם כי ועידת התביעות, בשיתוף עם מרכז הארגונים, אישרה הקצבה של 26,701 ₪ כסיוע מוועידת התביעות לארגונכם לשנת 2017.

בשבועות הקרובים יופקד בחשבון הבנק של ארגונכם תשלום בסך 13,350 ₪, המהווה כ-50% מההקצבה שאושרה לארגונכם. המחצית השנייה של ההקצבה תשולם לאחר קבלת דיווחים לקראת סוף 2017. בתחילת נובמבר אנו נשלח לכם הנחיות לגבי הדיווחים שיהיה עליכם להגיש.

נבקש לקבל עותק של העלוני של ארגונכם ומידע שוטף אודות פעילויות תרבות, הזמנות לימי זיכרון ואירועים של הארגון.

אני מזכירה שאנו מבקשים כי תפרסמו את דבר התמיכה של וועידת התביעות, כולל הלוגו, בעלוני ובכל פרסום אשר אתם שולחים לחברי הארגון.

אנו שמחים להיות שותפים בעבודה החשובה שאתם עושים למען חברי ארגונכם נפגעי הנאצים.

בכבוד ובברכה,

בת שבע פורת

העתק: מר שלמה גור, סגן נשיא לישראל, ועידת התביעות
 גב' קולט אביטל, יו"ר מרכז הארגונים

האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין

המרכז בישראל (ע"ר)

WORLD ASSOCIATION OF WOLYNIAN JEWS IN ISRAEL

קול קורא להגשת נושאים לעבודות הנצחה לשנת 2018

קהל היעד: תלמידים בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה יוצאי קהילות ווהלין

איגוד יוצאי ווהלין מעודד תלמידים בכיתות ז' - י"ב להגיש הצעות לנושאים להכנת עבודות שינציחו את קהילות ווהלין אשר הושמדו בשואה.

התחומים:

- עבודת שורשים שתכלול סיפורי משפחה, אירועים, הישרדות, הצלה, עלייה לארץ.
- ראיונות עם שורדים ו/או יוצאי העיירות שיכללו סיפורים אישיים וזיכרונות. אפשר הקלטות בליווי תמליל.
- רשמי ביקור בוהלין. חוויה אישית + תמונות ו/או סרט.
- מחקרים שעוסקים בחיי הקהילות: מוסדות, אישים, תנועות נוער, אירועים מיוחדים וכו'.
- המחקרים יכולים להתבצע במסגרת עבודות גמר של תלמידי תיכון לבגרות בהיסטוריה.
- הצעת נושא לעבודה צריכה לכלול תקציר (2-3 שורות) ורשימת מקורות.
- את ההצעות יש לשלוח למייל wohlinorg@bezeqint.net עבור "וועדת המלגות" עד לתאריך 1.2.2018.

יש לציין שם, שם משפחה, גיל, שם ביה"ס וכיתה, שם הקהילה, מספר טלפון נייד. ההצעות ייבחנו ע"י "וועדת מלגות". שולחי ההצעות שיאשרו על ידי הוועדה יקבלו הודעה. את ההצעות המאושרות יהיה על המציעים להגיש כעבודה, על פי ההנחיות להלן, עד לתאריך שיפורסם בהמשך.

מבנה העבודה

- הגדרת הנושא
- גוף העבודה
- מסר אישי
- הסיבות לבחירת הנושא
- דיון
- ביבליוגרפיה (מחקרים) - לפחות 5 מקורות. תחומים אחרים - לפחות 2 מקורות.

היקף העבודה

- אורך: לפחות 10 עמודים A4
- גופן: David 12
- רווח: שורה וחצי

כאמור, הגשת ההצעות וכתיבת העבודות מיועדת לתלמידים יוצאי ווהלין בלבד. כל מי שהצעתו תתקבל, יתבקש, בנוסף להגשת העבודה, להשתתף גם במיזם "תרומה לקהילה" בתחומים שונים לפי בחירתו. לדוגמא: הקלדה של שמות הנרצחים בני הקהילה, סריקה של דפי הנצחה וכו'.

העבודות תיבדקנה על ידי "וועדת המלגות", שתקבע את העבודות הראויות לקבלת מענק. המענקים יהיו בגובה 500-1500 ₪. העבודות הזוכות יפורסמו באתר האינטרנט של האיגוד וחלקן גם ב"ילקוט ווהלין".

שאלות והתייעצויות ניתן להפנות למייל wohlinorg@bezeqint.net עבור ועדת המלגות. בכבוד רב, ועדת המלגות - איגוד יוצאי ווהלין

דבר יו"ר פאזאנד יאיר אפל

אחי, אחיותיי,
בני ווהלין היקרים

ה-16 החלו להיערך אספות קבועות של נציגי קהילות יהודיות: מחוז פולין הקטנה, פולין הגדולה, רוסיה האדומה, ווהלין. אלו היו חברות וועד ארבע ארצות. על אף האנטישמיות שהרימה ראש מדי פעם, יהדות פולין בכלל ווהלין בפרט שגשגה ופרחה, החיים היו על פי המסורת היהודית, חופש פולחן, קמו בתי ספר יהודיים, תנועות נוער, אנשים נבחרו לבית הנבחרים הפולני והכל נראה טוב ומבטיח, עד עלית הנאצים לשלטון בגרמניה. האידיאולוגיה והאנטישמיות החלו לתת אותותיהן בקהילות היהודיות. הדיכוי הגובר, שלילת הזכויות, סגירת היהודים בגטאות ותנאי החיים הלא אנושיים. ביולי 1942 התחילו הגרמנים במבצע לחיסול היהודים. לאחר ביקור במוזיאון ובשרידי הגטו, הבנתי במשנה תוקף את המשמעות שאנו, בני הניצולים, שחרתנו על דגלנו ונדרנו להנציח את זכר הקדושים שנרצחו בשואה ולשמר את המורשת המפוארת של קהילות ווהלין, חייבים להמשיך בפעילות של תיעוד והנצחה. שמירה על המורשת והנחלתה לדורות הבאים.

ביקורי זה בא בהמשך למחויבות לחזון האיגוד ולתוכנית הפעולה לשנים הבאות, מתווה שהוכן בעמל רב ובחשיבה מעמיקה על ידי חברי הנהלת האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין בישראל, בהובלתה ובהנחייתה של חברת ההנהלה ד"ר רותי

בישראל ובאירופה היו מונחים עדיין זרי הפרחים על המצבות ובאתרים השונים לאחר טקסי יום הזיכרון לשואת עמנו, עת הגעתי לוורשה בירת פולין.

75 שנים עברו מתחילת השמדת קהילות ווהלין, ואני, בביקורי בעיה, ביקרתי גם במוזיאון החדש בו מוצגת תערוכת קבע, "1000 שנות היסטוריה של יהדות פולין". מצאתי שם עדויות מרתקות אודות הערים והעיירות והשטעייטעלך, מניין הגיעו היהודים לפולין, מתי ואת קורותיהם. בשנת 1264 הוגדרו זכויותיהם וחובותיהם של היהודים, הובטחו להם ביטחון וחופש דת וניתן להם אישור לעסוק במסחר ובמתן הלוואות. הפריט העתיק ביותר בתערוכה הוא מטבע מהמאה ה-13 ועליו אותיות עבריות, עדות לפעילותם המסחרית של היהודים. יהודי ווהלין היו חלק חשוב בהתפתחות הישוב והתרבות היהודית בפולין. במפה משנת 1765 כבר מופיעות העיירות "שלנו". הצלחתי לאתר את העיר דובנא, העיר בה נולדה אמי ז"ל, ואת העיירה בה נולד וגדל אבי ז"ל וורקוביץ'. כמו כן את קוזין, רדז'בילוב, ברסטצ'קה, לוצק, הורוכוב, אוסטראה, רובנו ועוד רבות נוספות. ווהלין הייתה חלק חשוב מההתיישבות היהודית. במאה

לצידה, נפרדה אמי זהבה אפל לבית מניס מהחיים והשיבה נשמתה לבורא. יהי זכרה ברוך.

דור השורדים שהנחיל, ועדיין מנחיל לנו את מורשת עמנו, שבזכותם אנו זוכרים ולמענם מזכירים, אלו היקרים שהטילו עלינו את החובה הקדושה לזכור ולא לשכוח, לנצור את זכר הקורבנות הקדושים ולהנחיל את ערך הזיכרון ומורשת שואת עמנו לדורות הבאים. וכמו תמיד אסיים בבקשה אנא תעדו, תעדו, כל עוד אפשר!

שלכם תמיד
יאיר אפל-יו"ר

לוסטיג לבית בריק, ויפורסם בהמשך, בנפרד.

לצערי הרב הולך ופוחת מספרם של בני דור הניצולים - אותם אודים מוצלים מאש, שקמו והתנערו מאפר החורבן ובנו דור חדש לתפארת העם היהודי, הקימו את מדינת ישראל, נלחמו את מלחמותיה ונתנו לנו חיים - הולכים ונפרדים מהחיים. ימים ספורים אחרי שמחת תורה, 74 שנים אחרי שמשפחתה נרצחה כולה ורק היא שרדה לבדה, גיבורה שקטה, ששרדה את אימת השואה, תוך שהיא מסתתרת מתחת לרצפת דיר חזירים, ביום הולדתה ה-95, כשכל המשפחה, בנים, כלות, נכדים ונינים

זר איטוד יוצאי ווהלין, סמרטוטים האנדרטה
לזכר הפרטיזנים והלוחמים היהודים בני ווהלין,
יום הזיכרון לשואה תשס"ז

ציריט געזעט, צוזאם יום פֿיציון אלס אַזאָר וואָס פֿאַרשטאַנד

דבר ראש העיר רן קוניק, בהיכל יהדות ווהלין

אר רן קוניק, ראש העיר געזעט'ס אַניח זיך פֿיציון
מאָרגען האַנדלעך לזכר הפרטיונים והלוחמים
בני ווהלין, יום הפיציון תשס"ז

הרב הראשי לגבעתיים, פנחס אדרי
הרב איתאל, הרב יעקב כרמי יו"ר
המועצה הדתית
מר יאיר אפל, יו"ר איגוד יוצאי
ווהלין
סגני ראש העיר, המשנים לראש
העירייה, חברי מועצת העיר,
מנכ"ל העירייה, שורדי השואה, בני
משפחה, בני נוער,
קהל יקה,

חלפה לה שנה נוספת, והנה אנו
מתכנסים כאן שוב, כמידי שנה,
ומציינים בכאב, בעצב רב, זכרם
של ששת מיליוני אחיינו היהודים
שנרצחו, נחנקו ונשרפו לפני 75 שנה
על אדמת אירופה.

כיום אנו חיים בעידן מודרני, עידן
הכפר הגלובלי בו ציוץ אחד בטוויטר

או פוסט אחד בפייסבוק נקראים תוך שניה
על ידי מיליוני בני אדם, עידן של מצלמות
וידאו, אייפונים. ובעידן זה, 75 שנים אחרי,
קשה אף יותר ועדיין בלתי נתפס ולא ניתן
להכיל ולהבין את שהתחולל שם, במדינות
ובמקומות בהם מטיילים מידי שנה מאות
אלפי ישראלים.

הצטרפתי גם אני השנה למסע החשוב לפולין,
מסעם של תלמידי שכבת י"ב בתיכון שמעון
בן צבי, התיכון בו למדתי.

ראינו את הכול בעיניים, היינו שם, במקומות
בהם נעשו הזוועות האיומות ביותר בתולדות
האנושות.

ראינו את המשרפות באושוויץ בירקנאו,
הלכנו בשביל במאידנק בו צעדו אחיינו את
צעדיהם האחרונים, עמדנו על שפת הבורות
בזביליטובסקה גורה, האדמה עליה נשמו

את נשימותיהם האחרונות בטרם נורו ונפלו
אל הבורות, היינו שם, היינו אבל לא הצלחנו
להבין איך כל זה קרה.
על הרמפה בכניסה לבירקנאו ראיתי בדמיון
את שהיה שם:

את פניה המבועתות מאימה של אם הרואה
בפעם האחרונה את פניו של ילדה הקט
שנלקח בברוטליות מבין ידיה, את פניו
המזועזעות של ילד הרואה כיצד אביו הכול
יכול מוכה כשהוא עומד ערום ומושפל לפניו,
ראיתי בדמיוני את העומדים בקור המקפיא
כשרק כותנת על גופם ונעליים קרועות
לרגליהם, את הפחד בעיניהם של העומדים
בתור לסלקציה ואת מבטי הצער, הייאוש
וחוסר האונים על פניהם של האסירים
עם הישמע קריאת ההשכמה בבוקר,
אותה קריאה גרמנית נוראית אשר קוטעת
באכזריות את חלומות החופש, אשר לכמה

להעלות על דעתו שניתן יהיה להשמיד שוב את העם היהודי.

ואנחנו, בני הדור השני, השלישי והרביעי, אנחנו ששמענו את שהיה שם, שהיינו שם עם מאות אלפי בני נוער נהדרים וערכיים, שהבנו מה היא פרופורציה ומה משמעותן האמתית של המילים: פרידה, קור, רעב, בדידות, אימה, פחד מוות, השפלה...

אנחנו מחויבים להמשיך ולהיות ראויים לזכרם של ששת מיליוני היהודים.

אנו מחויבים להמשיך ללמוד וללמד את אשר נעשה לעמנו, להמשיך ולשלוח את בני הנוער שלנו לשם, למקומות בהם הכול קרה, להמשיך ולהקשיב בקשב רב לשורדי השואה ולדלות מהם כל פיסת מידע וזיכרון אפשריים, להמשיך ולציין מידי שנה בשנה את יום הזיכרון לשואה ולגבורה, ובעיקר מצווים אנו להמשיך ולשמור על מדינת ישראל, המדינה היחידה שיש לנו ושתהיה לנו, ולא פחות חשוב, מצווים אנו לשמור על החברה שלנו, כי כוחנו באחדותנו וכוחנו תמיד יהיה בהבנה, כי האויב הכי מסוכן שלנו בימים אלו הוא אנו עצמנו.

והגדת לבנך ביום ההוא.

חובתם של כל אב ואם, של כל מורה ומחנך, של כל מנהיג ואיש ציבור לפתח ולהגביר בקרב הדור הצעיר את ערכי ההתנדבות, ההשכלה, ההתחשבות, הסובלנות, העזרה לזולת, הנתינה והכבוד לאדם.

אלו הערכים עליהם הוקמה המדינה, אלו הערכים אשר בזכותם זכו שורדי השואה שלנו לקיים את צוואת אחיהם וחבריהם שלא זכו לשרוד את השואה, אלו הערכים עליהם מסרו נפשם מעל 23,000 בנינו ובנותינו אשר נפלו במערכות ישראל ובפעולות האיבה, ואלו הערכים אשר בזכותם, ורק בזכותם, נוכל להמשיך לשמור ולפתח את מדינתנו היקרה לעולמי עד.

שעות של חסד אפשרו לאותם אנשים לברוח אל תקופות יפות יותר, אל החיים שם בחוץ, החיים היפים שהיו להם עד לא מזמן.

היינו, ראינו ודמיינו, אבל ברור היה לנו: רק מי שהיה שם ושרד את אותה שואה נוראית, יודע ומבין מה באמת היה שם.

לא פעם, בפוגשי את אותם שורדי שואה שעדיין חיים בקרבנו ואת אלו שהכרתי לאורך השנים וכבר לא אתנו יותר, אני שואל את עצמי, כיצד אנשים אלו הצליחו לשרוד, כיצד יכלו לעמוד בכל הזוועות הנוראיות הללו, מאיפה שאבו את הכוחות?

כיצד לא נשברו ולא איבדו אמון ורצון להמשיך לחיות בעולם בו נעשים כאלו מעשים.

שורדי השואה שלנו הם גיבורים אמתיים, אנשים שהרצון לחיות, לשרוד, לספר את כל מה שראו עיניהם, לנקום את נקמת יקיריהם, כל אלו היו חזקים אצלם יותר מכל דבר אחר, והם שאפשרו להם לשרוד את הבלתי אפשרי.

הם חיים היום, רבים מהם פה בגבעתיים, הם קרועים מצער ומגעגוע, הם זוכרים את יקיריהם כל רגע ורגע ביממה, הם חוזרים אליהם בחלומותיהם מידי לילה והם, עד נשמת אפם האחרונה, לא ישכחו את שעשו להם ולנו הנאצים ועוזריהם, יימח שמם וזכרם.

אבל, וזה אבל גדול, הם גם מאושרים. על פניהם כל העת חיוך קטן, חיוך מלא סיפוק וגאווה.

הם ניצחו. הם נקמו את נקמת הוריהם, אחיהם, ילדיהם וחבריהם.

הם שרדו, הם הקימו מדינה לתפארת העם היהודי, הם נישאו והקימו משפחות חדשות, הם גידלו ומגדלים פה ילדים ונכדים, דורות חדשים לעם היהודי. הם בנו פה צבא חזק, צבא יהודי ששומר ומגן על מדינת היהודים, צבא שלא ייתן לאף אחד יותר, לעולם,

זוכי יום הכיבוש לאנשי ואנשות מלחמה

מאת: ד"ר רותי לוסטיג

ד"ר רותי לוסטיג, אנחה את הטקס

קיים עוד: כל אדם ופניו שלו. ועל כל אחד מהם אני יודע משהו שונה. עם כל אחד קושר אותי דבר מה, והחוט לא ינתק... את פניהם של כולם אני רואה לפני תמיד".

כאן אנחנו עומדים שורדות ושורדים, בנות ובנים, נכדות ונכדים, ואף דור הנינים, כדי לאמץ אל ליבנו את הזיכרון של הקהילות שלנו, של המשפחות שלנו ושל היחידים ולספר את הסיפור של החיים, של ההשמדה ושל ההתנגדות וההישרדות על כל צורותיה. ובכך אנו מקיימים את אשר צוינו על-ידי הנרצחים - לקיים את הנדה: לזכור ולא לשכוח. לזכור ולא לשכוח את החיים שנוצרו והתקיימו בחבל ווהלין במשך דורות, את עושר היצירה והתרבות שפרחו בו. לזכור ולא לשכוח את קהילת יהודי ווהלין, שהשמדה גדעה באחת את חייהם של כרבע מיליון יהודים. לזכור ולא לשכוח את כוחות הנפש ועוצמת הרוח של הנותרים מיהדות מפוארת זו, שעמדו להם כדי להיאחז בחיים, להקים משפחות, להעניק ולקבל אהבה.

השנה אנו מציינים 76 שנים לתחילת הרצח השיטתי להשמדת יהודי אירופה על-ידי גרמניה הנאצית, ו-75 שנים להשמדת יהדות ווהלין בקיץ-סתיו 1942. יהדות מפוארת זו, שמנתה עם פרוץ המלחמה כ-250 אלף נפש, חוסלה על-ידי הצורר הנאצי, תוך סיוע פעיל של המרצחים האוקראינים. עם תום המלחמה נותרו כ-3500 אודים מוצלים, שהיוו כ-1.5% מכלל האוכלוסייה היהודית שהייתה באזור לפני המלחמה.

גם השנה, כמו בכל שנה, אנחנו עומדים למרגלות האנדרטה לזכר הפרטיזנים והלוחמים בנאצים מקרב יהודי ווהלין. עם נסיגת הנאצים מחבל ווהלין במהלך 1944 השתלבו הפרטיזנים והיהודים בשורות הצבא האדום עד לתום המלחמה ב-9 במאי 1945.

השנה בפתח טקס הנחת הזרים בחרתי להקריא קטע המתכתב עם הנושא המרכזי שנקבע ליום השואה בשנה זו: "לחלץ את תווי פניהם - סיפורו של היחיד בשואה". הקטע הוא מתוך "פנים" שכתב דניאל כ"ץ יליד קולקי שבחבל ווהלין, שהיה סופר, משורר ופובליציסט.

"עשרות, עשרות שנים חלפו, ואני רואה אותם. אני זוכר אותם, את הפנים של הצעירים, של המבוגרים, ושל הזקנים. הם היו לידי. הם היו אתי. תמיד הם היו אתי, ועכשיו - הם אינם כבר. אבל בליבי, בזיכרוני, בדמיוני - הם חיים עדיין וימשיכו לחיות, כל עוד הסימן האחרון של הצל שלי יתקצר עוד ועוד, עד שיעלם ולא יהיה

זר קהילת קולק, יום הזיכרון לשואה תשס"ז

גב' מאשה וולפסטאל, מקמין-קושינסקי ונכדיה מדליקים נר זיכרון,
יום הזיכרון לשואה תשס"ז

דבר נצח לאורדים

חאת: זליג ברקאי

מר זליג ברקאי, בשם השורדים

נולדתי ב-1928 בוהלין - פולין
בעיירה סרני.

הייתי הילד ה-12 הכי צעיר מבין
שבעה אחים וחמש אחיות. לאבא
קראו יעקב ולאימא קראו רבקה.
שם משפחתי היה בורקו. בארץ
עיברתי לברקאי. אבי היה קצב
והיה לו אטלז "כשר". הבנים
הגדולים היו עוזרים לו. אימא
עבדה ועזרה בכלכלת הבית. היא
הייתה קונה ירקות אצל הגננים
ומוכרת אחר-כך בחנות.

הבית היה דתי מאוד. אבא שלי

היה חסיד סטולין. יחד עם זאת היה גם
ציוני מאוד. שלושה מבין אחי ואחיותיי
עלו לארץ בשנים שלפני המלחמה. אבא
עשה את כל המאמצים שהילדים יעלו
ארצה. הוא חסך בהרבה דברים וניסה
להעלות את הילדים ארצה. חלומו היה
שכל המשפחה תגיע ארצה ונקים משק של
המשפחה בלבד.

אצלנו בבית היו הרבה מאוד פעילויות
ציוניות, ביניהן אפילו הקרנת סרט שאותו
אני זוכר כילד קטן. בו הציגו חלוצים בארץ,
ראו שם איך קודחים באר מים ואיך המים
פורצים, וכולם רוקדים הורה סביב הבאר
ושרים את השיר "תן כתף".

אצלנו הייתה קופסת קרן קיימת. בכל יום
שישי לפני הדלקת הנרות הייתה אימא
ניגשת ומשחילה לקופסא מטבע ואחר-
כך הייתה ניגשת לברך על הנרות. בימי
שישי, כשלא הלכתי עם אבי לבית הכנסת,
אהבתי לשמוע אותו נכנס ושר "שלום
עליכם מלאכי השלום, מלאכי אל עליון.
מי מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא.

ברכוני לשלום מלאכי השלום, מלאכי אל
עליון" המילים האלה חרות עד היום
במוחי.... אחרי הברכה היה אבא עושה
קידוש ומברך על החלה, והייתה מתחילה
סעודת ליל שבת. ההרגשה הייתה כאילו
עולם אחר נפתח. הכול היה מבודד, טהור,
כאילו לא מן העולם הזה... השבת הייתה
יום שכולו הדרת קודש. אבא ביום זה עסק
רק בתורה. למרות עיסוקו במסחר, ביום
זה הוציא את הארנק מכיסו, שם אותו
תחת הכרית. דבר לא הטריד את מנוחתו,
שבת הייתה קודש כולה.

גם החגים היו באותה המתכונת. זכורים לי
כל החגים. כל חג היה חוויה מיוחדת. פסח
- עם החלפת הכלים, חיפוש החמץ ושרפתו.
מצות היינו קונים אצל יהודי שזו הייתה
פרנסתו. אחרי פרוץ המלחמה, בתקופה
הסובייטית, היה אסור למכור מצות, היינו
אופים אותן בבית. חנוכה - עם מעות
חנוכה, משחקי הסביבון והלביבות שאימא
הכינה מקמח כוסמת. חג שבועות, בו היינו
הולכים לנחלים וקוטפים ירק כדי לקשט
את הבית. ופורים עם התחפושות, ההליכה

מבית לבית ומשחק "הפורים שפיל".

הבית היה שוקק חיים ומלא שמחה. בין חברי היו גם לא יהודים: פולנים, אוקראינים, רוסים לבנים ולכן, בנוסף ליידיש שדברו בבית למדתי לדבר אוקראינית, פולנית ורוסית. כמו כן, עברית שלמדתי בבית ספר "תרבות", בית ספר עברי-ציוני בעיר שלנו.

החיים זרמו בצורה די שקטה, עד מותו של נשיא פולין פילסודסקי בשנת 1935, אז החלה התגברות האנטישמיות הגלויה. אבי סבל אישית מההתנכלות ליהודים. חל איסור שחיטה כשרה בפולין. לא יהודי כאבי ייכנע לגזרה, וגם כשפרנסתו הייתה תלויה במכירת בשר כשר הייתה שחיטה כשרה במחתרת. יום אחד נתפס אבי ונשלח לכלא למספר חודשים.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה גברה האנטישמיות. זו הייתה תקופה של חרדה קשה בעיקר למבוגרים. אני כילד צעיר כמעט ולא הרגשתי. עם כניסת הרוסים, האנטישמיות הרימה ראש. הרוסים סגרו את כל בתי הספר היחודיים כולל בית ספר "תרבות". למדנו בבית ספר רוסי באותה תקופה היה נהוג בבית ספר רוסי ללמוד רוסית כמובן וגרמנית. החיים זרמו בצורה יפה. הלכתי לתנועת הנוער הצופים של הפיונירים הרוסים. עם הצעיף האדום הרגשתי את עצמי כאדם בוגר, בעל חשיבות עצמית רבה. השפה של הקומוניזם דיברה אלי כמו אל רוב היהודים. אבי היה מודאג כי חשש שהילדים שלו יצאו חסרי אל. עם זאת, אורח החיים היהודי לא נפגע.

בתקופה זו החלו להגיע שמועות על המתרחש באזורי הכיבוש הגרמני. שמועות על פוגרומים, הגבלות קשות על יהודים. הגיעו פליטים שספרו על מעשי הזוועה. היה קשה לקלוט, להעלות על הדעת שזה אפשרי.

תוך פחות משבוע מפרוץ "מבצע ברברוסה" ב-22 ביוני 1941, נכנסו הגרמנים לעיר שלנו. היינו רגילים לצבא כובש. אבל לדאבונו אחרי שלושה ימים חוונו את הטראומה הראשונה. ילדים בני גילי, "חברים שלי", הלכו עם הגרמנים והובילו אותם לבתים של יהודים. המילה הראשונה שהם למדו בגרמנית הייתה "יודה". אני זוכר איך הגיעו 3-4 חיילים גרמניים, כשילד, שהיה חבר שלי, מוביל אותם וצועק "יודה, יודה". כשהם נכנסו לבית התנהלו בגסות ובצורה שתלטנית. הם מצאו צנצנת גדולה עם דגים מלוחים שאמי הכינה, אחד דחף את היד פנימה, הוציא כמה דגיגים, טעם אותם ולקח את כל הצנצנת. וככה כל דבר שמצא חן בעיניהם, שדדו. אחרי כחצי שעה יצאו עם השלל שלהם. אחרי שעזבו, לא דיברו על כך בבית, כאילו שזה לא קרה. זה היה ניסיון קטן בהשוואה למה שעברנו בהמשך.

אותם חיילים שראו ביום את אחיותי הגדולות, חזרו עוד באותו הלילה. אני זוכר איך אימא העירה אותי, קום! קום! היא צעקה. ואני רואה שלושה או ארבעה גרמנים עומדים באקדחים שלופים. כל אחיותי, אימא ואני בחדר האורחים. הם הפרידו בין אחיותי הקטנות יותר יחד עם אימא לבין הבוגרות יותר. אימא שהבינה שהם מארגנים לעצמם אונס, הדפה אותי קדימה לכיוון הגרמנים, שעבורי לא היו סיכון, וצעקה לאחיותי רוצו! רוצו! אחותי שאותה הם אחזו, החלה לצעוק ביידיש "אני לא נשארת אפילו אם תירו בי" (איך בלייב דו נישט אפילו איר ועט מיר שיסן). לתגובה כזו הם לא ציפו. פתאום הרגשתי את המגע הקר של אקדח בגבי. הקור העביר רעד בגופי. פתאום ראיתי לפני את הפרוזדור הריק, הבית היה ריק, רק אני והגרמנים. הבנתי שאני צריך לברוח.

היהודים בשוטרים אוקראינים ובחיילים גרמנים. נשק רב הוצב בגטו ומסביבו. אנשים רבים הקיפו את הגטו. אין יוצא ואין בא. קצת לפני אותו יום אבי גילה לי כי הכין מבעוד מועד מחבוא אחד לאימא ולאחיותיי ושני עבור אחי, עבורי ועבורו. באותו יום ירדנו למחבואים כי החלו מוציאים כל הזמן אנשים ושולחים למקום לא ידוע. היה חשש, עדיין לא מבוסס, שמוציאים להורג אנשים אלה. מקומות המחבוא היו במחסן בתוך הגטו, בתוך קיר כפול, צר מאוד, כמו צינוק. היה אפשר לקום, ללכת מטר ולחזור לשכב. שני בולי עץ בקיר היו רופפים ודרכם היה אפשר להיכנס ולצאת. בכל מחבוא אבא דאג לאוכל ולאמצעים לשהייה ממושכת.

אני, שהייתי סקרן מאוד, יצאתי להסתובב ברחובות הגטו. אני רואה אנשים חרדים, רצים הנה והנה. לא יודעים מה לעשות. היו אנשים שנראה כאילו נטרפה עליהם דעתם. חלק מדברים על התקוממות, התנגדות. אבל מעשים אין. אני מקשיב בשקיקה לדברים. הדברים נשמעו לא מציאותיים אבל מושכים. חזרתי למחבוא וסיפרתי לאבי ולאחיי את המתרחש. הוא דאג שאין מספיק אוכל לאמי ולאחיותיי ושלח אותי אליהן. כשהבאתי להן את האוכל אני זוכר את תגובת אמי "בשביל מה אני צריכה לאכול, שיהיה לי יותר מזון להאכיל את העורבים?". היא כבר הייתה מיואשת. כנראה כבר ידעה מה הולך להיות. כילד צעיר מילים אלה נחרתו בראשי. לקראת הלילה סגרנו את המחבוא. כל הלילה וכל היום למחרת שמענו צעקות ויריות. לא עצמנו עין. אז לא הבנו מה קורה. היום אני יודע כי אנשים שהתחבאו נתפסו, נורו או התעללו בהם. נשארנו במחבוא עד הלילה השני. השתררה דממה. אחי החליט כי הכול נרגע ומחליט לברוח. אבי ברח אותנו.

הגרמנים החלו רודפים אחרי. כשיצאתי לחצר אמי ואחיותיי כבר לא היו. רצתי לעבר המחסן שהגג שלו הגיע עד הרצפה. נמלטתי לשכנים שגרו בקצה הסמטה. בבוקר מוקדם חזרתי הביתה. אחיותיי כבר לא היו בבית. הכול נכנס למשטר מחבואים. אחיותיי לא הסתובבו בחוץ, גם אבא פחד להסתובב. הוא לא הסכים לוותר על זקנו למרות שהתנכלו לבעלי הזקנים. היו מקרים שתפסו יהודים עם זקנים והורידו להם את שיער הזקן יחד עם העור, וכל מיני התעללויות אחרות. זה גם מה שכנראה הביא למותו.

בנובמבר 1941, כארבעה חודשים אחרי הכיבוש, ריכזו אותנו בגטו בקצה השני של העיר. נאלצנו לעזוב את הבית. עברנו אל בני דודים שלנו שגרו שם. הם חלקו אתנו את ביתם. גרנו בצפיפות רבה. היינו שלוש משפחות בדירה אחת. כל עוד היינו בבית שלנו לא הרגשנו מחסור. חברים גויים, איכרים שאבא היה סוחר איתם, דאגו לנו. הם הביאו קמח, פירות, ירקות.

בתקופה הזו כבר ענדנו טלאי צהוב. אבא כבר לא פירנס וקיבלנו לחם לפי מנות. כל משפחה הייתה צריכה לתת מכסה של ימי עבודה. גם אני, בגילי הצעיר יצאתי לעבוד בכל מיני עבודות שהיודנראט הפנה. כולם יצאו לעבוד במשק חקלאי בעבודות כמו עישוב, יציאה למרעה עם בקר או חזירים, עבודות ניקיון בבתים ובמשרדי הגסטפו.

היה פחות אוכל. אימא התחילה לקמץ במצרכים, מאלתרת מאכלים כדי להאכיל את המשפחה. אני כילד לא הרגשתי את המצוקה. המשכנו לקיים אורח חיים יהודי עד הרגע האחרון. השבתות היו אותן שבתות אבל בלי הצביון המיוחד שלהן, המקודש. הכול היה יותר גשמי, יותר פשוט. ככה חיינו במשך כחצי שנה. בוקר אחד, בסוף ספטמבר 1942, הוחלפו השוטרים

הוא יצא ומאז נעלמו עקבותיו.

שהינו במחבוא 48 שעות ואז בבוקר גילה אותנו נער בן 15-16, גוי שחיפש שלל, פתח את תקרת המחבוא וראה אותנו. הוא היה המום, לא ידע מה לעשות אתנו. אבי שאל אותו: "מה עם היהודים?" כנראה שענה שאין אף אחד. אבי דחף אותי החוצה ואמר: תברח. וצעק אחרי "אם ייוולד לך בן תקרא לו יעקב". וזה כי אבי היה יעקב בן זליג, אני זליג בן יעקב, ובני שייוולד יהיה יעקב בן זליג כמוהו. אבי המשיך ואמר "לך אל ניקולאי, הם יחביאו אותך". אלה היו גויים שסחרו עם אבא. יצאתי החוצה. שאלתי את הגוי אם אני נראה כיהודי והוא ענה "בחיי שלא".

היה בוקר סתווי. הייתי בדרך לאוסטוחוב, לניקולאי. יצאתי מהגטו מהר. הלכתי ברחובות העיר שהייתה למזלי די רדומה. הייתי יחף, לבוש במכנסיים וחולצה ואני זוכר אותי הולך וחבילה תחת ידי. אני לא זוכר מה היה בה. הלכתי מתוך קהות חושים. הגעתי לביתו של ניקולאי בשעות הבוקר המוקדמות. הם היו שייכים לכת אוונגליסטים בפטיסטים שהסתירה והצילה יהודים רבים. המשפחה אכלה ארוחת בוקר. כשפתחתי את הדלת קידמו את פני בחיך בני המשפחה: תראו, תראו, אורח הגיע! הם הושיבו אותי, האכילו אותי. לאחר מכן עברנו לחדר האורחים. הם רצו לדעת מה עלה בגורל בני משפחתי ואמרתי להם שאיני יודע. בערב ביקשו ממני לעבור למחבוא, ואמרו שיביאו לי אוכל בזמנים קבועים. המחבוא היה מעל דיר החזירים שלהם במחסן, בו שמרו חציר שקצרו בקיץ, כדי שיהיה להם להאבסה בחורף. עליתי למחסן, סידרתי לי מאורה שנראתה כמו של בעלי חיים. עכשיו, כשהרגשתי מוגן, פרצו הרגשות. דיברתי עם אלוהים, בכיתי והתלוננתי בנימה מתריסה וכואבת. ימים

ולילות לא פסקתי. רק כשהביאו לי אוכל ובגדים פסקתי לרגע ואחר כך המשכתי. איך אבי שהיה כליל השלמות מבחינה דתית, נרצח על קידוש השם בגלל שסרב לגלח את זקנו.

במשך שישה חודשים שכבתי במקום אחד. בכיתי, התלוננתי. לא יצאתי מהמחסן. עם הזמן הכאב והתסכול פחתו. התחלתי לצאת מהמחסן בלילות. בהתחלה הרגליים מאנו להישמע לי. היה שם כלב בשם "חיפושית", אתו חלקתי את שאריות האוכל ואת מחשבותיי. הייתי מדבר אתו ואומר לו "תראה, שכחתי ללכת". לאט לאט למדתי ללכת מחדש ואף לרוץ.

באחד הימים כמעט התגליתי. היה סימן מוסכם עם אשת האיכר שהביאה לי את האוכל. היא מצמצה בשפתיה כאילו קוראת לחזירים להאבסה ואז הייתי יורד לקחת את האוכל. יום אחד הגיעה קבוצת סיור של גרמנים לכפר. הם נכנסו לדיר החזירים ומצמצו בשפתיים בקריאה לחזירים. אני טעיתי לחשוב שזו האיכרה. קמתי לרדת ופתאום שמעתי גרמנית. קפאתי במקומי עד שהם הסתלקו.

לילה אחד היה קור חזק מאוד והאיכרה פחדה שאקפא. היא בקשה ממני להיכנס הביתה. אז הסתבר לי כי הם הסתירו עוד בחור ובחורה, אח ואחות. כאמצעי זהירות לא ידענו אחד על קיומו של השני. אבל עכשיו בתחושה כבר לא הייתי לבד.... במשך כל הזמן הייתה האיכרה מעדכנת אותנו בכל שביב מידע על החזית המתקרבת, על השחרור הקרב. הגרמנים שהרגישו שזמנם קצוב התחילו מסכסכים בין הפולנים לאוקראינים. הם תקפו אלו את הכפרים של אלה. באותה תקופה הפסיקו לחפש יהודים.

יום אחד הפולנים תקפו את הכפר. אחיו של ניקולאי צועק לנו לברוח. רצנו לכיוון היער,

נשארנו על האנייה מספר ימים ואז הורידו אותנו למחנה המעצר בעתלית, בו ישבנו חודש. בשלב זה הצטרפתי לעליית הנוער. כך הגעתי לקיבוץ שדה נחום. שם פגשתי את אחותי רונקה, שעזבה את הבית כשהייתי בן ארבע. כאן התחילה תקופה הרבה יותר שמחה בחיי. נישאתי בגיל צעיר לאשתי דבורה, אותה הכרתי בעליית הנוער, נולדו לנו שלושה בנים יעקב, גדי ושי, ובת הדס. הקמנו בית במושב סיתריה, בו אנחנו חיים עד היום, מוקפים בילדינו, בעשרה נכדים ונכדות, ובשישה נינים. לימים הוכרו ניקולאי ואנדרי אחיו ומשפחותיהם כחסידי אומות העולם על-ידי "יד ושם".

כשכל הזמן יורים עלינו. ביער בנינו מעין סוכה, נגד הטל והגשם. יום אחד כשהלכתי לחפש אוכל, פגשתי קבוצה של פולנים שגם חיפשו אוכל. ברגע הראשון חשבו שאני אוקראיני וירו לעברי. לאחר שהתברר להם שאני יהודי, הזמינו אותי לכפר שלהם. שם פגשתי קבוצה של יהודים שעזרו בעבודה במשקים. אני יצאתי למרעה יחד עם רועים פולנים. יום אחד כאשר התחלתי לקרוא בספר שמצאתי, אמר לי אחד הרועים: "זנק, אל תקרא בספר. זה לא מקובל שרועה יודע בכלל לקרוא. אם יראו אותך שאתה קורא, מיד ידעו שאתה יהודי". בינואר 1944 שמענו את חיל החלוץ הרוסי מתקרב. באותו החודש סרני שוחררה. חזרתי לעיר, שתי אחיותיי שניצלו על ידי אנדרי, אחיו של ניקולאי, כבר היו בבית. מכל המשפחה הענפה שרדנו שלושתנו ושלושה האחים שעלו לארץ לפני המלחמה.

את אמי ואחותי הודיל שעזבו את המחבוא, תפס אוקראיני שהסגיר אותן לגרמנים. בסרני התחילה להתרכז יחד שארית הפליטה. השגרה חזרה. אחיותיי התחילו לעבוד, אני חזרתי לספסל הלימודים. חיינו מיום ליום, ללא מחשבה על העתיד. האנטישמיות שלאחר המלחמה החלה להתגבר באוקראינה. כשהרוסים אפשרו לכל הפולנים לחזור לפולין, עזבנו. אחותי הצעירה ואני הצטרפנו לקבוצת הכשרה של לוחמי הגטאות בלודז'. אחות נוספת למדה בסמינר למדריכים. אחרי שלושה חודשים הברחנו את הגבול דרך צ'כיה ומשם לכיוון גרמניה. שם נפגשנו עם הכשרות נוספות. משם הבריחו אותנו במשאיות לצרפת לליון, ומשם לארץ. 1200 איש באניית המעפילים "בירייה". כשהגענו לאזור קפריסין, הופיעו שלוש משחתות בריטיות. הגענו לחיפה כשהן מלוות אותנו.

זר קהילות רוקיטנה-סרנה והסביבה,
יום הזכרון לשואה ותשס"ז

רק עינים

אריה גורן (לבית גרייבר), סארני

לפני שנים לא רבות
בעיר של שואה.

במקום בו נולדו פעם
אגדות יפות.

בסמטה קטנה
בעולם אמיתי
לא אמיתי

רק עינים
עצבות אוהבות

רק עינים
של ילדה רעבה.

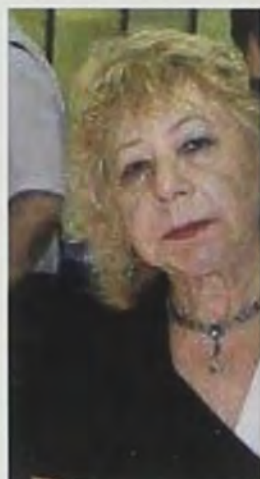
גב' שולמית זכאי, ילידת סרני, ונכדתה,
אדליקות נר זיכרון
יום הזיכרון לשואה תשס"ז

סיפורה של טובה פייט

סופר על ידה בטקס האזכרה השנתי לזכר קהילות ווהלין, ספטמבר תשע"ו

באינסטינקט של רגע, החליטה לרוץ לכיוון השני. רצנו עד שהגענו לביצה טובענית ושם שהינו כל הלילה. בביצה פגשנו את השכנה שלנו ברכה פוגץ' שברחה לבדה ומאז היינו ארבעתנו יחד בכל תקופת המלחמה, בכל המקומות שבהם הסתתרנו.

כל הלילה שמענו צעקות וקולות של ירי והבנו שהורגים את כל היהודים מהעיירה שלנו. כשהגיע הבוקר הלכנו לחפש אוכל ובגדים. הגענו לתחילת יער שם ראינו בית. ביקשנו מבעל הבית מעט אוכל והוא איים עלינו שימסור אותנו לגרמנים ובתמורה הוא יקבל מהם מלח. אשתו התחננה שיניח לנו וכך ניצלנו. לאחר מכן מצאנו את הבית של מכר פולני גוי שאימא שלי זכרה שהיה עושה עסקים עם דוד שלה. אותו פולני התייחס אלינו יפה והחביא אותנו במחסן האסם שלו ובתו הייתה מגניבה לנו אוכל. לאחר 3 שבועות הוא פחד שילשינו עליו שהוא מסתיר יהודים ונאלצנו לעזוב את ביתו. לא ידענו לאן ללכת. אימא בייאוושה רצתה לחזור למנייביץ'. צעדנו לאורך מסילת הברזל בדרך לעיירת הולדתנו. שומר התחנה פגש אותנו ואמר לנו שאם נגיע למנייביץ' ניתפס והגרמנים יהרגו אותנו. הוא אמר לנו ללכת לכפר סמוך ששם, הוא שמע, מתחבאים הרבה יהודים. הלכנו לכפר הזה ומצאנו בית בקצה הכפר אדם מבוגר, סובוטניק - כלומר נוצרי שומר שבת - יצא לקראתנו. הוא הביא עגלה מכוסה קש ואמר לנו להיכנס לתוכה ולהסתתר בתוך הקש והבטיח להביא אותנו ליער היכן שיש יהודים. ואכן, הוא הביא אותנו - בעזרת סלוביק, שהוכר

שמי טובה פייט לבית אברוך. נולדתי במנייביץ שבחבל ווהלין בשנת 1934. אחותי לנה ז"ל נולדה כמה שנים אחרי. אבא שלי נפטר משחפת בשנת 1939 ונשארנו אני, אמי-רחל ואחותי הקטנה.

הייתי ילדה, רק בת שבע, כאשר העיירה שלנו נכבשה ע"י הגרמנים בשנת 1941. במשך שנה ביצעו בנו הגרמנים ועוזריהם האוקראיניים פרעות ורדיפות. באוגוסט 1942 החלו הגרמנים להוציא את כל היהודים מבתיים ולרכזם בגטו ומשם להוציא אותם להורג בבורות ההריגה. ידענו על כוונות הגרמנים ועל הגורל הצפוי לנו.

בערב שבת, בשלהי אוגוסט 1942, אימא שלי רחצה אותי ואת אחותי הקטנה באמבטיה ושמענו קולות של הפצצה גרמנית על העיירה וצעקות חזקות שפוקדות על כל היהודים לצאת מבתיים. אימא הבינה מה עומד לקרות, הוציאה אותנו מהאמבטיה וכך, ללא בגדים וללא כל ציוד נוסף, ברחה אתנו לכיוון תחנת הרכבת. אימא ראתה שכל היהודים רצים לכיוון אחד והיא,

הצבא האדום. עברנו לגור ברובנה וסבלנו שם קשות מהפצצות הגרמנים. לאחר מכן עברנו לגור בקובל. נשארנו לגור בעיר שנים רבות לאחר המלחמה. אחותי ואני סיימנו את לימודינו בבית-ספר תיכון בקובל ואני סיימתי שם לימודים בבית-ספר לאחיות. לאחר שהות של שנה בפולין, על מנת לקבל אשרת עלייה לישראל, עליתי ארצה בשנת 1959.

עבדתי כאחות בבית חולים ובקופת חולים. נישאתי ונולדו לי 2 בנות. יש לי 4 נכדים.

סיפור ההצלה וההישרדות שלי ושל אמי ואחותי הוא סיפור מופלא, מלא בניסים ואני אומרת היום תודה לאל שיש ליהודים מדינה שלהם. מדינה חזקה שבה לא רודפים אותנו בשל היותנו יהודים. עם ישראל חי.

כחסידי אומות העולם - ליער ושם חיינו יחד עם הפרטיזנים. אימא הייתה הולכת יחד עם הגברים ומבקשת אוכל בבתי הכפריים באזור. ביער הזה שהינו כחצי שנה, עד שהחלו הפצצות גרמניות והפרטיזנים ביער התפזרו כל אחד לגורלו. היה זה חורף כבד ואנחנו ישבנו על השלג במשך 10 ימים וחיינו רק ממימי השלג. מאוחר יותר, הגענו ליער הגדול בוהלין - יער קוכוב, שם היה מחנה פרטיזנים מאורגן ומסודר של יהודים ורוסים. חיינו בבונקר הנשים והילדים והגברים היו בבונקר הגברים. הגברים היו יוצאים לפעולות חבלה בפסי הרכבת הגרמניים והיו מביאים לנו אוכל מבתי האיכרים באזור, אכלנו גם את פירות היער. אמי וברכה עבדו יחד עם הגברים בחטיבת עצים. כך עברו שנות ילדותי ביער. בפברואר 1944 שוחרר חבל ווהלין ע"י

זר קהל'ת חניכ'ת, יום הזיכרון לשואה תשס"ז

דפי הזכרונות

מאת: עדה יגורי *

לטטרב, הנהר הנפלא. הורי היו אנשים משכילים, אך די מתבוללים. אמנם בבית שמרו על מסורת החגים היהודיים, אך מרכז החיים במשפחה ותכנס הרוחני היו רחוקים ממסורת יהודית וממנהגי-ישראל. שום הד של ציונות לא הגיע לשם. ורק זיכרון אחד נשמר בלבי, שהיו מספרים שסבא השתתף פעם בקונגרס הציוני בז'נבה. סבא היה גם היחיד שהיה שומר על גחלת היהדות, וברוח זו גם השפיע עלינו הילדים, היה מקרב אותנו לעולם היהודי ולהווי הרחוק לנו כל-כך. למדנו, אני ואחי, בגימנסיות רוסיות, גרנו ברובע רוסי-פולני, ורוב ידידנו וחברינו היו בני העם הרוסי, פרט לקרובי המשפחה. השפה בבית הייתה רוסית, התחנכנו על ספרות ועל אמנות רוסית. הד קלוש של שיר-יידיש עוד צלצל לפעמים באוזנינו, אך שיר עברי היה בלתי מצוי בתוכנו, חוץ מזמירות חג ושבת. ידינו השיגה להחזיק עוזרות בעבודת הבית, למרות שהשם הזה לא התאים לתפקידן האמתי ולמעמדן בביתנו. בחיבה רבה נזכרת אני בגויה הזקנה, אשר עוד גידלה את אמי, ואחר-כך שמרה על ביתנו ושקדה על חינוכנו. היא הייתה היועצת וסוכנת הבית, וכולם אהבו והעריצו אותה ואת מסירותה. ולעומתה - האומנת, שהובאה אלינו מגרמניה כדי לדאוג לשלמות הגוף והחינוך "הטוב" שלי

לא קל להעלות זיכרונות מעולם יקר ללב, עולם שנשרף ונשדד. לא קל לתת ביטוי לחוויות הדור המופלא והנפתל, אשר חי את ימי האביב של המהפכה ואת הפרורענויות הגדולות, שנתרחשו ובאו על עמו, לאחר מכן. והלב מהסס...

אך "דור אומלל הוא הדור, שאינו מכיר את אביו, אינו מכיר את עצמו, אינו יודע מה ירש ובמה מרד" (ברל כצנלסון).

וחיה בי ההרגשה, כי חייבים אנו להעלות את זכר הימים ההם בטרם העלייה לארץ, כל אחד את זיכרונותיו האישיים ואת משעולי חייו, ויחד, יהיה בהם חד, לתקומה שאנו לה העדים האחרונים.

המשפחה

דפים בודדים לעולם שהיה... כחלום צפות ועולות תמונות סמויות יקרות - בני משפחתי. נולדתי באוקראינה, בעיר ז'יטומיר. גדלתי בבית חם ומסור, קן משפחתי לבבי וער. המשפחה הייתה אמידה והיו לנו שני בתים. בבית קטן ויפה גרה המשפחה יחד עם סבתא וסבא, וסביב לבית גן עצי-פרי נהדה.

ובית גדול על ידו, ובו משרדים ממשלתיים ובתי-מסחר שונים. ביתנו עמד ברובע הרוסי, בפתח הבולור הראשון, הבולור של ז'יטומיר הידוע ביופיו, שהיה נמשך ויורד

*עדה יגורי - (20 ביולי 1903, כ"ה בתמוז תרס"ג, ז'יטומיר, אוקראינה - 11 בפברואר 1966, כ"א שבט תשכ"ו, יגור, ישראל) הייתה פעילה ציונית ואשת חינוך, מראשוני קיבוץ יגור. דמות בולטת בשדה החינוך הקיבוצי, מראשי ההוגים והיוזמים של החינוך המשותף בקיבוץ יגור ובתנועת הקיבוץ המאוחד ומקימת החטיבה הקיבוצית לבני הנוער, שהייתה מפעל חייה. (ויקיפדיה)

הילדים דבקים בה בגלל קסמה האישי והחום המושך אליה. זכה ועדינה הייתה, באהבתה ובדאגתה לנו הקטנים. ואורה הפנימי מאיר את חיי המשפחה כולה, מאחד ומלכד את כולם.

בדמותה ובאישיותה של אמי קשורים זיכרונותיי היקרים ביותר.

אמי לימדה אותנו, הילדים, לראות ולאהוב את האדם באשר אדם הוא, להתייחס בכבוד לזקן, לעזור לחלש ולנצרך - בנדיבות לב ובמתן סתה.

אמא הייתה בעלת השכלה רחבה, שלטה בהרבה שפות, אך שפת האם שלה הייתה השפה הרוסית, אותה ידעה על בוריה, ובמיוחד דבקה בספרותה העשירה.

את אהבתה לספרות הרוסית הטובה העבירה גם אלינו - הילדים.

היא המחישה לנו את הריתמוס שבשיר ואת הניגון המתנגן בו.

היא הגישה לבניה את הספרות המחנכת, ספרות אשר חינכה לאמת-החיים, לאהבת אדם וליחס של כבוד ללבטיו. שוב מלבבלבים קטעי הזיכרונות, וכל מה שהיה ושקע, צף ועולה.

הנה הוא החדר הגדול והנעים - חדר הילדים, ערב של חורף כחול מציץ בחלון. האש בתנור מפיצה חום מסביב, ומול האש הבוערת - דמותה של אמא, קוראת לילדים משירי פושקין, לרמונטוב וניקורסוב.

או קטעים מובחרים משל טורגניב, טולסטוי, צ'כוב וגורקי.

התמונה חרותה בלב, ורינתה עולה מתוך דמי.

תמונה רודפת תמונה, הנה אנו בטיול רק שתינו לבד. השלג מוטל ערימות ערימות, ומכסה את הכול במפה צחורה. הקור מתעצם ותוקע בבשר מחטים, הרוח טופח על פנינו. אנו יושבות בעגלת-חורף ומחליקות הלאה הלאה למרחקים.

ושל אחי, זכתה ליחס קר מאד מצדנו, כי הייתה "כצמח זר" בביתנו. היה אז מנהג בבתי-יהודיים משכילים להביא מחנכות לילדים מגרמניה, כדי ללמד את השפה הגרמנית ואת "הנימוסים הנאים".

אך למעשה היה חינוכנו בידי אימא וסבא. אבא היה תמיד טרוד ועסוק, ומעט מאד היה שרוי עמנו בבית.

רק זאת אזכור, שכאשר אבא היה חוזר מנסיעותיו הארוכות, הייתה רוח של חג ושמחה אופפת את כל המשפחה. היחסים במשפחה היו יחסי אהבה וכבוד הדדי.

סבתא הייתה צופיה הליכות הבית בהתמדה ובחריצות. היא הצטיינה בבריאותה, בהדרת פניה, ביציבות נפשה ובחכמתה. היה לה חוש הומור נהדר, וכל בני-הבית ובמיוחד הילדים נהנו מסיפוריה ומפתגמיה. ידיה תמיד מלאות עבודה, וכיסיה מלאים ממתקים ודברי-מאפה - שי לנכדים מעמל כפיה.

בימי חג ומועד, כל הבית שרוי באווירה מיוחדת-חגיגית. השולחן מקושט במפה צחורה ועליו גביעי כסף, פמוטים גדולים ונאים, כלים דקים ועדינים, ותבשילים מיוחדים לכל חג.

סבתא לבושה בשמלת משי בראש השולחן, וכל בני המשפחה סביב לשולחן הערוך, ופניהם זוהרים משמחה ומהתרגשות, ועיני אמי משקיפות באהבה ורוך על כולם.

כל משפחתנו הייתה ידועה ברוחב-ליבה, ובנכונותה תמיד לעזור לזולת, זאת הייתה אחת מתכונותיה הבולטות ביותר.

אך בעיקר השפיעו עלינו הילדים, השפעה עמוקה ומכרעת, אמי וסבי.

אורה של ילדות, שנשתמרה בנס, בהימוט עולם העבר, נשתמר בהרבה בזכותה של אמי.

אמא - בעלת מאור פנים ונועם הליכות, עדינת רגש וטעם.

השינה. ואמא - ניגונים כה רבים ושונים עולים ממעמקי-נפשה. ביניהם גם נעימות יהודיות, אותן נשאה בנפשה ביודעין ובלא יודעין.

מה נפלאים היו הרגעים הללו. בימי מחלה ופחדים, ידיה הרכות של אמא מלטפות את שיער ראשי על הכר הלבן, וקולה הרגוע מזמר שיר-ערש נוגע ורוגע. האם חלום כל זה, או אמת של ילדות מאושרת, רבת חוויות וחדוות חיים. מה נשאר מכל זה במציאות, בהמשך, ומה נגוז באפר ועפר!!

ורק עוד זאת. אקורד פרידה נוגה. ערב נסיעתי לארץ, בכתה אמי כל הלילה. בכתה בהסתה, בחשאי, אך נתנה לי את ברכתה לדרך הרחוקה, הפעם - בלעדיה! לפני עלות השחר עמדנו שתינו תחת השמים השלווים, הרחוקים. וראיתיה - ערירית. ועיניה כנרות דולקים וקולם לא נשמע. וזיכרון עיניה הדולקות והשותקות של אמי האהובה ליווה אותי בכל משעולי חיי, ונשאר חרות בלבי-עד היום.

סבא

זכור אזכור את סבי, כמקור מחצבתי היהודי.

"שאלת היהודים" לא הטרידה את מנוחתם של הורי.

ולנו, הילדים, היה מושג מטושטש מאד על שייכותנו לעמנו.

למעשה, היה סבא היחידי במשפחה אשר סימל עבורנו את העם היהודי וקשר אותנו אליו.

משחר ילדותי הייתי כרוכה מאד אחרי סבא, שהיה בעל לב טוב וחכם, ובעל מצפון עמוק.

אדם יפה היה, ועטרת השיבה על ראשו, וזקנו הנאה, שיוו לדמותו תוספת כבוד

הפעמונים מצלצלים נוגות. הסוסים מושכים, והעגלון מנמנם.

ואני רתוקה לאמי. כל נפשי וחושי נמתחים לרווחה וסופגים את המתרחש מסביבי.

כך נרשם בזיכרוני כל שעל אדמה, כל פנייה, כל רישום נוף מולדתי.

גשר הזיכרונות נמשך.

ושוב אנו בטיול, הפעם בנוף פלאים קיצי. משתהים קמעה על יד הבולור הראשון והולכים לאורך השדות. מציצים לפינות החמד על שפת טטרב, הנהה מתעכבים בכל מדרגה ומדרגה ונושאים עינינו אל היופי הרב מסביב. העצים הרעננים, השיחים בשלל צבעי פרחיהם. שעת דמדומים. השעה האהובה על ילדי ז'טומיר - להפליג בסירות קלות לאורך הנהה, לראות את הסלע הידוע המזדקר כראש אדם ענק.

כמה חלומות, כמה הזיות, כמה אגדות נרקמו סביב הראש הזה, המושך אליו את כל ילדי-העיר.

ומשם לצל חורשות האורנים וליער עתיק היומין, להאזין לרינת בעלי-הכנף ולחלום, לחלום.....

לא, לא היינו רק ילדי הפיכות ופורענות, היינו גם ילדי עיר הידועה בשקט המופלא שלה ובקסמי נוף ומראות. התבשמו מריחות השיטה והלילך, אשר גדלו ליד חלונו, ואשכולותיהם מרעידים. וממראה הדובדבן בלובן פריחתו, וספגנו את היופי והעדנה בנפשנו.

את עולם ילדותי הרכה, עשירת חוויות ורגשת הלב, חייבת אני לאמי.

אך מה שריתק אותי אליה, בקשר מיוחד במינו, הייתה נגינתה. אמא היטיבה לנגן בפסנתר, ואת מיטב רגשי ליבה, גילתה לנו, הילדים, בנגינתה.

זכורות לי שעות אושר וחדווה רבות ועמוקות עמה.

ערב, ואנו הילדים כבר במיטות, לפני שעת

וחמימות.

טוהר אישיותו פילס לו נתיב ללבבות רבים, מבוגרים וילדים.

היה בו מיזוג מופלא של חכמה וחום. הוא הבין את נפש הילד.

כאשר היינו, אחי ואני, קטנים מאד, קשר אותנו סבא אליו באגדותיו, משליו, סיפוריו וזמירותיו, והם שמורים עמי עד היום.

מבין כל סיפוריו, המרתק ביותר היה הסיפור על הקונגרס הציוני בשווייץ, בו השתתף.

סיפור מלבב ומפעים, לבש בפי סבא אופי של אגדה. אכן לאגדה היה בשבילנו.

כאשר גדלנו, ראינו ואהבנו את סבא כאיש-רוח וחזון. אדם אציל ומקובל על הבריות, בר-אוריין, איש שיחה ואיש רעים. סבא היה בעל השפעה בעיר, ולא פעם קבל על עצמו להיות "הדובר" בשם היהודים כלפי השלטון. "שליח-ציבור", קראו לו, וסמכו עליו בכל. הוא היה אדם מאמין ושומר מסורת. אך ביקש לגשר בין המסורת ובין ההשכלה.

אני זוכרת את שיחותיו עמנו, הילדים. איך שמר על רקמת הקשר בינינו לבין העבר.

"הן בזכותו של אותו עבר אנו חיים", היה אומר. "ובעזרתו פתוחה לנו הדרך לעתיד". היה מעורר בנו את אהבת האדם ואהבת העם היהודי, כי בלי אהבה זו, אין אדם מוכשר לראות, לזכור, ולחלום.

אני זוכרת איך היה מתריע נגד התבוללות, שהייתה בעיניו השפלה הנובעת מרגש נחיתות.

היה זה מקום כאוב בנפשו, כי ראה את משפחתו, היקרה לו כל-כך, הולכת ומנתקת את קשריה עם עמה.

"אנו חלשים", היה טוען, "אך לא עלובים. עלובים הם רק אלה, המכסים על חולשתם ולא משתדלים להתגבר עליה".

היה מעורר בנו את הגאווה על ימיו

הקודמים של העם, על פרי-רוחו ומעשי-ידיו, היה מספר על גיבורי ישראל, על גאונו ופייטניו, על סבלו ועל עמידתו מדור לדור.

סיפורים אלה היכו גלים בנפשי הצמאה. מסבי למדתי לרחוש אמון לבני עמי, ואיך להגביר בהם את האמונה בעצמם. ממנו למדתי את המושג העמוק: "בכל לבבך ובכל נפשך".

אלי היה סבא קשור בקשר מיוחד, ראה בי את ההמשך, את העתיד לחלומותיו.

"יש לך לב יהודי חם, את היהודייה היחידה במשפחתנו" היה אומר, ומביט עמוק-עמוק בעיני.

סבא וסבתא מתו ביום אחד, ממחלת הטיפוס, שהשתוללה אז ברוסיה.

ואני, הילדה הצעירה, טפלתי בהם עד יומם האחרון, עד שכבה אור חייהם.

נדם לבו הגדול של סבי-היקר באדם.

אין הגעתי ל"דרור"

הנימים החבויים, שקשרו אותי לסבא ודרכו לעם היהודי, המשיכו לחיות ולפעום בתוכי גם לאחר מותו.

חיפשתי דרך להיפגש עם ילדים יהודיים. לשם כך הייתי מתחמקת לבדי מהבית, והולכת לשפת הנהר, שם היו נפגשים, לפנות ערב, ילדים מכל השכבות ומכל העמים. ילדים רוסים, פולנים, גרמנים וגם יהודים. שם נקשרו קשרי ידידות ראשונים שלי עם ילדים יהודים, שסיפרו לי על קבוצות מאורגנות של נוער, אשר עתידות לעלות לארץ-ישראל. שם שמעתי לראשונה את המילה נוער ציוני, והד עמוק ענה בלבי לסיפורים אלה. ביקשתי מהם שיקחו אותי לראות את הקבוצות של הנוער הציוני. ערב אחד, בחשאי שחס וחלילה לא ייוודע להורים, הלכתי עם ילדה אחת למועדון של "צעירי דרור" ("עת-לבנות").

אשר לבלבו בלב הנוער-היהודי בימי המהפכה ומיד לאחריה, הולך ודועך.

מאורעות אלה חוללו תמורות עמוקות בנפש הנוער היהודי בכלל, ובנוער הציוני-מהפכני בפרט.

כאשר הגיחו הפורעים וכיסו את ווהלין כולה, הם פגשו בכוחות ההגנה העצמית שלא פיללו להם.

הכוח היהודי המגן בסביבות ז'יטומיר התחיל להשתלט על העיר ועל הסביבה.

חברי "דרור" היו גם הם בין אנשי ההגנה העצמית, פעילים ומפעילים.

לאוקראינה, לרוסיה הלבנה והמרכזית, באה בשורת ההתעוררות הציונית וחדרה עמוק ללב הנוער העברי, ועמה השאיפה לעלות ולבנות את הארץ.

בהמוני הנוער התעוררה השאיפה לשחרור עצמי יהודי, ואכן החלו להתפתח במהירות תנועות נוער חלוציות ובהן תנועת "דרור". השאלה הגדולה בה התלבטו חברי "דרור" הייתה: איך להפוך תנועה זו לתנועה רחבה שתקיף נוער יהודי רב.

האמת היא ש"דרור" לא הגיעה ברוסיה לממדים של תנועה עממית רחבה, ונשארה תנועה של אינטליגנציה יהודית, אך לא דבקה בה היהירות וההסתגרות הכיתתיים, אשר נגעו בתנועות אחרות.

בבוא העת, בפולין, הגשימה גם את חלומה והייתה לתנועה עממית רחבה.

"דרור" - כתנועה חינוכית

תנועת "דרור" הייתה תנועה חלוצית מהפכנית בכל מהותה. שהיה לה חזון ציוני, להט מהפכני, ורצון עז למעשים.

היו לה מנהיגים, אשר נוסף לאידיאות שנשאו אתם, שמשו גם דוגמא אישית ומופת כמו זליקין ז"ל, פיטרבסקי יבד"ל ועוד.

התנועה חינכה את חבריה לאקטיביות

כך בא המפנה הרציני ביותר בחיי מה ששמעתי בערב זה לא הבינותי, כי לא ידעתי עברית, וב"דרור" דברו עברית, גם אלה שלא ידעו. אך מה שראיתי וחשתי שם - כבש את לבי כולו. ראיתי נערים ונערות עם עיניים מאירות, בפנים משולהבות, שותים בצמא את דברי המדריך. הייתי בת שלש עשרה, וראיתי לפני נוער חדש, פשוט טבעי, רציני ומשולהב לאיזה דבר, שעדיין לא ידעתי להגדירו. גם קבלת הפנים הלבבית, החברית, כבשה את לבי, ופתאום חשתי את עצמי כאילו שייכת להם, כאחת מהם. בתום השיחה האזנתי לשירתם, שירה יפה ונוגה עד מאד, אשר נמשכה שעות, ודיברה ללב יותר מכל המלים.

לא הייתה יותר שום מחיצה וזרות בינינו. אני זוכרת את הערב הראשון הזה לכל פרטיו, כי הוא חולל את המהפך בחיי. לא האידיאולוגיה של "דרור", לא הפרוגרמה הציונית-דמוקרטית שלו, לא הוויכוחים היסודיים והמעמיקים, עשו אותי לחברת "דרור" נאמנה, פעילה וציונית נלהבת. כי אם איזו תחושה פנימית עמוקה, של בת ישראל, המנותקת מסביבתה הטבעית ומחפשת נתיב להשתלב בתוך עמה.

ההתלהבות, הרצינות, הלבביות של הנוער שפגשתי בו, כמעט במקרה, כבשו אותי למסילה המשותפת.

כך זה התחיל

"דרור" על רקע התקופה

שנות 1917 - 1918. ימים קשים עברו על רוסיה כולה, ובתוכה ווהלין. ימים לאחר המהפכה אשר הביאה להתלקחות של מלחמת אזרחים נואשת. ז'יטומיר העיר הפכה לחזית העוברת מיד ליד.

בתולדות ישראל בימים ההם: ימי הפקר, פרעות, שוד ורצח, ומעשי אכזריות אחרים. גל התקוות של שוויון זכויות אדם ועם,

ואז דיברו השיי, המחול, המשחק והקשב העמוק.

עשינו גם טיולים קצרים ורחוקים, שוטטנו בכפרים וספגנו לתוכנו מראות של שדות-שבילים, הזקפות ראשיהן בגאווה, ופה ושם מציצות דגניות כחולות.

געגועים ראשונים ועזים לעבודת אדמה, לחיים בנוף כפרי וטבעי, נולדו בזמן הטיולים הללו, תוך הפגישה עם הנוער הרוסי הבריא, היפה, הגאה, החי חיי איכרים על אדמתו.

כאן נולד גם הרעיון על מפעלי הכשרה חקלאיים בהכנה לעליה לארץ, שמצא אחר-כך את הגשמתו בתנועת "החלוץ" בפולין.

בתנועת "דרור" הבינו שאין לבנות על האידאולוגיה בלבד. לכל נער ונערה חייבת להיות גם חוויה אישית, חוויה נפשית עמוקה.

גם זאת ידעו, לחנך כל פרט, כל יחיד בתוכה לחיות "תמיד נכון", להיות מגשים אישית, אך תוך תחושת השתייכות לתנועה שלמה. יחד עם כל זאת, הלבטים והמאבקים המוסריים, שהונחו ביסודה של "תורת החיים", לא היו פשוטים וקלים, וכאן באו החברים הצעירים, מחנכי הדור הגדולים.

השפעת הסופרים והמשוררים כמורי-דרך רוחניים

יהדות ווהלן הייתה יהדות עממית מושרשת "גידולה גאונים בישראל וטיפחיה למדנים ומשכילים".

קמה וניצבת לנגד עיני גדולתה של עירי כמרכז יהודי-עשיר רוח ומעש, כזירה של פעילות ציונית והפצת תרבות יהודית. כמצבר של מרץ-נעורים, וכמרכז לנוער חלוצי-מגשים.

סופרי ומשוררי הדור: ביאליק, פרץ, מנדלי, טשרניחובסקי, שלום עליכם, גורדון וברנר

פוליטית, לערות וקשר נפשי למתרחש בעם ובארץ, וחישלה אותם לעמוד בפני כוחות הסערה, אשר באו מכל צד.

הייתה זו תנועה אשר יצקה תוכן חדש בחיי הנוער, שהיה קשור אליה בקשר נפשי עמוק.

מה היו האידאליים החינוכיים ב"דרור" לקראתם התחנכנו?

חינוך להגשמה עצמית, חלוצית בארץ. חינוך לעבודה, קירבה לטבע, חינוך להווי-חיים ואורח חיים צנוע, למוסר אישי וחברתי, לחברות עמוקה ככוח בונה ומלכד. כמו כן, דאגו לעידון היצרים, לעזרה הדדית ולמשמעת פנימית.

היה בקבוצת "דרור" סגנון חיים פנימי משולב בלבוש, בהתנהגות, ביחסים החברתיים ובחיי צוותא.

המדריכים ידעו לעורר בנו את הניצוץ הטוב, להדריך, להסביר, לכוון בהתמדה, באהבה, באורך-רוח.

אחד מהיסודות העיקריים בחינוכנו היה ההתקרבות לטבע.

את הפגישות הכי מפעימות בטבע קיימנו ביערות ז'יטומיר, הידועים ביופיים.

כמה זיכרונות נפלאים קשורים בנוף הזה, יער אלונים ואורן, יער וחורש, פטריות ותותי-בר.

היו ביער הזה הוד, מסתורין וריזם, ודברים רבים שמענו שם, במחבואי היער, מהם קרובים לליבנו, מהם נשגבים מבינתנו.

כאן חיינו עם הדמויות מהתנ"ך, כאן שמענו את הסיפור ואת המעשייה היהודית, על כל חינה הענוג וחכמת הלב שלה.

והדממה הגדולה שביער ורינת הצפרים יצרו אווירת התפעמות חרישית והמיית-לב נסערת.

על הרבה ממה שהיה כיסתה השכחה, אך גלי הזמן לא יכולים להן לחוויות הללו.

לא תמיד ידענו לבטא את עצמנו בדיבורים,

הגולה המרה, את "החרדה לשיאי-הרוח היהודית שהונמכו וחוללו". זעקת המרי פרצה גם בלב הנוער עצמו. אחר כך באו דברי ברנר וגורדון, ומדינת היהודים של הרצל. פרקים מתורת סירקין ובורוכוב, לכל זה היה כוח עז, אשר יצק רצון-איתנים לתוך עורקי הדור הצעיר. שירת טשרניחובסקי ושניאור, ושירה רכה וענוגה של פרוג ומוריס רוזנפלד, נפלו על שדה הלב החרוש, וליכדו את הלבבות. ערבים שלמים בילינו בעולם זה של שירה, של יופי וטוהר, צער ומכאוב.

וחוויות-אמת אלו עם סופרינו ומשוררינו, הייתה להם השפעה עמוקה מאד על שינוי פני-הדור.

שלבים בהמשך הדרך

קורות ימיה וחייה של תנועת "דרור" ברוסיה מחכים עדיין לגואלם, שילקט את הניצוצות הבודדים למאסף רב-ממדים ועשיר-תוכן. כי תנועת "דרור" לא השאירה לנו כמעט ירושה כתובה.

אני חושבת והופכת בעלי הזיכרונות, וחשה את טעמים של הימים ההם.

ברור לי כי אין בכוחם של דפים אלה

היו למורי-דרך רוחניים "מדריכים, משנים ערכים, מצווים ובונים". עיני הנוער ב"דרור" היו נשואות אליהם כאל נביאים חדשים. התרפקנו על דמויות סופרינו ומשוררינו ושתינו בצמא את דבריהם.

במיוחד היינו גאים וקשובים, כבני ז'יטומיר, לשירתו של ביאליק, יליד העיר הזאת.

הכרנו את הנוף הנשגב, את הוד השמים הפרושים על יער ונהר, אותם ראו עיני ביאליק. לבו הגדול והנפעם חש את הערגה לטבע, את הצימאון לאביב-הנעורים, ויצר את המגנינות, הגעגועים והאהבה, אשר דבקנו בהן בכל יום בלבנו הצעיר.

אך ביאליק, אשר היה איש מראות וחושים פתוחים ועזים, ראה לא רק את הנוף הנפלא, כי אם גם מראות השממה והדלות של עמו.

"אבי - גלות מרה, אמי - דלות טהורה".
ודבריו יצקו בנו את תחושת הדלות של חיי היהודים ואת מר עונתם.

השפעתו של ביאליק על התקופה ועל הדור הייתה עצומה, כי היה משורר "המרי והבשורה". וכאשר למדנו את "שירי-הזעם" שלו, חשנו את זעקתו הגדולה.

חשנו את השבר הגדול של העם, את קללת

בית ביאליק בז'יטומיר, צילום: רועי נתן, הסוכנות היהודית

<http://www.jewishagency.org/he/blog/7606/article/17561>

לפולין ומשם לארץ-ישראל. בינתיים נמשכה עבודת חינוך מעמיקה בסניפים, כי האמונה באדם החדש שיקום לעם היהודי, הייתה קשורה בהכרת הצורך לחדש את פני התרבות והחינוך.

לא מקרה היה הדבר כי ה"אני מאמין" של "דרור" היה השיר "שחקי שחקי", והוא הפך להמנון התנועה.

גרעיני קבוצות הנוער "דרור" המשיכו להתפתח ולגדול. המדריכים עשו את עבודתם בקצב מזורז, בהתלהבות פנימית, והתלהבות זו עלה בידם לנטוע גם בלב החניכים.

הם עוררו מחשבה עצמית רבה וביקורת עצמית. המדריכים ידעו לתת חופש פעולה לחניכים ויחד עם זה להדריכם בכיוון הרצוי. לא היה זה עולם שכולו אידיליה. היו גם הרבה דברים שהכזיבו, שעוררו ספקות ופקפוקים. היו ויכוחים אידיאולוגיים קשים ומרים, שהסתיימו לא פעם בפרישת חברים.

ניתוק הקשר החי עם המרכז ועם הסניפים בתנועה בכל חלקי רוסיה - גם הוא הכביד, אך לא החליש את תחושת ההשתייכות לתנועה ארצית. היינו מאושרים על ידי גורל משותף, וחלומות עתיד משותפים.

סביבנו נמשכו החיים הסוערים. בסיומה של מלחמת האזרחים היו אלפי פליטים מתגוללים בחוצות העיר ממש, וביניהם ילדים רבים ויתומים.

אני זוכרת את הקול-קורא לנוער לאסוף את הילדים האלה, ולפתוח בתי יתומים בשבילים.

הזדעזעתי והתייצבתי גם אני באחת מתחנות האיסוף.

אני זוכרת את המבט המתפלא של הממונה הראשי ואת שאלתו מה לילדה זו כאן!! הייתי אז בת 16 ונראיתי צעירה מגילי. בהתרגשות רבה הסברתי לו, כי אני רוצה

לחשוף את עומק הבעיות, בפניהם עמדנו, ועליהם נאבקנו במשך שנים. יש בכוחם רק לרמוז עליהם.

אין ספק שלהטה של התקופה ההיא ברוסיה, תסיסתה הכללית - רוחנית, חברתית ופוליטית, השפיעו על דמיונו העז של הנוער, כולל הנוער היהודי, ופתחו אפשרויות וסיכויים רבים.

התסיסה הלאומית אחזה בהמוני היהודים, והצמיחה תקוות ותכניות לפתרון הבעיה היהודית.

כך הגיעו הדברים לנקודת מוקד, למאבק פנימי קשה בלב רבים מאתנו.

בעצם העבודה החינוכית הגדולה, בצל הייאוש מהגולה, הכשירה את הקרקע והעמיקה את היכולת של קליטת הערכים החדשים וההזדהות אתם.

ואז התחילו לחנך ב"דרור" לאור הדמויות המחנכות בארץ, לאור המפעל החלוצי "על גדות הירדן והכנרת". התחלנו להתחנך על פרשות הגבורה של ראשוני החלוצים והשומרים בארץ-ישראל.

ניצבו לפנינו הדמויות של טרומפלדור וחבריו בתל-חי, של א.ד. גורדון, ברנה, רחל ואחרים.

זה עורר והפעיל את ההכרה, הרגש, הדמיון והרצון לפעול. ארץ-ישראל, חדלה להיות חלום רחוק, והפכה להיות עתיד אישי של כל אחד מאתנו. כל מה שעשינו, ראינו כהכנה לחיי הקיבוץ העתידיים.

בתוך האווירה הזו, ועם ההישגים המדיניים של הציונות, גברה ההכרה, כי הגיעה השעה לעלות ארצה.

השאלה הייתה - איך לעזוב את רוסיה, ושעריה חתומים.

שנת 1920 - והתנועה אז פועלת במחתרת, כי הוכרזה כבלתי לגאלית.

בוועידה, שהתקיימה, בחשאי בקייב, הוחלט להתחיל להתארגן לקראת העברה

הדרך לארץ-ישראל

כאן מתחילים פרקי חיים חדשים, רוטטים, וזכרם שמור ודאי בלב כל אלה שהיו עדים להם.

עם היציאה מז'יטומי, עוד בטרם הגעתי לגבול הרוסי, שם חיכו לנו מבריחי הגבול, נאסרנו. אני ועוד חבר "דרור". דאגתי הייתה רבה, כי היו אצלי תעודות רבות, אשר אסור היה שיפלו בידי הרוסים.

בבית-הסוהר הפרידו ביני לבין חברי, וישבתי במאסר עם אסירות פליליות.

עם לילה הביאו אותי לחקירה. בחדר היו שלושה קצינים במדי-צבא. אחד מהם דיבר אלי בשקט ובנימוס, וביקש שאחתום שאני ציונית ודרכי לארץ-ישראל.

קבלנו הוראה מפורשת, להגיד שאנו נוסעים לקרובים בארצות-הברית.

שתקתי, כי לא יכולתי להוציא מפי שאני נוסעת לאמריקה.

פתאום התערב קצין שני וצעק: "בורחים מרוסיה, הסוציאליסטים-הציונים האלה, ועוד אין להם אומץ להודות בכך".

ולפתע שמעתי את עצמי עונה לו בנאום יהודי-ציוני נלהב.

הוא נדהם לא פחות ממני. הביט עלי ולא ענה דבר. נשמעה פקודה להחזירני לתא מעצר ליחידים.

פניתי לדלת היציאה. התעודות הסודיות רשרשו על כל גופי. אך איש לא נגע בי. "עוד נשכנע אותן להישאר אצלנו", שמעתי את דבריו מאחורי.

אך הוא לא זכה יותר לשכנע אותי. באותו לילה הבריחו אותנו מבית-הסוהר.

המחתרת הציונית על הגבול עסקה במלאכה זו בנאמנות ובהצלחה.

הגענו-לאיזסלב.

הקו איזסלב-רובנה היה ציר תנועה חיוני להברחת הגבול לשיירות פליטים ולחלוצים בדרכם לארץ.

להצטרף לצוות האוסף את היתומים.

כנראה, שדברי הנרגשים השפיעו עליו ונשלחתי לשבועיים ל"הכנה פדגוגית", ולאחר מכן סובבנו אני ועוד שני צעירים כמוני, ימים ולילות ברחובות העיר, ואספנו ילדים.

מסרו לנו בית ריק, וקצת עצים, זה היה כל הציוד. אספנו 90 ילדים והתחלנו לארגן אוכל, שמיכות ובגדים. לא כאן המקום לספר על שנת העבודה שלי בבית-הילדים הזה. איך בנינו אותו, איך חיינו עם הילדים, חינכנו והתחנכנו גם יחד.

זהו פרק עשיר, מסעיר וכמעט קדוש בחיי. הזכרתי אותו כאן, כי למרות העבודה הזו, שבלעה אותי ביום ובלילה, לא ניתקתי את קשרי עם התנועה.

להפך, את כל לבטי, את כל ייסורי ואת כל אהבתי ומסירותי לילדים האומללים והנפלאים, הבאתי לביתי התנועה. כי "דרור" הייתה בשבילי בית ותנועה כאחד. היא לא הייתה רק מפלגה פוליטית, כי אם תנועה חינוכית מלכדת ומעודדת. בתקופה זו הגעתי, למעשה, למשבר מצפוני-תנועתי. מצד אחד, חשתי את חובתי להישאר עם הילדים שהייתי להם הכול: מטפלת, מורה ואם.

ומאידך- ידעתי את חובתי לעמי, לתנועתי ולעצמי. חובה הקוראת לשרוף את הגשרים עם הגולה, ולצאת לקראת יעודנו. וכאן עמדה למבחן קשה "תורת-החיים". אותה ספגתי לתוכי ב"דרור".

יכולת ההכרעה לא באה מיד, אלא כתוצאה מהתאמצות מחשבתית ונפשית גדולה.

אך הקשר היהודי, והרעיון הציוני נצחו. באישון לילה עזבתי את קן משפחתי ואת ביתי החדש, בו השארתי הרבה מאהבת לבי ומסירותי ויצאתי לדרך חדשה.

הייתה זאת שנת 1921.

התקשר אלינו מאד, ושמר על הקשר הזה גם בהיותנו כבר בארץ ובקיבוץ. היינו בפולין שלוש שנים עד עלייתנו, ואנו (צביה שרת ז"ל ואני) בין הראשונות מקבוצת "דרור" שעלינו ארצה. תקופה זו שבחיי "דרור" בפולין היא תקופה עשירת מעש ופעילות. ואולי עוד יקום לה גואל, ויספר מה הייתה תנועה זו ומה פעלה ב"החלוץ", ב"החלוץ הצעיר", וברחוב היהודי בכלל. כי אכן יש מה לספר.

סיום

רחוקים הדברים, אך אורם שמור בלבי, יתכן שרוח של תום פרושה על דפי הזיכרונות, רוח של אהבה ופיוס, לדברים שהיו... כי יקרו לאדם זיכרונות ילדותו ונעוריו. אך אין ספק, כי מה שגדל וצמח במשך שנים, בטרם עליה לארץ, עלה וגבר עם עלייתנו. הכוח הנפשי והאידיאלי, שנצבר בימי הילדות והעמיק בשנות הנעורים ב"דרור", הוא שעמד לנו, חברי וחניכי תנועה זו, בכל מעשינו בארץ ובקיבוץ. תנועה קטנה זו הצליחה לחנך דור של חלוצים מגשימים, ורובם ככולם הגיעו לקיבוץ וחיים ופועלים בתוכו. ולא מקרית היא ההעפלה לנופים קדומים. ככל אשר נעמיק לחדור לנבכי העבר ולשמור על ערכיו, כן נהיה חזקים יותר, עשירים יותר ברוח ובאמונה לעתיד. כגחלים לוחשות בוערות חרש ואינן מאכלות את האמיתות מאז ימי נעורינו: אהבת האדם והעם, גבורת האדם במבחן הקטנות, שילוב הדורות על אדמתם. גורל ויעוד. צפים ועולים, חוזרים ונמוגים, פרקי חיינו כאן - רוטטים, נאבקים, כושלים ועולים. איה הגבול בין ודאות ודמיון!! בין תקווה למציאות.

על פני הדרכים נודדים מאות ואלפים, והדרך קשתה מיום ליום. האיכרים תבעו סכומים עצומים בעד העברת הגבול, והדרך הייתה מסוכנת. שודדים ורוצחים שוטטו ושלטו בה. רבים שילמו בחייהם, על כך שהעזו לעזוב את רוסיה בימים ההם.

אך הזרם החי של יהודים נודדים לארצות הברית, וחלוצים המעפילים בדרכים לא דרכים לישראל, הלך וגבר. באחד הלילות, הצטרפנו לשיירה ויצאנו לדרך. דומיית ליל שקט ודממה ביער, ואי-שקט בלב.

בחשכה נשמעים פעמי ההולכים, ונדמה כי שומע אתה את הולם לבך.

פתאום ניעורה הרוח, ורדפה אחרינו בלי הרף, ואנו מקשיבים לקול שריקתה ומהרהרים בסיומו של המסע. מורה-הדרך שלנו, הגוי מהכפר, מאיץ בנו ולא נותן לנוח ולהחליף כוח.

לפתע פולחות את הדממה יריות רבות, זעקות ובכי ילדים בקבוצת יהודים שמאחורינו.

הלב רוטט ומתכווץ. הסכנה רודפת וקרבה. עוד מעט יאיר השחר ואנו אבודים.

אנו ממשיכים לצעוד, בלי כוח לנשום, לחשוב ולהרגיש. השחר מאיר, אך אנו כבר מעבר לגבול.

באנו לפולין בשנת 1921.

ימי מצוקה וחרדה לחלוצים המצפים לעלות לארץ. והארץ נצורה. העלייה פסקה. אין יוצא ואין בא.

הכבלים בהם סגרה הממשלה המנדטורית את העלייה, אילצו את התנועה לחפש דרכים אחרות להגיע ארצה.

שליחים רבים נשלחו מהארץ לפולין בשנים הללו. הם היו הגשר החי המקשר בין ישראל והתנועות החלוציות בגולה.

זכור לי במיוחד אליהו גולומב, אשר השאיר עלינו רושם בל-ימחה, וגם הוא

יזכור לקהילת קוזין

מאת: צבי צ'נוסקי

בצמא. חלק מהצעירים הצטרף לחלוץ וחלק לבית"ה, חלק מהנוער הצליח לעלות לא"י והחלק הגדול המתכוון לעלות לארץ החלומות, ארץ ציון ירושלים, לצערנו הרב לא זכו, לא הספיקו.

קוזין ערב שבת

עקרות בית מסתובבות בחנויות מכולת מבעוד בוקר כדי למלא את סל המזונות לכבוד שבת. מייעצות ומדריכות אלו את אלו. החנוונים ממהרים לסגור הגברים חוזרים מבית המרחץ, פניהם חכליליות מחוסר ועונג, והם מסלסלים מי את פאת זקנו המסורקת ומי בקולו.

בית הכנסת מלא מתפללים, גם עזרת הנשים כמעט מלאה, ובבית עומד ריח ניחוח של מטעמי שבת. השולחן ערוך, בקבוק יין מתנוצץ לאור הנרות ובני הבית מתרגשים ומקבלים את השבת.

השוק בקוזין

השוק הומה וסואן, קריאות הרוכלים, קרקור תרנגולות וקול המולה רבה נישאים באוויר. הרחובות הומים מרוב איכרים לבושים במיטב בגדיהם וגם כאלו ששתו ממיטב היי"ש "וודקה". השוק היה מרכז החיים. היה זה ביום רביעי, יום שכולו טוב. טוב לאיכר המביא את תוצרתו וטוב ליהודי המקווה לקנות ולמכור ולהתפרנס מכך. חוץ מהסוחרים היו גם כאלה שעסקו במלאכה: חייטות, סנדלרות, מלמדים. לא ייתכן יהודי בקוזין שלא ידע "לשון קודש", תלמוד, רש"י וכו'.

המים לצרכי הבית

הובאו מנהרות ובארות. יום כביסה ליד הנהר - האישה מחזיקה ביד אחת את הבגד, טובלת אותו שוב במי הנהר עד

תמונות ועוד תמונות זה מה שנותר מהם. תמונות מצהיבות באלבומים ישנים, העיניים חודרות בלי להאמין והדמעות יבשו כבר. אבל הלב דווי והכאב ללא נשוא. אני עוצם את עיניי ורואה כמתוך ערפל של דם ודמעות את העיירה שלנו קוזין.

בשנת 1897 חיו בקוזין 1,900 תושבים. בשטחים העצומים והנרחבים של שדות אוקראינה המוריקים מצאה לה מחבוא העיירה קוזין, כנסתרת מפני העולם. קטנה הייתה העיירה קוזין, מוריקה ומרהיבה ביופייה, ולתמונה פסטורלית זו הוסיף הנהר ויקבה, שזרם לו בנחת בין שדותיה. קוזין, ככל העיירות הקטנות באוקראינה, לא הייתה גדולה בממדיה, אבל טובה במידותיה.

אנשי קוזין

צנועים היו בהליכותיהם, אנשי עבודה ועמל. נגרים, סנדלרים, חייטים, חנוונים וכו'. החיים היו לא מן הקלים ביותר, העבודה מרובה הייתה, והפרנסה מעטה. התחבורה התנהלה עדיין בעגלות, הדרכים משובשות היו. בלי מרפאה ובלי בית חולים. היהודים נבדלו מאנשי המקום בלבושם הארוך, בכובע הרחב ובזקן היהודי הנהדר. הצעירים עשו חייל בלימודיהם בחדר קטן וצר, ד' אמות על ד', ישבו ועסקו בתורה אצל הרבי דוצי ז"ל, המורה גולדשטיין ז"ל והמורה לעברית לנצנר ז"ל. השפה המדוברת הייתה עברית. הקימו מוסדות, "לינת הצדק", "הכנסת כלה", "מעוז חייטים", בנק, "גמילות חסדים".

כל מאווייהם של הנוער היה מופנה לעבר א"י. כל ידיעה, כל שמועה מא"י היו שותים

עלינו ולו אחת בלבד?

בשנת 1941 עטפו להבות אש את אדמת אוקראינה. החיים נעשו הפקר, לית דין ולית דיין. צבאות גרמניה שטפו את פולין ופניהם קדימה. בכל מקום שאליו הגיעו, היו היהודים הקורבנות הראשונים. כלאו אותם בגטאות, וכאשר שללו מהם כל מקור מחיה, דנו אותם למיתת-רעב. אולם עד מהרה קצרה רוחם של הגרמנים הנאצים לחכות לתוצאות שיטה זו, שנראתה להם איטית מדי, ועברו לשיטת ההשמדה הגמורה. את הצעירים והבריאים החלו להעביר למחנות עבודה ואת הנשים, הילדים, הזקנים ותשושי הכוח החלו מעבירים למחנות מוות שתוכננו ונבנו בדייקנות גרמנית ופעלו ביעילות גרמנית מובהקת. גיא ההרגה התרחב וגם יהדות קוזין נפלה בידי המרצחים הנאצים הגרמנים. קהילות שלמות הוכחדו לבלתי השאר שריד מהן. אותן עיירות קטנות שחיו להן בשלווה ובצנעה גם בזמנים קשים.

בשנת 1942 בחודש מאי, ביום בהיר ויפה, ביום זה תוך שעות ספורות של סדום ועמורה, הפכה העיירה קוזין לגוש בועה. היהודים נשארו ללא קורת גג.

הטבח השני התחולל בחודש תשרי. במגילת החיים של יהדות ווהלין באים פרקי הזיכרונות להנציח את קורות הקהילה. מסופר על החיים שתססו, על חלומות שנרקמו, על חוויות ומאויים משך דורות רבים. יסופר על משפחות שהיו ופעלו, עמלו והתלבטו ועל שירת חיים שנפסקה באמצע ונדמה לעולם. הקדושים שמסרו את חייהם על קידוש השם ועל קיום עם ישראל, צעקו לילדים "שמע ישראל", לא לבכות בקשו האימהות מילדיהן.

בטבח השלישי בחודש נובמבר 1942 נספו

שיוצאים ממנו מים נקיים. לעומת זאת הבאר מספקת מי שתיה. מתאר אני לעצמי את הבאר באחת מפינות העיירה כשמשקולת קשורה לעץ מצד אחד, ומצד שני החבל והדלי. כך מורידים אותו לבאר ושואבים מים.

בניינים בקוזין

נבנו מקורות עץ והגגות מרעפים וקש קלוע וקשור.

היהודים בקוזין

התברכו בילדים הרבה. בקיץ לבושם לא היווה כל כך בעיה. אך עונת החורף הייתה קשה מאד מחמת הקור.

חשמל לא היה, השתמשו במנורת נפט. לצרכי בישול השתמשו בעצי יער.

בית העלמין בקוזין

בית עלמין בעיירה יהודית. מלכות אשור והבהובן המסתורי של ארצות קדם בשדמות ווהלין שעשבים שוטים בהן. אבנים מהוקצעות, אפורות, ועליהן כתב חרוט של ג' מאות שנה. תבליטים גבוהים החטובים באבן שחם. דמות דב וכבשה למראשותיו של בר מינן. דמויות רבנים במצנפות שיער.

הרבנים חגורת רצועה להם על חלציהם הצרות, ובשיפולי הפנים נטולות העיניים קו סלעי של פאות מסולסלות וזקן. מן הצד, בצל אלון שבקעו הברק, עומד אוהלו של רבי עזריאל, מהרוגי הקוזאקים של בוגדאן חמלניצקי. ארבעה דורות נחים באחוזה הקבר הזאת, הדלה, כמשכנו של שואב מים, ולוחות. לוחות אבן שהוריקו, עזריאל בן חנניה, פה קדוש, המתגבר במלחמות השם. אליהו בן עזריאל, גדול העצה, רב התושייה, הנפתל בתבונה עם ארץ הנשייה. וולף בן אליהו, האלוף שנחטף מעם התורה בעודו באיבו והוא בן י"ט. יהודה בן וולף, רב ק"ק קראקוב וק"ק פראג. אהה, מוות, רודף בצע, אהה גנב שוקק, למה לא חסת

לתוך הבורות. יהודי קוזין מצאו את מותם ונקברו בקבר אחים, והיתר שנלקחו לעבודת פרך מצאו מותם במחנות השמדה שונים. עדה שלמה שנמחקה מספר החיים. לגבי רוב רובם של הגויים השכנים שלנו היה הדבר כשעשוע מבדה. כל אקציה גרמה להם עונג והנאה חומרית פשוטו כמשמעו. מצפונם לא פעל כאשר אנשים חפים מפשע עמדו מול מכונת הירייה, זקנים, נשים, ילדים ועוללים. טרטור מכונת הירייה היה לרבים מהם כצלצול פעמונים הקורא אותם לביזה ולשוד. קוזין לא שינתה את פניה, גנו של הגרף סרנובסקי והבית המפואר עדיין משקיפים בגאווה על פני השטח, השמש מאירה כבימים ימימה. הכול נשאר כשהיה, רק היהודים שהיו בה אינם עוד ולא ישובו עוד, כי נרצחו בפראות בידי הגרמנים, חיות הטרף. ועם תום השואה מצא עצמו עם ישראל מוקטן בשליש מבחינה מספרית ובהרבה יותר מבחינה איכותית. השורדים מצאו את עצמם נודדים, גלמודים, שבורים ורצוצים, ללא קרוב משפחה וללא קורת גג. מעטים הגיעו לקבר ישראל. הרוב הגדול עלה בעשן השמימה.

ה' יקום דמם !

הנותרים. מתי מספר הסתתרו בפינות סתה, ברחו ליערות וככה נותרו בחיים. הפתרון הסופי החל בהקמת תאי הגזים, הידועים לשמצה, אושוויץ, מיידנק, טרבלינקה ועוד. בנוסף לפתרון הסופי באמצעות תאי הגזים, המשיכו בהמצאת כל מיני דרכי עינוי והתעללות נגד קורבנותיהם חסרי ההגנה.

פולין ואתה שכנותיה נטרקנה כליל מיהודים. פולין שימשה מטבח למרבית יהודי אירופה. למשרפותיה הובלו יהודי גרמניה, אוסטריה, צרפת, הונגריה, צ'כוסלובקיה ויוון, רומניה וקייב. ארץ אל תכסי דמם. אנשי קוזין היו למופת ולדוגמא בימים הקשים האלו. היהודים שצייתו לפקודת הקלגסים הנאצים, הולכים לעבודה בשורה ארוכה, איש מהם לא הלך מרצונו הטוב, דבר זה היה נסוך על פניהם, הם הלכו שחוחים, ראשיהם מושפלים ורוחם נכאה. דחף פנימי צעק מעמקי ליבם "ברחו, הימלטו, הצילו נפשותיכם". אך הם המשיכו בדרכם, הייתה זו דרכם האחרונה. רק מתי מעט חזרו. הטבח בדם קר הלך וגדל. שורות שורות של יהודים עמדו פנים אל פנים מול המוות האכזר, נורו ונפלו

הקהל ברחבת היכל יהדות ווהלין, בטקס הנחת החרים, יום הזיכרון לשואה תשס"ז

קריאת שמע

מאת: יעקב שריד

הקדמה

הסיפור הבא הוא פרק מהספר "שישה דורות בזיכרוני" שכתב אבי, יעקב שריד.

הסיפור מתאר את מה שהתרחש בעיירה קוזין בשנת 1941 עם פלישת הגרמנים לעיירה. יהודי העיירה, חלקם כבר נורו על ידי הגרמנים, חלקם היו בגטו וחלקם כבר היו הרחק משם, בשורות הצבא האדום.

את הסיפור במלואו שמע אבי מפי חברו האוקראיני, סוחאר. בסיום המלחמה השתחררו אבי וסוחאר מהצבא האדום ונפגשו באקראי ברכבת מברלין לדובנו, בדרכם לעיירת הולדתם, קוזין. סוחאר האוקראיני היה דובר אידיש (בנעוריו היה שוליתו של סנדלר העיירה היהודי), והוא סיפר לאבי את כל אשר ראה ושמע בעת העדרו של אבי מהעיירה. סוחאר סיפר לאבי את הסיפור על כל פרטיו, את כל מה שנאמר באוקראינית ואת כל מה שנזעק ונלחש באידיש אשר הגויים האחרים לא יכלו להבין. את הסיפור המסוים הזה הוא סיפר באריכות מיוחדת, בידעו שסרול, ישראל בן פנחס זלוטניק, גיבור הסיפור, היה בן דוד שני של אבי ומושא הערצתו.

אבי העלה את הדברים על הכתב כבר לפני למעלה משלושים שנה, ולאחרונה, במלאת לו 96 שנה, קיבץ את זיכרונותיו בספר על תולדות חייו.

מיכל שריד-חשן

שמו היה ישראל, אבל בקוזין נודע שמו כ"סרול". אמרת "סרול", לא הצטרכת להוסיף עוד דבר, כי סרול רק אחד היה בעיירה, כי סרול שם דבר היה.

גבוה היה, רחב כתפיים, שתי זרועות ברזל לו, וכפות ידיו מגושמות ומיובלות מחתירה במשוטים וממתיחת רשתות, כי דייג היה ובנו של דייג היה. "תלמיד חכם" - לא היה, "עילוי" בוודאי שלא וגם בין ה"חסידיים" לא נמנה. אביו לא היה מאושר מכך, אלא שבאין ברירה התנחם בזה שאחרי מאה ועשרים, אף אם בנו לא ידע ללמוד דף יומי במשנה, הרי שבכל זאת ידע לאמור "קדיש" ודיו בזה.

לעומת זאת, הטיב סרול לשיר בחברת חבריו היהודיים והלא יהודיים, לבלות ולרקוד בנשפיות, ולעת מצוא היטיב להתכתש אך יותר מכול אהב והיטיב לרכב על סוסים. גויי העיירה והסביבה הכירוהו גם הכירוהו, אפשר להגיד שאף כיבדוהו, על אף שלא אחד מהם חש לפעמים את "נחת זרועו", ואולי בשל כך?

כאשר גוייס לשרת בצבא פולין, טבעי היה שסרול יבחר לשרת בחיל הפרשים ואכן כך היה. לא רק זאת, בצבא קודם עד לדרגת סגן. יהודי סגן בצבא פולין דאז, לא דבר של מה בכך היה. כאשר פלשו הגרמנים לפולין, נקרא סרול לצבא יחד עם רבים אחרים, אבל צבא פולין לא החזיק מעמד, כמעט שלא נלחם. הצבא הובס תוך ימים ספורים וחייליו נפוצו לכל עבר. החיילים חזרו לבתיהם, מוכים ופצועים, חבושי יד וחבושי ראש, מקרטעים על קביים, רעבים וצמאים ועייפים מתלאות הדרך.

חזר גם סרול מהמלחמה, אך לא כמו האחרים, סרול חזר בעגלה צבאית רתומה לצמד סוסים אבירים, ובעגלה שלל של מזון, של מדי צבא חדשים, של מגפיים

וציוד צבאי רב נוסף, ובכל זה זכה מההפקר שנוצר במלחמה, עד כי רבים באו לראות ולהתפעל.

את הרובה ואת התחמושת שסרול הביא עמו אף אחד לא ראה, בִּאֲלָה סרול לא התפאק, את אלה העלים היטב, את אלה שמר לעת צרה אם תבוא חס וחלילה.

צבא גרמניה שהביס את צבא פולין, נהר מזרחה, לקראתו נהר צבא ברית המועצות, והעיירה שלנו בתווך, הופקרה לגורלה ללא שלטון.

סרול, למחרת בואו מהמלחמה, התעשת, "כבש" את הבניין ששימש לפני כן את המשטרה הפולנית ומינה את עצמו ל"מושל", הקיף את עצמו בכשני תריסר צעירים יהודיים, ציידם באלות ובסכינים ואימנם להגנה עצמית מפני כל צרה שתבוא, אם תבוא, מצד שכנינו האוקראינים, כי הרי למודי ניסיונות היינו ממלחמות קודמות...

חמישה עשר יום שקטה העיירה ותשב לבטח, כי חמישה עשר יום היה סרול השולט של העיירה ומגינה עד בוא הצבא האדום. השלטון החדש מינה ואישר את המשך כהונתו של סרול, וזה הוכיח את עצמו והצליח בניהול העיירה ונהייה מקובל על האוכלוסייה כולה, וגם השכנים כולם השלימו עם מינויו, אך כפי שהתברר אחר כך, רק למראית עין. שנה ושלושת רבעי השנה ארכו הממשל החדש ושירותו של סרול, ואז פלשו הגרמנים.

הגרמנים, בליווית משתפי פעולה אוקראינים מקומיים, פתחו מייד במעשי הזוועה, כינסו את הגברים היהודיים, הובילום לבית הקברות, שם הפרידו מביניהם את פעילי המשטר הקודם ואת הקומוניסטים ואת כל מי שהאוקראינים רק הצביעו עליהם וירו בהם, בו במקום לעיני כול, למען יראו וייראו. את הנותרים שילחו לבתיהם לפי שעה למען יספרו...

סרול, בחושיו הערניים, הרגיש מבעוד מועד את העלול להתרחש, הסתלק בחשאי מביתו ומצא אי שם מחבוא שרק אביו ידע את מקומו, מחבוא זמני כמובן, באשר באותם ימים עדיין חזקה הייתה התקווה, אצל היהודים והחשש אצל שכניהם, שהצבא האדום יחזור במהרה ויהדוף את הגרמנים.

משתפי הפעולה, השכנים, תארו בפני הגרמנים הכובשים את סרול כאישיות מסוכנת, על כן פתחו בחיפושים נרחבים אחריו. חיפשוהו יום, חיפשוהו יומיים וגם יותר ולא מצאוהו. הכובשים פרסמו כרוז ובו דרשו שיבוא ויסגיר את עצמו מרצונו. סרול לא בא.

הכובשים פרסמו כרוז נוסף ובו הבטיחו פרס כספי נדיב לזה שיביא למעצרו של סרול. סרול לא נמצא.

הכובשים ושותפיהם שכבודם נפגע על ידי חוצפתו של יהודי, איימו עליו ועל בני משפחתו, ומאידך גיסא הבטיחו הבטחות קוסמות לכל מי שיסייע בידם לעצור את סרול, אך כיוון שלא הצליחו בכך, התייאשו מ"דרכי הנועם"...

לפתע, יום אחד מוקדם בבוקר, רחשה העיירה מאנשי צבא גרמנים ומשותפיהם האוקראינים אשר פינו את כיכר השוק, זו המשתרעת בין בניין המשטרה לבין הכנסייה הישנה, הנטושה, של הקתולים, לבין הכנסייה החדשה, פינו את אשפת ימי השוק, סילקו גרוטאות, הביאו עצי בניין והחלו בבניין במה ועליה עץ תלייה. הבנאים האוקראינים שקדו על מלאכתם, עבדו במרץ ובשמחה גלויה לעין, אכלו ושתו, זמררו ורוננו, צחקקו והתבדחו.

בשעות הצהריים תמה המלאכה, הוקמה במה ועליה עץ תלייה "לתפארת". הבנאים עזבו את המקום וחזרו לבתיהם אשר בשכנות, בשכונת הגויים. היהודים נתבהלו ונתפחדו מאד והסתגרו בבתיהם. העיירה

ערלים אלה כמה שעיניהם בורקות ופניהם צוחקות וצוהלות.

אלוהים! שפוך חמתך עליהם, על הגויים אשר לא ידעוך!

הקלגסים - התליינים - הכריזו שוב ושוב שהם ימתינו לבואו של סרול עד לשקיעת השמש ואם עד אז סרול לא יתייצב מרצונן, יתלו את אביו הזקן על עץ תלייה זה, אבל אם יתייצב יחוסו על אביו...

הקהל התרווח, הערלים נתיישבו בניחותא מעגלים - מעגלים, חבורות - חבורות, משפחות-משפחות, אכלו, שתו וסבאו בציפייה לבידור.

ראש העירייה שמונה על ידי הגרמנים לתפקיד זה לפני ימים מספר, התהלך בין הקהל מדושן עונג, לבוש אברקי קוזקים רחבים, חולצה רקומה, פרומת צווארון, מגפיים מצוחצחים ומוברקים למשעי, פניו משולהבות מרוב סביאה, מקיש כוסית עם ידידים ושותה לחיים, מחליף מילות ברכה עם מכרים כנהוג בשמחות... היה מי שלא שכח להביא עמו אקורדיון וכשפתח בנגינה קמו רבים, זוגות-זוגות ויצאו במחול.

הייתה הרחבה נעה זעה כמרקחה, הגברים סובבו את בנות ליוויתם לקצב המנגינה, היו מרקדים ומקפצים, בוטשים ברגליים, טופחים מגף במגף, עקב בעקב והאקורדיון משלהב, מטפחות צבעוניות של נשים מתבדרות ברוח עד שכל הרחבה נתמלאה אבק פורח, ועל הבמה עמד היהודי רכון ראש ומעולף, רתוק לעץ התלייה שהוכן עבורו, עמד תוהה ובוהה וממתין.

הזמן עבר לאט. הייתה שמש קיץ לוהטת בכל עוזה וקופחת על ראשו של הזקן, וזה עמד שטוף זיעה, פניו סמוקות, ראשו השב כבד עליו, ראשו מט מדי פעם לצדדים, מדי פעם מתעלף ואז התליינים מזליפים עליו מים ומשיבים את רוחו.

הישיש פוקח מדי פעם את עיניו, במאמץ רב מגביה את ראשו וחוזר ומביט כלפי

נותרה שוממה מאדם, נפש חיה לא נראתה, דומייה מסביב, אף לא קול בכי של ילד, לא ציוצו של תינוק, דממה של בית קברות עמדה מסביב. כך כל הלילה.

למחרת בבוקר, כאילו לפי פקודה, ואולי לפי פקודה, החל לנהור לעיירה עם רב מבני עם הארץ, מי ברגל, מי ברכיבה על סוס ומי בעגלה, על נשיהם וילדיהם, נתמקמו ברחבת השוק מסביב לבמה עם עץ התלייה. נתמלאה הרחבה המון רב, שוחחו, צחקו, החליפו ברכות, פיצחו גרעיני חמניות ולגמו וודקה, ממש חגיגה. בשעות שלפני הצהריים נראו שני קלגסים גרמניים גוררים ומובילים את פנחס הזקן, הוא אביו של סרול, אל במת התלייה.

הזקן היה מבוהל. עיניו היו קרועות לרווחה כאצל חיית הבר המפוחדת שבמלכודת. היה הזקן מפנה את ראשו מפה לשם כאילו הוא תר אחרי משהו, רגליו נתקלו פעם בפעם או החליקו והנה הוא מט לפול, אלא שתלייניו נחלצו לעזרתו, תמכו בו וגררוהו, כפתו את ידיו ואת רגליו וריתקוהו אל עץ התלייה. עמד הישיש בפיק ברכיים והביט סביבו, הביט בקהל, הביט בעיני שכניו וידידיו בני עשיו משכבר הימים ועכשיו שוביו ומעניו. האמנם? הייתכן? הגביה את ראשו, הביט בשמיים, הביט בכנסייה, בכיפתה הכחולה, זו הכנסייה הישנה הנטושה.

עמד הזקן והביט ובהה ובוודאי נזכר איך בעודו ילד שיחק כאן, ממש כאן, במחבואים עם חבריו, אולי נזכר איך בעודו איש צעיר טייל פה ברחבה זו בשבת, שלוב זרוע עם רעייתו הצעירה, כאן, ממש כאן. נזכר בימי השוק כאשר הביא לכאן את הדגה למכירה וסרוליק בנו, בחור כארז, משליט סדר ומשמעת בין בני הארץ. עד כמה הוא התגאה אז בבנו, והיהודים - כמה קנאו בו ובבנו, וכמה הגויים כיבדו והעריצו אותו ואת בנו, ועכשיו הנה הם, גויים אלה, ערלים אלה, עכשיו באו לראות ולשמוח במפלתו,

והיה מי שמלמל: "בשם האב הבן ורוח הקודש".

עוד האספסוף דהום ומבוהל ומשתאה והנה קולו של סרול והוא קורא: "אבי יקירי! קרא יחד עמי - שמע ישראל!" ובין שתי הכנסיות התהדהדו שני הקולות, זה לעומת זה, של האב ושל הבן וקראו: "שמע ישראל!... אלוהינו!... אחד!..."

עם סיום קריאת "שמע", באותו רגע ממש פרץ סרול החוצה מבעד לאשנב העליון של הכנסייה הנטושה, ובזריזות של חתול לפת בשתי זרועותיו את צינור הברזל והשתלשל והחליק כלפי מטה.

סרול מביט ימינה, מביט שמאלה, פורץ מבעד לפרצה שבגדר אשר בצד המוסתר מעיני ההמון על ידי הכנסייה, שם קשורים סוסים של מי מאלה שבאו לחזות בחזיון, סרול מזנק על אחד הסוסים, משתופף, מגביהו על רגליו האחוריות ושפוף, ראשו אל ראש הסוס, מזניקו קדימה כזנק הנמה. ענן אבק עלה והיתמר השמימה והתאבך ואפף את הסוס ואת רוכבו עד אשר נעלמו בין הבתים והסמטאות. הקלגסים הגרמניים והאוקראיניים פתחו מיד במרדף אחרי היהודי, מי ברכיבה על סוס ומי ברכב ממונע והמטירו עליו אש תוך כדי רכיבה.

סרול השיב מלחמה ברובהו שהביא כשלל מלחמה, כפי שתורגל בשרותו בצבא, עד הכדור שלפני האחרון נלחם, רבים מכדוריו לא החטיאו, רבים מרודפיו נפגעו וקורסו.

בכדור האחרון פגע בעצמו וכך נפלה גופתו לידי רודפיו, אך לא לפני שמילט את נשמתו ממנה והחזירה לאל בורא עולם.

שתי הגופות, זו של האב וזו של הבן, נפלו באותו יום לידי אויביהם.

שתי הנשמות, זו של האב וזו של הבן, התעופפו יחדיו ונסתלקו מהעולם הזה ויחדיו הגיעו והתייצבו בפני כסאו הרם של האל, המלא רחמים, השוכן במרומים...

מעלה, כלפי גג הכנסייה הנטושה, כלפי השמיים, כמצפה לנס, כמצפה לישועה שתבוא מאי שם ממרומים.

השמש השתפלה מערבה. חבורת הקלגסים הפשיסטים ושותפיהם חזרו מבית המרוח שבעים וסובאים והחלו בתכונה מסביב לעץ התלייה.

האספסוף רחש, עמד ונדחס סמוך-סמוך לגרדום, כדי להיטיב לראות בעומד לקרות. פנחס הזקן היה שוב מתעלף וחוזר ומתעורר מעלפונו, שוב מגביה ראשו ועיניו הדמועות צופות ובוהות שוב כלפי מעלה, כלפי הכנסייה הקתולית הנטושה.

קלגס אוקראיני עולה על הבמה, מסמך את כפות ידיו אצל פיו ושםם כאפרכסת ומכריז בקול שייכונו, כי הנה הנה, תוך דקות מספר, אם לא יבוא סרול, אביו יתלה. האספסוף שמסביב, שעיף כבר, הולך ומצטופף סמוך לבמה, יש שמרכיבים את ילדיהם על כתפיהם כדי שייטיבו לראות במחזה, כולם מוכנים ומזומנים. הקלגס מכריז שוב ושוב וקולו מהדהד מכנסייה לכנסייה: "אביו יתלה! אביו יתלה!"

הקלגס שלף מכיסו שעון והביט בו, האספסוף מיקד את מבטו בקלגס. פנחס הזקן היה שוב ושוב מתעלף וחוזר ומתעורר מעלפונו, שוב מגביה ראשו ועיניו הדמועות צופות ובוהות שוב, כלפי מעלה, כלפי הכנסייה הנטושה ושאגה אדירה, כשאגת אריה פצוע פורצת מפיו: "סרול! ילדי שלי! לא! אל תבוא! אני כפרתך!"

עוד האספסוף החוגג מצחקק לשמע שפתו של היהודי הלא מובנת לו, ומהאשנב אשר בכיפת הכנסייה הנטושה מבזיקה אש, רעם מתגלגל ועל במת התלייה קורס נופל קלגס וראשו נחבט ארצה, עוד הבזק אש ועוד קלגס נופל, עוד הבזק ושוב קלגס קורס.

רגע אחד האספסוף נעמד כקפוא ומיד אחרי זה אחזה בו תבהלה, היה מי שכרע ברך, היה מי שחשף את ראשו והצטלב

סיפורם של יצחק ובוניה אופשטיין

מאת: שושנה ברוך לבית משפחת אופשטיין מצד אבי ומצד אמי - שטיינברג, ילידי מרוויץ ווהלין

הקדמה

הורי ע"ה נולדו בעיירה הקטנה מרוויץ, ליד הנהר איקווה, בפלך ווהלין במרחק לא רב מהעיירה מלינוב ליד דובנא.

עד 1918 הייתה העיירה חלק מרוסיה. מ 1918-1939 הייתה חלק מפולין.

עיירה קטנה זו הייתה עיירה טיפוסית, ורבות כמוה היו בתחום המושב היהודי באוקראינה המערבית. בה גדלו דורות של יהודים שורשיים, נאמני בית ישראל, דבקים בכל נפשם ומאודם בעמם ובתורתם.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, כאשר מרבית התושבים חזרו ממקומות גלותם והעיירה השתקמה מהריסותיה, ניסו גם משפחות הורי לשקם את עצמם.

משפחתו של אבי ע"ה, משפחת אופשטיין, האב חנינא, האם רייזל, הילדים:

חנה-לאה, יצחק (אבי ע"ה), בתיה, משה, אליהו, ברוך, אהרון, ישראל ויעקב, ניסתה לשקם את טחנת הקמח שהייתה מקור פרנסתם.

משפחת אמי ע"ה, משפחת שטיינברג, האב אשר-אנשל, האם חיה-מלכה, הילדים: גצל, מנחם-מנדל, פייגה, בוניה (אמי ע"ה), חנוך, צבי-הרשל ואליקים, בנו מחדש את ביתם בעיירה. אבי אמי פתח אטליו, העסקים עלו יפה ונראה היה ששיקמו עצמם.

אך לא ארכו הימים ואסון נורא פקד את משפחתם. אבי אמי נפטר לפתע בשנות הארבעים לחייו מזיהום בידו.

סבתי נשארה אלמנה צעירה עם שבעת ילדיה.

אמי הייתה כבת עשר, בבוקר רעתה אווזים ואחר כך למדה בבית ספר מקומי, אליו נרשמה ביוזמתה. על כתפיה הקטנות הוטלה גם עזרה במטלות הבית. אחיה הבכור גצל המשיך בפרנסת המשפחה. החיים אחרי מות האב לא חזרו ממש למסלולם.

בגיל צעיר איבדה אמי את ילדותה. את כל מסכת חייה של אמי אני יודעת מתוך סיפוריה. היא נהגה לשבת ולספר לנו, ואני גמעתי את הסיפורים והפנמתי אותם עמוק בליבי.

צר לי מאוד שלא העליתי אותם על הכתב בהיותה בחיים ולא שאלתי ולא התעניינתי יותר.

עדותה של בוניה אופשטיין (שטיינברג)

בתם של אנשל וחיה-מלכה לבית לרנר מתוך התיעוד שנעשה על ידי "יד ושם"

נולדתי במרוויץ בשנת 1913.

היינו שבעה ילדים, חמישה בנים ושתי בנות.

ב-21 ביוני 1941 התחילה המלחמה בין רוסיה לגרמניה, זה היה ביום ראשון וכבר ביום רביעי

הגיעו הגרמנים לעיירה שלנו.

הצרות הקשות והמרות ביותר התחילו בשבת.

אמרו לנו שחיילי הגסטאפו פוגעים רק בגברים, בנשים הם לא נוגעים. אחיי הלכו להסתתר בגן עצי הפרי, ואני נשאיתי לבדי בבית. לפתע פרצו אנשי גסטאפו לביתנו והחלו להכות אותי באכזריות באלות גומי. הם מצאו את בני המשפחה שהסתתרו בגן והיכום ללא רחם.

הוציאו את כל האנשים מן הבתים והעמידו אותם בשורות ברחוב.

גם אותי העמידו בשורה. פתאום ראיתי אותם גוררים את אמי ומכים אותה באכזריות, כולה מדממת. רצתי אליה להגן עליה. נהדפתי על ידי איש גסטאפו חזרה לשורה.

וכך הריצו אותנו לעיירה מלינוב הסמוכה. העמידו אותנו ליד סניף הדואר, שם הייתה המפקדה. את היהודים בעלי הזקנים הוציאו מן השורות וגזזו את זקנם. אחד גזז ושני היכה. אחר כך ציוו עליהם לעשות תרגילי ספורט - לקום ולשבת, לקום ולשבת. ציוו על כולם לאסוף את כל החפצים שנשארו אחרי הרוסים ולאסוף את המתים הרוסים לערמות.

בערב הגענו הביתה נפוחים וכואבים. טיפלנו בפצעינו ובכינו על מר גורלנו. למחרת היה עלינו להתייצב לעבודה. כשהגענו לעבודה כבר היו שם נערים וילדים שעבדו.

מעל הכיכר היו מתוחים חוטי טלפון. איש גסטאפו שרכב על אופנוע, פגע בחוטים וקרע אותם ואז המשיך לדרכו בלי לידע את הרשויות. כשהתגלתה התקלה לאנשי הגסטאפו הוחלט פה אחד שזו חבלה שנעשתה על ידי היהודים.

העונש לא אחר לבוא.

קבוצת הנערים שעבדו בסביבה הוצאו

להורג במקום. לית דין ולית דיין.

ציוו על הנערים לחפור בור גדול, העמידו אותם מול הבור וירו בהם אחד אחד. בין הילדים היו בנים יחידים להוריהם, ממשפחה אחת הרגו שלושה בנים. עשרה הרוגי מלכות ראשוניים בעיירה. היה זה בשבעה עשר בתמוז.

בין ההרוגים היה גם בחור שחיזר אחרי חמש שנים ועמדנו להינשא.

כל הדרך לעיירה ביכינו את הנופלים. כשהגענו לעיירה, לבתינו, היו בכי וצעקות בכל העיירה. אימהות שילדיהן נורו הלכו לבור ופתחו שם ביללות מרות.

יהודי שנשלח מטעם הגסטאפו הודיע שאם לא יפסקו הצעקות והיללות, יירו בכל אנשי העיירה.

לא נותר לנו, אלא לבכות בשקט ובחשאי. באחד הימים הוציאו אותנו לעבודה לעיירה מלינוב הסמוכה.

היו שם טחנות קמח על הנהר. שאלו מי יודע לדבר גרמנית, שתי גיסותיי ואני אמרנו שאנו יודעות לדבר גרמנית. לקחו אותנו לעבוד בבית חולים, שם נשאיתי לעבוד שישה שבועות. עבדתי שם בעבודות ניקיון וכמתרגמת מאוקראינית לגרמנית בשעת הצורך.

בית החולים הצבאי שעבדתי בו היה צריך לעזוב את המקום. הרופא השאיר בידי תעודה והמלצה עם חותמת בית החולים. תעודה זו הצילה אותי מספר פעמים.

בהמשך עבדתי אצל בעל אחוזה שסחר אתנו בימים הטובים. יחד עם שני אחיי היינו חופרים ומוציאים תפוחי אדמה וסלק מהאדמה, ורק בשבת הייתי חוזרת לאמי.

הופצה שמועה שעומדת להיות שחיטה בקרוב.

היודנראט שיחדו את האוקראינים שיודיעו מתי תהיה השחיטה. ערב אחד הופיעו

מחוץ לגטו, יכולת להינצל וכעת גורלך נחרץ יחד אתנו."

השבתי לכולם שמין הסתם נגזר עלי להיות עם כולם. ומה שיהיה על כולם יהיה גם אתי.

הייתי במתח נוראי. ארזתי בסל את המאפים המוכנים, את שאר הבצק זרקתי לתנוה, כששמעתי לפתע "החוצה!" "כל היהודים החוצה למגרש, נשים לחוד גברים לחוד."

יצאתי גם אני כשסל בידי ונעמדתי ליד כולם.

המראה נורא, אנשים מבוהלים אחוזי פחד, רועדים, המהומה גדולה.

לפתע נגעה בי יד. היה זה יהודי זקן חצקאל שמו שאמר לי: "בוניה הרי יש לך תעודה, אישור על נידות מחוץ לגטו. העמידי פנים שאינך יודעת דבר והמלטי על נפשך".

כמה שמחתי שטוב עשינו שהברחנו את אמי ואחיי למקום מסתור שהכנו מראש.

כעת עלי להחליט מיד מה לעשות. החלטתי לקבל את הצעתו של הזקן. שהרי ממילא נידונתי למוות למה לי להמתין, אלך לי לכוון השער ומה שיהיה יהיה, לפחות לא יהיה עלי לראות כיצד צולפים באחרים.

לבשתי סוודר צהוב ועליו שני טלאים צהובים שלא יבחינו בהם. קשרתי מטפחת לראשי, את זוג הנעלים קשרתי והטלתי אותם על כתפי ופניתי לצאת מן הגטו. עברתי ליד שורת הרוצחים הגרמנית והאוקראינית.

לא זיהו אותי. לדברי אמי הקב"ה סנוור את עיניהם ולא שמו עיניהם עלי ואולי, חשבו שאני איזו שיקסה שנקלעה במקרה למקום.

כך יצאתי מן הגטו.

כשהגעתי לגשר מחוץ למלינוב הופיע פולני והעלה אותי לעגלתו. לשאלתו לאן פני

האוקראינים והודיעו שבלילה ישחטו את כל היהודים, ומי שרוצה לברוח שיברח. היהודים ניסו להסתתר בכל מיני מקומות מסתור.

אנחנו ניסינו להסתתר בבוסתן הגדול של סבתי, ששכן ליד הגדה, וחשבנו שאם נרגיש סכנה כלשהי נקפוץ מעל הגדר ונברח.

שכבנו בבוסתן כל הלילה, וכשהאיר היום ולא קרה כלום הבנו שפשוט צחקו מאתנו ורצו לראות איך היהודים הפחדנים בורחים ולאן הם נמלטים.

המשכתי לעבוד עם אחיי בפאברדוב.

ביום הראשון של ראש השנה עבדתי. היה זה יום שבת. כיוון שלמחרת היה יום ראשון שהוא השבתון של הגויים, שלחו אותי הביתה. גם ביום כיפור הייתי בבית. בסוכות הגעתי למחרת החג. היה זה סוכות האחרון שחגגתי עם אמי ואחיי.

חופרים בורות

לאחר סוכות שבתי לעבודה. אמי נותרה לבדה בגטו.

היה זה יום שני של חול המועד. עבדתי בשדה כרגיל. הלב מר וזועף. לפתע העפתי מבט, אמי הגיעה והופיעה בשדה בו עבדנו. היא נראתה מבוהלת מאד.

"אמא מה קרה, למה הגעת?"

"בת, היא אמרה, חופרים כבר בורות בעבורנו". היא לא הביאה עמה דבר.

אותה שעה היא עסקה בהכנת מחמצת, כדי לאפות חלות ושאר מאפים להושענא רבא, וכששמעה על האסון שמתקרב הניחה הכול וברחה לשדה על מנת לעדכן אותנו.

החלטתי ללון בערב אצל שכן גוי במרוויץ. בבוקר חזרתי למלינוב לגטו כדי להמשיך לאפות במקום אימא. התחילו להגיע שמועות ובשורות איוב על הרוגים. מי שניסה לברוח מן הגטו נורה במקום. כולם כעסו עלי. "למה חזרת כעת, הרי היית

בכפר דוברוטין, במאורה אחרת, הסתתר אחי הבכור גצל, אשתו פסיה ובנם בן הארבע.

לאחר שגורשנו כולנו מדוברוטין נדדנו בלילה לחפש מסתור אחר.

אחי, שסחר בימים הטובים עם הגויים, הכיר רבים מהם וניסה את מזלו למצוא מסתור אצל אחד ממכריו. וכך הגענו לגוי בשם ריצאוויק, גוי טוב לב ועשיר בכפר בשם פנסקה-דולינה. הוא הכניס אותנו אליו. עלי לא ידע, הוא ידע רק על שלושה אנשים.

הוא הכניס אותנו לעלייה באסם, שם שכבנו. אותי כיסו בקש כדי שלא יבחינו בי בזמן העלאת האוכל.

הגוי החזיק אותנו אצלו ימים אחדים עד לשחיטה שהייתה ביום ששי כ"ח בתשרי, שבוע לאחר הושענה רבא. הגויים נסעו לצפות בהריגת היהודים, יום חג בעבורם. ביום רביעי בלילה בא אחי יוקל ולן אתנו. בקשנו ממנו להשאר יחד אתנו אך הוא סירב משום שכבר היה לו מקום מסתור אצל ואסקה פאהלוק. היו שם עוד כ-20 יהודים.

כאמור ביום ששי חוסלו שתי העיירות מרוויץ ומלינוב, והגויים נסעו לחזות בחג הגדול.

גם איוון, חתנו של ריצאוויק הגוי שלנו, נסע. בדרכו ראה שהובילו להורג את אחי הרשל שהסתתר במרתף. הוא סיפר שאחי החליף אתו ברכות. הוא עצמו היה גוי הגון מאד.

בשבת בבוקר באו אורחים אל הגוי, כולם התלוצצו וצחקו על הירי ביהודים.

"זה שכב ורגליו למעלה וזה רגליו למטה". שכבנו והקשבנו לדברי הגויים. חלילה לנו לבכות או להיאנח, גם אנחנו היינו נדונים למוות.

בשבת של הנוצרים, דהיינו יום ראשון, לעת ערב, באה בתו של ריצאוויק והודיעה

מועדות עניתי לפאברדוב מקום עבודתי. הוא הציע לי לנסוע אתו לסמרדוב הסמוכה כי יורים בכל היהודים וחופרים בעבורם בורות.

הודיתי לו ובקשתי לרדת בפאברדוב. שם פגשתי את אמי ושני אחיי במקום המסתור. חיכינו לרדת הלילה ויצאנו לכוון דוברוטין למקום מסתור ששילמנו ודאגנו לנו מראש. על מנת להגיע לדוברוטין היה עלינו לחצות נהר אמי ביקשה לחזור לפאברדוב כדי לא להכביד עלינו שהרי אינה יודעת לשחות. אחי הרשל ואמי חזרו, ואני ואחי יוקל חצינו את הנהר לכוון דוברוטין לחפש לנו מסתור.

מחפשים מסתור

הגויים בכו על אסוננו הגדול. הנחנו את בגדינו על הראש וחצינו את הנהר בשחייה. בצאתנו מן המים התלבשנו והלכנו אל הגוי שאצלו הזמנו מקומות מסתור.

הגוי כבר הכין למעננו מקום בערמת שחת. זחלנו שנינו לתוכה ושם לנו כל אותו הלילה.

עם שחר חזר אחי יוקל לפאברדוב כדי להביא את אימא.

היה זה יום ראשון של שמחת תורה. הוא לקח אותה בלילה והיה עליהם לעשות עיקוף של 15 ק"מ, לנסוע מפאברדוב סביב סביב. יוקל ואמא הגיעו לדוברוטין בשמחת תורה בלילה.

למחרת הודיעו לנו הגויים שעלינו לפנות את המקום משום שהם פוחדים שיגלו שהם מסתירים יהודים. באותם ימים ספורים מאז שעזבנו את הגטו נחלשה אמי מאד ונראתה נורא. בבואה יצאתי מן המאורה, התבוננו זו בזו ולא יכולנו להוציא הגה מפינו.

לאחר שהודיעו לנו לעזוב את המקום, היה על אחי יוקל להחזיר את אימא לפאברדוב. לא ראיתי אותה שוב.

גורלנו. בכיתי ביום ובלילה. הגויה הייתה באה מדי פעם להביא לי מעט מזון. שהיתי אצל הדימיתריס שבועיים. לאחר שבועיים נראיתי כמת. ביום ראשון עלתה הגויה וציוותה עלי לעזוב, משום שבדרשה בכנסיה הודיעו חד משמעית: אצל מי שימצאו יהודי, ישרפו אותו ואת בני ביתו יחד עם היהודי. הם פוחדים ולכן עלי לעזוב מיד.

לא הכרתי את הסביבה ולא ידעתי לאן ללכת. התחננתי שיתנו לי עוד יום של חסד. הייתה לי תחושה שמישהו בכל זאת ירחם עלי.

הגוי שהסתתרנו אצלו יחד עם עוד חמישה עשר איש, הגיע והציע להסתיר אותי, בתנאי שאחיה אתו. עניתי מוטב מותי מלחלל את גופי. בכל זאת נשארתי ללון מלאת פחד פן יעלה ויעשה בי כרצונו ואין ביכולתי אפילו לצעוק לעזרה. נותרתי שוכבת בוכה בלחש ומתפללת "מאין יבוא עזרי". אינני יודעת אם נרדמתי או התעלפתי, שמעתי קוראים: בונייה! התעוררתי, אחי גצל עמד ליד.

מיררתי בבכי חרישי. אחי אסף אותי אליו, וסיפר לי שהכין לנו מקום מסתור חדש. "פנסקה דולינה" מקום מסתור חדש, אצל גוי בשם שארק. אחי כמוכן שילם לו סכום נכבד.

הגענו לשארק אחי, גיסתי ובנם זליג. היה זה ראש חודש כסלו. (עשינו לנו סמנים על גבי לוח עץ לדעת מתי שבת או ר"ח). המחסה גם הפעם היה בערימת שחת, אבל מקום גדול יותר היינו קפואים ומיד הביאו לנו קומקום עם תה חם, התחממנו מעט.

למחרת בלילה הלכנו אחי ואני למקום שנקרא "קוצה" לשם הובלנו את חפצינו לשמירה.

הבאנו כלי מיטה, שמיכות צמר גפן, כרים, שכבנו בערמת השחת מתחת לשמיכות והכרים. שארק הבטיח לנו שיכין לנו

לנו שהם אינם יכולים להחזיק בנו יותר, ועלינו לעזוב משום שבדרשה שנישאה בכפר הודיעו שמי שישתיר יהודים, יירו בו יחד עם היהודים.

ממשיכים לנדוד

לא הייתה לנו ברירה. אחי גצל לקח את הילד בזרועותיו ויצאנו לדרך לחפש מסתור חדש. בחוץ ירד גשם ואנחנו המשכנו בדרכנו. איש מהגויים שביקשנו להסתירנו לא הסכים. האיר היום ובראותנו שאין לנו ברירה נכנסנו לתוך בקתת עפר של גוי. גיסתי פסיה, הילד ואני נשארנו בבקתה ואחי גצל המשיך בחיפושיו אחר מקום מסתור. מן ההליכה במשך הלילה היינו עייפים ורצוצים ביותר, ירד גשם שוטף, נרדמנו. אצל גוי זה הסתתרו עוד חמישה עשר יהודים בהם אחיה של גיסתי ובני משפחתה. לא התראינו. העברנו את הלילה ואת כל היום למחרת בבקתת העפר. אחי גצל המשיך בחיפושיו אחר מקום טוב יותר. בלילה חזר והודיע לנו שהשיג לנו מקום. לקחנו את הילד ויצאנו לדרך.

הגענו לכפר לא רחוק מדוברוטין, שם דימיתרי הגוי הכין לנו מחילה בערמת שחת. המקום היה קטן מלהכיל ארבעה איש. נדחסנו ארבעתנו, שכבנו מכווצים, רעבים ומפוחדים. ידענו שאין ברירה. זליג הקטן, בן אחי, החל לילל וביקש לצאת מעט מחוץ למחילה הצפופה. משהחל להרים קולו הגיע הגוי דימיתרי וביקש מאתנו לעזוב מיד את המקום.

רק אני נשארתי במחילה ברשותי. לאחי לא הייתה ברירה. אומרים לעזוב, עוזבים וממשיכים לתור אחר מקום מסתור אחר.

אני כאמור נשארתי. דימיתרי ביקש ממני לעלות לעליית גג קטנה ששהו בה חזירים. הייתה ברשותי אדרת שעה שכבתי מכורבלת ולא הפסקתי לבכות על מר

אחיו מוטל שנמלט מהשחיטה הגדולה ובתם אביבה בת שנתיים וחצי, מצאו מקום מסתור אצל גוי.

אביבה הקטנה הציקה ובקשה להתרוצץ בחוץ, בכתה בהיותה רעבה. הוריה פחדו שבגללה יגלו אותם. האב יוסל החליט להעביר את בתו אביבה למשמרת לעיירה קוריץ אצל משפחה נוצרית שהואילה לקחתה תמורת סכום לא קטן.

בן המשפחה ששם הסתתרו בני משפחת פלדמן, התנדב להעביר את אביבה לבן משפחתו בקוריץ.

לאחר מכן הורה להם לעזוב מיד את המקום משום שבאו לחפש יהודים שמסתתרים.

שלושת בני פלדמן עזבו ובאו אל גויה אלמנה ליד דוברוטין, שילמו לה כסף רב ובקשו מקלט. היא העלתה אותם על גבי הקמין והבטיחה שתכין עבורם מקום מסתור.

חלפו ימים והיא לא קיימה את הבטחתה. הם שאלו אותה מדוע היא מתמהמהת בהכנת המסתור, והיא השיבה שתעשה זאת בו ביום. היא הגישה להם אוכל, דייסת שעורה והלכה.

היה ערב. לא חלף זמן רב, הגיעו שוטרים אוקראינים, פרצו את הדלת הניחו ערימת חציר במרכז הבית והציתו אותו.

הם ניגשו לקמין והורו ליהודים לרדת. הבית כבר היה מוקף שוטרים. הפלדמנים סירבו לרדת. יוסל קפץ ראשון מבעד לחלון, מיד ירו בראשו. את אשתו אניילה ומוטל הורידו השוטרים מן הקמין והובילו אותם למלינוב.

בדרך הוציאה אניילה מטפחת ועטפה את ראשו של יוסל, דמו שתת. הגוי איוון שאצל משפחתו מצאנו מקלט, סיפר לנו כששב לביתו את כל מה שראה. איוון סיפר גם שהילדה אביבה לא הייתה

מקלט טוב יותר.

בלילה יצאו אחי ושארק ובניו והכינו מחסה. הם חפרו בור ברפת, כיסו אותו בלוחות עץ, על הלוחות פיזרו קש, על הקש אדמה ועל מצע זה עמדו הפרות.

הכניסה לבור הייתה דרך האבוס שבו נתנו אוכל לבהמות. היה לנו פה טוב מאד. משפחתו של שארק דאגה לנו למזון טוב.

הם היו אנשים טובים מאד, גילו השתתפות רבה בסבלנו. בעלת הבית, אשת שארק, אמרה לנו לאכול היטב. קיבלנו פעמיים ביום בשר חזיר, חלב ושמנת-המזון הטוב ביותר שהשיגה. "עליכם לאכול הרבה כדי לשמור על חוס גופכם" נהגה לומר לנו. כמובן שילמנו להם הרבה.

כאמור היה לנו פה טוב, מחסה ומזון משובח.

בשורת איוב

אבל גדול ירד עלינו. שמענו שאחינו יוקל ועוד עשרים היהודים שהתחבאו אצל ואסקה פאהלוק נרצחו בדם קה. סיפרו גם שהמפקד האוקראיני של מלינוב הפשיט את יוקל ולקח ממנו את מגפי הקצין שנעל ואת הזהב שהיה עליו.

באחד הלילות ביקשו אחי גצל ואשתו פסי ללכת להביא מעט חפצים. אני נשארתי עם הבן זליג.

עוברות השעות, גצל ופסי לא חוזרים. שכבתי ובכיתי התפללתי לשובם של האם והאב לחיק ילדם.

הם חזרו עם שחר וחדשות מרות בפייהם. חמישה עשר בני משפחתה של גיסי פסי נרצחו. אסון רודף אסון ובכל יום מתבשרים על נרצחים נוספים.

כעבור שמונה ימים מגיעות שוב הודעות על נרצחים.

הפעם נודע לנו שמשפחת פלדמן, קרובי משפחה של פסי גיסי, יוסל ואניילה,

"בשהותנו בבור, חיינו מחלומות. באחד החלומות הגיעה אמי בחלום ולימדה אותי את התפילה "גוט פין אברום" הנאמרת בצאת השבת. תפילה שחיבר ר' יצחק מברדיצ'ב.

מה שחלמנו בלילה סיפרנו בבוקר בחלום אחד, הופיע רב העיירה של מרוויץ וספר תורה בידו. לספר היו אותיות של זהב והרב הכריז בקול "בזויה נדרי נדרי!".

בבוקר סיפרתי את חלומי לאחי ולגיסתי והוספתי "ריבונו של עולם, אינני יודעת איך ואם אשרוד את המלחמה, אך אם אשרוד, אני נודרת ללכת ולהציל את אביבה, בתם של משפחת פלדמן, שנשארה נצר למשפחת פלדמן, ולהחזירה לחיק היהדות."

מריבות בין פולנים לאוקראינים

שהינו אצל שארק תשעה חודשים. החלה תקופה קשה מאוד. האוקראינים והפולנים החלו לשרוף זה את זה. הפולנים של פנסקה-דולינה נסעו לעיר לוצק.

אנחנו נשארו בבור הרי אין לנו לאן ללכת. גם שארק ובניו נשארו עדיין.

כל לילה היה אחי גצל עולה להשקיף מה המצב, האם עומדים להצית את ביתו של שארק. במקרה כזה נצטרך לנוס על נפשותינו.

באחד הלילות בא גצל בריצה וצעק "אנחנו עולים באש, תנו לי את הילד" ונסו להמלט."

באותה עת ישנו. אחזנו בילד שהיה ערום ומסרנו אותו לאחי. גיסתי הייתה חולה ולא הייתה מסוגלת לזוז. בכל כוחותיי הוצאתי את גיסתי מן הבור ובקושי רב יצאנו מן הבית שבעה יריות נשמעו מסביב. זחלנו אל השדות. היה ערב איום, כל הכפר בעה. שכבנו בשדה יחד עם שארק ובניו. גיסתי מיררה בבכי היא לא ידעה היכן בעלה ובנה ובלעדיהם היא לא רוצה לחיות.

אתם וידע היכן היא מוסתרת. איוואן היה חכם מאוד ולא אנטישמי. בלי מילים הבין את כוונת אניילה כששלפה תמונה ומטפחת ונתנה לו כאומרת: "בתום המלחמה תמסור לאביבה מזכרת זו." בה עצמה ירו במלינוב. קברו אותם יחד עם משפחתם.

משפחת פלדמן

אבי המשפחה נולד ב 1905 בעירה ברסטיצ'קה. הוא למד בבית ספר "תרבות". ידע עברית ותכנן לעלות לארץ. לאחר שסיים לימודי הנדסה החל לחפש עבודה וכך שמע על בעל חווה ליד רוז'ישץ' שמחפש מנהל משק.

יוסף הגיע לחווה ושם הכיר את נילי שהייתה בתו של בעל החווה.

עלייתו ארצה נדחתה מכיוון שנילי הייתה בת יחידה להוריה. הם קראו לה נילי כדי שלא תסבול מאנטישמיות.

היא למדה בבית ספר פולני והיו לה מורים פרטיים להשלמת השכלתה. בין השאר למדה לנגן בפסנתר ואהבה מאד לרכב על סוסים.

יוסף ונילי נישאו ב-1938 ובשנת 1939 נולדה בתם אביבה.

יוסף המשיך לעבוד בחווה ודחה שוב את עלייתו ארצה, מכיוון שנילי פחדה שלא תעמוד בתנאים הקשים שהיו אז בארץ.

אחותו של יוסף, שושנה, עלתה ארצה ב-1936 והצטרפה לקיבוץ עין חרוד. שתי אחיות ויוסל ומוטל אחיהם נשארו בפולין ולימים נשלחו לגטו מלינוב.

כאמור, משפחת פלדמן היו קרובי משפחה של פסי גיסתי והם ואביבה הכירו אותי מביקורים אצל בני משפחתם במלינוב. בימים הקשים גם נפגשו בחיפוש אחר מסתור.

ומגלים אתכם ואת אשתי היו יורים בה יחד אתכם" מה עושים הלאה? השלג כבד, אנחנו יחפים ללא בגדים חמים, אין בררה, קמנו בלילה והלכנו הלאה. היה זה בסוף 1943. אחי הוביל אותי אל גוי ששימש מזכיר אצל הגרמנים ורצה להציל עצמו, סופם של הגרמנים היה קרוב. הם נחלו מפלות מכל עבר. שמו של הגוי היה איוואן. הוא שמר עלי וקבלתי אוכל טוב.

רגשות נקם

קודם שנפרדתי מאחי, הלכנו שנינו לבקש אוכל אצל אחד הגויים. ידענו שאל גוי זה אפשר לבוא משום שהוא קומוניסט. כשנכנסנו אליו ביקש מאתנו להסתתר כי משהו נמצא כרגע בביתו. הוא הוליך אותנו לבקתת עפר. לפתע הבחנו בדמות מתקרבת. גצל זיהה אותו. היה זה חייל רוסי שעמו עבד גצל למען הרוסים, והפך לפרטיזן. משראה אותנו התחבקו ונשקו זה לזה. הוא נתן לאחי כלי גילוח כדי לגלח את זקנו המגודל וגם הביא לנו אוכל. כל היום ישב אתנו וסיפר חדשות מן החזית. גצל ביקש: "אינני יודע אם נשרוד. אתה לבטח תישאר בחיים. רצוני לבקש ממך בקשה אחת. ואסקה פאלוק שחט 22 יהודים בהם את אחי יוקל. רצוני שתנקום בגוי הזה."

הפרטיזן הבטיח. למחרת שמענו שבילילה באו אנשים זרים אל ואסקה ולקחו אותו עמם. גם את הגוי צניוק ועוד גוי שלישי לקחו וחיסלו אותם.

כאמור הייתי אצל גוי אחד, וגצל היה אצל גוי אחר.

המרחק לא היה רב, בערך 5 ק"מ ממרוויץ. הגוי השגיח עלי ודאג לי למזון מן המיטב והמשובח. כל היום ישבתי על גבי הקמין, לא הפסקתי לבכות ולמרוט נוצות עבור

אנחנו מעיפים מבט, אדם מתקרב לעברנו. ולאדק, בנו של שארק, התנער ורצה לירות בו. גיסתי מנעה ממנו לירות. היו אלה גצל עם הילד. הילד היה מפוחד מאד. גם אחי היה מת למחצה מאימה. לא היה לנו מקום לשהות בו. כאן לא יכולנו להישאר עוד. בלילה הלכנו לשדות, שכבנו בתוך הקמה שמונה ימים.

ביום להטה השמש ובלילה צינה, קור וגשם שמטפטף בלי הרף. הזנו עצמנו בתבואה, שתינו מים ירוקים מעופשים משלוליות שהיו מלאות צפרדעים.

באחד הימים התעלפתי ובקשתי את נפשי למות. אינני יכולה לשאת יותר את הסבל הנורא.

אחי וגיסתי הרגיעו אותי. נגררנו שוב לביתו של מיודענו הגוי. טיפסנו לבוידם ושכבנו שם. בעלי הבית נעדרו עדיין, וכך כל בוקר הייתי יורדת, קוטפת פרות יער חמוצים ומתוקים, ובוזה כלכלנו עצמנו. כשבעלי הבית שבו, דאגו לנו למסתור והמשיכו להסתירנו בבור שחפרו.

בחורף 1943 החלה תקופה קשה גם לאוקראינים. הם הכינו לעצמם מקלטים גדולים בשדות ושכבו בשדות כמונו. אשתו של איוון ירדה ושהתה יחד אתנו בבור. את איוואן לקחו הגרמנים, למטה בבור לא ידענו מה קורה. לפתע שמענו נקישות. חשבנו שעורכים שוב חיפושים. התברר שהגרמנים צדו עופות וערפו את ראשיהם בדיוק מעל האבוס שישבנו שם. היינו בטוחים שגילו את הבור ומחפשים אותנו. אחי גצל נפרד מאתנו, גונן על בנו ואמר שהקליע יפגע בו ולא בבנו יחידו. חלף זמן מה ותודה לאל לא גילו אותנו. לילה אחד שמענו שבעל הבית שוחרר מידי הגרמנים.

הוא ירד אלינו וביקש מאתנו לעזוב. "החזקתי אתכם שישה חודשים. יותר מזה אני חושש. אילו היו פותחים את המקלט

נכנסתי לאונפורי, ולא חלף זמן רב והבנדרוביץ נכנס לחפשני, לדבריו הוא ראה אותי ושאל היכן אני. ישבתי בחדר סמוך ושמעתי את בעלת הבית עונה לו שהיא אינה יודעת דבר ושהיא לא ראתה אותי. הסתתרתי מתחת למיטה יומיים. בעלי הבית לא ידעו איך לשמח ולעודד אותי. כבדו אותי במזון ומשקה.

החזית הלכה וקרבה. ביום השלישי נכנסה בעלת הבית לספר לי שהפרטיזנים הרוסים כבר פה. בשלב זה נכנסו הפרטיזנים לבתים וחיפשו גרמנים מסתתרים. כשנכנסו לבית בו הייתי, פגשו בי ושאלו מי אני, השבתי שאני נערה יהודייה ענייה. שמחו בי מאוד וביקשו שאספר להם איך הסתתרתי.

למחרת נכנסו הרוסים. החזית נעצרה במרוויץ עיירתנו בינואר 1944. המפקדה הרוסית התמקמה בבית אונפורי. גם הם שאלו אותי מי אני, והשבתי להם שאני נערה יהודייה ששרדה. היה במפקדה יהודי רוסי, וכשראה אותי התרגש מאד ושמח כאב המוצא את בנו האבוד. הוא דאג להביא לי בגדים וזוג נעלים.

לאחר השחרור

חלפו שבועות אחדים, המלחמה הסתיימה. עתה היה עלינו לדאוג למחייתנו. היה זה אחרי חג השבועות. נזכרתי בנדר שנדרתי להשיב את אביבה הנמצאת בקוריץ אצל משפחה נוצרית. למען האמת שלא ידעתי בדיוק היכן גרה המשפחה ששמרה על אביבה. אחת השכנות במרוויץ שידעה על אביבה והיכן היא, התנדבה לנסוע אתי לקוריץ ולשהות אתי בבית קרוביה, והצביעה על מקום הימצאה של אביבה.

כשאביבה הכירה אותי היא הייתה בת שנתיים וחצי. כעת כבר הייתה בת חמש. בקשתי רשות להיכנס ולבקר את אביבה.

הגויה.

פעם שמענו שיש פשיטה על קוצה. הגוי הוריד אותי למקלט (לכולם היו כבר מקלטים). הוא עצמו לא חשש, הרי היה מזכיר. שכבתי יום שלם, קבורה חיה. הרהרתי: לשם מה להתענות כל כך, רציתי לשים קץ לחיי אך לא היה לי במה. תלשתי את שער ראשי, נשכתי את בשרי. בלילה בא הגוי להוציא אותי, הוא הצטלב ושאל מה קרה לי. שוב הושיב אותי על גבי הקמין והרגיע אותי. צריך להמשיך. ישבתי לבדי בוכה ומקוננת. הן עד לא מזמן הייתי עם אחי וגיסתי. קשה עלי הבדידות. החלטתי לעזוב מרצוני יהיה אשר יהיה! אלך אל אחי.

באחד הלילות קמתי, עטפתי את רגלי בסמרטוטים, השלג היה כבד והלכתי אל אחי. הגעתי אליו ושוב היינו יחד.

החזית כבר לא הייתה רחוקה. נשמעו הדי ירי.

אחי נהג לצאת מן הבוקר, לעלות לבוידם על מנת להיטיב לשמוע את היריות. את הנקמה.

שמענו שהחזית ליד רובנה. קמתי ואמרתי יהיה אשר יהיה אני חוזרת לעיירה שלי למרוויץ. ידעתי שבשכנות אתנו גוי טוב לב, בשם אונפורי הוא הסתיר שישה אנשים בני משפחה אחת שלימים היגרו לארה"ב.

גוי זה היה הטוב שבידידינו. בשעתו רצה אף להסתיר את משפחתנו, אך חששתי מבנו אלכסי שמא ירע לנו. ובכן הגעתי אל אונפורי שכננו. היה חורף, שלג כבד. בדרך נתקלתי בטנקים גרמנים. הם לא זיהו אותי.

עם שחר הגעתי למרוויץ. שכן, אחד מהבנדרובצים, הבחין בי וזיהה אותי.

"לברוח? לאן? מה פתאום" אך זאת הייתה התוכנית.

לקחתי את אביבה בידי ויצאנו את הבית לכיוון השוק ומשם במכונית צבאית שעצרת, ובתמורה לבקבוק וודקה בקשתי שייקח אותנו לכיוון מרוויץ.

בדרך סיפרתי שאני אם הילדה ושתינו שרדנו מהמלחמה. נכנסנו לעובי היער המוביל לכביש למרוויץ. לפתע נעצרה המכונית, ולדברי החייל הנהג יש תקלה ועלינו להמתין לעזרה. ידעתי שזמני קצר ועלי לברוח מה, משום שברגע שהפולניה תתפכח ותבין שברחנו, תנסה לרדוף אחרינו. נלחצתי מאוד. אביבה בכתה ובכתה וביקשה לחזור לדודה.

הנהג ישב לידינו וחיסל את בקבוק הוודקה, וכשהוא בגילופין קם לפתע וניסה לבצע בי את זממו. קמתי על רגלי, הדפתי אותו מעלי וצרחתי: "נשארתי עם ילדה וכעת אתה מנסה להרוס את חיי, אלוקים עוזר לי, הצלחתי לשרוד עד כה, אנא שמור עלי."

החייל כנראה נבהל מהצעקות והאיומים והניח לי.

המשכתי לצעוד ברגל כשאביבה בזרועותיי, בוכה ומבקשת לחזור "הביתה".

צעדנו כל הלילה ולקראת בוקר הגענו לכביש המוביל למרוויץ. כשהגענו עם שחר לעיירה ונודע דבר בואנו, הריעו לנו פליטי עיירת הולדת.

אביבה ביקשה ללכת לכנסיה. כל ערב הייתה מצטלבת לפני השינה. לאט לאט הסברתי לה מי היא וגמלתי אותה ממנהגי הנצרות. התגוררנו יחד, אביבה ואני עם אחי, גיסי ובנם זליג, שהיה בן גילה של אביבה. הילדים נקשרו זה לזה והיו כאחים.

עד כאן הספור מתוך עדותה של אמי ל"יד ושם".

הצגתי את עצמי כקרובת משפחה של אביבה.

נכנסתי לבית, בעלת הבית קראה לאביבה. שאלתי: אביבה את זוכרת אותי?

"לא קוראים לי אביבה קוראים לי וויסה" אביבה לא זכרה אותי, ואז הוצאתי מעיל קטן שמצאתי וזכרתי שהיה שייך לאביבה. הראיתי לה את המעיל והיא צעקה "אוי זה המעיל שלי".

היא באה אלי בריצה, חיבקתי אותה ופרצתי בבכי מה גם בעלת הבית הצטרפה לבכי בהתבוננה בי. "אני ממשפחתה של אביבה ובאתי לקחת אותה" על כך ענתה לי בעלת הבית הפולניה שאילו באה אמה של אביבה הייתה מחזירה אותה, אך כיוון שאני זרה, לא תיתן לי אותה. אולם אם אשלם לה חמש מאות מטבעות זהב תמסור לי אותה.

עניתי "מאין אקח סכום זה, אני עצמי עירומה ויחפה. אם אינך מאמינה שאלי את שכנתי שהשאלה לי את השמלה שאני לובשת."

היא הסיתה את אביבה לירוק לי בפנים ולקרוא לי "פארשיווה ז'ידובקה" יהודייה בזויה.

אביבה הצטלבה וצייתה לפולניה.

חזרנו לבית קרוביה של שכנתי וניסיתי לחשוב כיצד להוציא את אביבה מידי הפולניה.

החטיפה

יום יום באתי לבקר ולהתקרב לאביבה. שחקתי אותה ולאט לאט יצרתי קשר טוב אתה. הבאתי לה קוביות סוכר וכך רכשתי את קרבתה.

יום אחד בקשתי את רשותה של הפולניה "האם אני יכולה לקחת את אביבה לטיול קטן בשוק לקנות לה ממתקים?" והפולניה ענתה לי: "שלא תעזי לברוח"

שארית פליטי העיירה מרוויץ מחליטים לא לשקם את העיירה, לא להישאר במקום הספוג בדם קרוביהם, מקום עם זיכרונות קשים, ומתחילה נדידה מערבה.

חוצים גבולות ומחפשים מפלט במדינות המערב

אבי, אמי ואחיה ועוד משפחות הגיעו למחנות העקורים בגרמניה, שם נקלטו מאות יהודים, פליטים מכל מדינות מזרח אירופה. כאן, במחנה בשם פוקינג, החלו להשתקם ולרקום תוכניות לעתיד.

בהשפעת אחיה של אמי החליטו הורי להקים יחד משפחה ולעלות ארצה. די לגלות אמרו הורי. אחיי אמי החליטו להגר לארה"ב, לכל אחד מהם היו קרובי משפחה שם שעזרו להם להיקלט בארה"ב. בשנת 1945 נישאו הורי בטכס צנוע בפוקינג.

ומה עם אביבה?

אביבה גדלה בבית דודי, אח אמי, ג'צל ואשתו פסי ובנם זליג. הם רצו לאמצה כבת ואחות לזליג. ואכן, כשתכננו להגר לארה"ב, רשמו את אביבה כבתם באשרת הכניסה.

אביבה וזליג למדו יחד במחנה ובילו את זמנם שם.

בינתיים נולדו להורי שני אחיי הגדולים חנינא וחיים.

הם חיכו לרגע בו יוכלו להגשים חלום רחוק לעלות ארצה. אחי חיים נולד חודש לאחר קום המדינה.

עוד בהיותם במחנה העקורים החלו חיפוש קרובים. ילדים מצאו הורים, הורים פגשו את ילדיהם, והחיפושים אחר קרובי משפחה נמשכים עד עצם היום הזה. באחד הימים התחילו להגיע מכתבים מהארץ.

המכתבים הגיעו מקיבוץ עין חרוד. שם

את המשך סיפור הורי אני מספרת מתוך זיכרונות של שיחות ושל סיפורים, בעיקר מאמי ז"ל, שנהגה להעביר לנו.

אבי ז"ל - מילדות ונערות בעיירה מרוויץ דרך סיביר והקמת משפחה.

לאבא הייתה ילדות שונה. הוא נולד בשנת 1910, בערב ל"ג בעומר, בעיירה מרוויץ, בן אחרי שתי בנות, ולכן היה בן תפנוקים. איציקל קראו לו כולם, הסבים, הסבתות והסבתות רבא; כן הם היו משפחה מאוד גדולה. בימי נעוריו היה עלם חמודות שסביבו היו נערים ונערות שבילו בלילות במועדון "תרבות", הציגו הצגות, האזינו להרצאות ושרו שירי ציון. וכשבגר נסע כמובן ללמוד בישיבה ברובנו העיר הגדולה. החיים הטובים הסתיימו עם פרוץ מלחמת העולם השנייה.

אבא גויס לצבא הרוסי ושהה כל אותה תקופה בסיביר הקפואה מנותק ממשפחתו. אט אט הגיעו הידיעות המרות לאוזניו, אך עדיין לא ידע את האמת לאמיתה. כל משפחתו נכחדה, והוא נותר אוד מוצל מאש יחידי מכל משפחתו הענפה.

לאבא הייתה חברת נעורים שאתה התכתב בזמן שהותו בסיביר. אסתר פישר חברתו נספתה יחד עם משפחתה בגטו מלינוב.

בתום המלחמה, עוד לפני השחרור, ערק אבא מהצבא והחליט לברוח ולדרוש בשלום משפחתו. הוא התגנב לרכבת משא שנסעה לכוון מערב, לאוקראינה, בדרך לעיירת הולדתו. מן המעט שסיפר לנו, דרך שאמורה הייתה להימשך שלושה שבועות, התקצרה לו והגיע בשלושה ימים.

כשהגיע לעיירה ונפגש עם פליטי השואה, חרב עליו עולמו, בהיודע לו שמכל משפחתו לא נותר אף אחד.

הוא נשאר בעיירה בקרבת אמי ואחיה שהכירו מילדותם, ובעצם היה גם קשר משפחתי ביניהם.

אביבה והורי אל הקיבוץ. הורי לא יכלו להסתגל לחיי הקיבוץ, ולכן סידר להם שייקה מקום מגורים בעיירה בית שאן הקרובה לקיבוץ. אביבה נשארה בקיבוץ, אך התגעגעה מאוד להורי. אבי היה יום יום רוכב על אופניו לבקר את אביבה, עד שיום אחד דרשה שושנה דודתה של אביבה להפסיק את הביקורים היומיומיים כדי שאביבה תסתגל לקיבוץ

סס, סס, סס, סס ואביבה

ולמשפחתה החדשה. ואכן אביבה גדלה בקיבוץ, למדה וסיימה את לימודיה התיכוניים, התגייסה לצבא ותמיד זכרה לבוא לבקר ולשמור על הקשר עם הורי ועם המשפחה. בחופשת הקיץ היינו הילדים באים לחופשה בקיבוץ. המשפחות היו בקשר הדוק למרות השקפת החיים השונה בינינו. בצבא הכירה אביבה את בחיר ליבה ארנון מרומי מקיבוץ מזרע שבעמק יזרעאל. שם נישאו ושם נולדה בתם הבכורה מירב. אביבה וארנון עזבו את קיבוץ מזרע לטובת קיבוץ עין חרוד. כאן בנו את ביתם והקימו משפחה לתפארת. למירב נוספו האחים יוחאי הלל ונילי.

סס ואביבה בפוקינג

זיכרון השואה

מצוות "והגדת לבנך ביום ההוא", "זכור את אשר עשה לך עמלק", "למען ידעו דורותיכם את כל אשר עשה לכם.." "קו זה הנחה את אמי לספר לנו את כל קורות חייה ולהעלות את הדברים על הכתב. אביבה לעומת זאת נצרה הכול עמוק בתוך לבה, ובקיבוץ ניסתה להתנהג כאחד הצברים הקיבוצניקים. אך ככל שהתבגרה חשה בצורך להוציא את רגשותיה ואת סיפור חייה, ולכן יום אחד הופיעה אביבה בביתנו ובידה טייפ וביקשה מאמי לגולל

נודע למשפחת פלדמן, דודתה של אביבה, אחות אביה, שהאחינית אביבה נותרה בחיים ונמצאת בידי משפחת שטיינברג. דודתה של אביבה דרשה בתוקף להעביר את אביבה לחיק משפחתה בישראל. השנה 1949. הורי מחכים לרגע לעלות ארצה - הם, אביבה ושני אחי. והנה הגיע היום המיוחל. שליח מ ישראל מקבוצ עין חרוד הגיע לגרמניה והעלה ארצה במטוס את אביבה ומשפחתנו, היישר למחנה העולים בפרדס חנה. ימים ספורים אחר כך הגיעו דודתה של אביבה-שושנה ובעלה שייקה ואספו את

נמשכה ילדותנו הנפלאה בחיק הטבע ובנופים היפים של העמק. קיבלנו בבית חינוך ערכי לאהבת האדם, העם והארץ. אמי הייתה תמיד אוזן קשבת לכל אחד ותלאותיו, ותמיד עזרה בעצה טובה וביד תומכת.

ממנה למדנו לעזור לכל נצרך ולהאזין בסבלנות לכל אחד.

חינו יחד, שומרי מסורת ושאינם שומרי מסורת, בהרמוניה ובאהבה רבה.

שנים אחר כך, כשעזבנו את העמק, חזרנו להתארח אצל שכנים ששמחו לארח אותנו. למרות הבדלי השקפות נשארנו בקשר טוב עד היום הזה.

הורי שאפו תמיד לעבור לעיר שיש בה אפשרויות טובות יותר להשכלה לילדים.

בגרנו בעיר חיפה לצד הקרובים, שרידי ופליטי העיירות בוהלין.

הייתה איזושהי ברית אחים בין ניצולי השואה. תמיד כשנפגשו החליפו חוויות, בדקו קשרי משפחה, ואם היה זה בן או בת העיירה התחבקו כמו משפחה אחת, גם אם לא הייתה ביניהם קרבה משפחתית. כשאחיי התגייסו לצה"ל וחזרו במדים הביתה, הייתה להורים גאווה בצד חששות. הורי זכו לחתן אותנו ולראות צאצאים. אבי ע"ה זכה לאריכות שנים וראה אף נינים.

האם אנחנו, דור שני לשואה, הרגשנו זאת במשפחה? בלי ספק. אמי ע"ה הייתה מתעוררת בלילות בצרחות ובפחד. תמיד סיפרה שכל מה שעברה בשואה, חוזר אליה בחלומות, ועם כל זה הייתה אישה אופטימית חפצת חיים. היא אהבה את החיים היפים ותמיד חזרה ואמרה: "המשפחה שגידלנו פה והחיים היפים, הם הנקמה שלנו.

עם ישראל חי וקיים!"

את סיפור חייה וכיצד הצליחה להוציאה מידי המשפחה הנוצרית. אבל אביבה לא יכלה להכיל את הסיפור ופרצה בבכי מה שתיהן התחבקו, ומאז שוב נצרה הכול בתוך לבה עמוק עמוק.

הניסיון השני להוציא את הרגשות והזיכרונות התבטא בציוה. אביבה החלה לצייר בעיקר סוסים. הסוסים היו שקופים, ומבעד לסוס נשקף נוף ילדותה.

לאט לאט נפתחה אביבה והחלה לספר יותר על ילדותה ועל קורותיה.

כשנולדו הנכדים ביקשו מסבתם לנסוע למסע שורשים לאוקראינה. אביבה חששה שלא תעמוד בכך. ובכל זאת - לאחר הפצרות, וברוח הזמן, המסעות לפולין ועבודות השורשים של הנכדים - כשהתגבשה קבוצה מבני עירה ששרדו ונסעו לעיר הולדתה, החליטה אביבה לצאת למסע שורשים יחד עם ילדיה ונכדיה. החוויות של נסיעה זו הביאו את אביבה לפתוח את סגור לבה, לצאת לבתי ספר ולהעביר לדורות הבאים את קורות משפחתה ומשפחת עם ישראל כולו.

מקימים בית בישראל

כאמור, הורי הגיעו לארץ לאחר כל התלאות והשתכנו בעיירה בית שאן שאך זה שוחררה. השנה היא 1949.

בית שאן - עיירת עולים מכל הפזורות. פה נולדתי ופה ביליתי את שנות ילדותי הראשונות.

אבי ע"ה עבד בבניין בקיבוצים של עמק בית שאן מטעם חברת סולל-בונה. אמי ע"ה הייתה עקרת בית ואימא למופת לארבעה ילדים. עזרה גם בפרנסת הבית כשהיא מארחת עובדים, דואגת לצורכיהם ובתמורה מקבלת מהם שכר כלשהו.

אחרי שבע שנים עברנו לעפולה, שבה

סיפורה של חנה טרויב - גולדנברג מאנגלית: ציפי קרליץ

מתוך: Sam and Anna Goldenberg, Whispers in the Darkness, Shengold Publishers, 1988

עמ' 63-79 (לחישות באפילה, מאת חנה ושלמה גולדנברג, הוצאת שנגולד, 1988)

אחי ואני למדנו בבית-הספר הציבורי ולמדנו עברית עם מורה פרטי. למדנו מוסיקה, קראנו ספרים, שיחקנו עם חברים, טיילנו בשדות, אהבנו את הטבע והערצנו את יופיו.

חונכנו באהבה ובכבוד. הורינו לימדונו ערכי מוסר, יופי, דת, אהבת האל ואמונה בו ובאדם. היינו מוקפים בסבתות אוהבות, דודים ודודות מלאי חיבה, המון בני דודים, חברים ושכנים טובים.

שנות ילדותנו חלפו בנעימים. אימא ואבא היו בריאים, צעירים, שאפתנים ומצליחים. הם היו לנו הורים טובים שעמלו קשה כדי להבטיח לנו עתיד נטול דאגות.

אני זוכרת היטב שבשנת 1935 קנה אבי חלקת אדמה משובחת ליד העיר ואמר לאמא: "רכוש זה הוא בטחון לילדינו, נדוניה לחנה'לה שלנו". אימא הייתה מרוצה ואני, על אף גילי הצעיר, הייתי מרוצה גם כן. כלה יהודייה צריכה נדוניה.

"אדמה היא ההשקעה הטובה ביותר" המשיך אבי "היא לא ניתנת להריסה. בניין יכול להישרף או להיפגע. כסף בבנק עלול לאבד את ערכו, בעוד שאדמה תשמור על ערכה כל עוד העולם קיים."

הוא לא יכול היה לחזות שעולמנו ימשיך להתקיים רק עוד שנים מעטות בלבד. בתחילת שנות העשרה שלי התחלתי את לימודי בגימנסיה ברובנו. זו הייתה חוויה מרגשת עבורי ללמוד בבית ספר מחוץ לעיר

השמים התקדרו מעל הגטו המסוגר. לאחר חודשים של גזרות והתעללויות שמענו שהגרמנים, בשיתוף פעולה של המשטרה האוקראינית, מתכננים להשמידנו סופית. למה עוד יכלו לשמש הבורות שהכינו בשולי העיירה, אם לא לקברים לטבח המוני?

היו יהודים שניסו להימלט או תכננו דרכים להסתתר. אחרים מצאו מפלט בסרבם להאמין להיגיון הפשוט. שמענו על חיסולים המוניים של יהודים בכפרים ובערים בסביבה. פליטים ממקומות אלה מצאו מקלט אצלנו, והקשבנו לסיפוריהם. אבל זו הייתה וורקוביץ'. סירבנו להאמין לבלתי נמנע. חיסול מוחלט? לא, כאן הדבר לא יכול להתרחש.

נולדתי וגדלתי באוקראינה, שנקראה "אסם התבואה של אירופה". מבחינה היסטורית, גיאוגרפית וחברתית עבר האזור תהפוכות קיצוניות. אבל אלה התחוללו מחוץ למשפחה, מחוץ לשטעטל. בתוך העיירה יצרה המשפחה עבורנו חיים מוגנים. בעצם, בהתחשב במה שהתרחש מאוחר יותר, זכינו להגנת יתר. אני נושאת עמי זיכרונות יקרים מילדותי בוורקוביץ'.

שורשיה של משפחת אבי, יעקב טרויב, היו נטועים בקהילה דורות רבים, והעניקו תחושה של המשכיות ושייכות לקהילה מבוססת. היינו בטוחים בחיינו השלווים. וורקוביץ' הייתה מקום טוב לילד לגדול בו.

שמועה פשטה בין היהודים, שתחת הכיבוש הגרמני נשקפת סכנה לגברים, במיוחד לכאלה שהיו בעלי תפקיד בשלטון הסובייטי, בעוד שנשים וילדים יוכלו להסתדר.

אבא עזב, אבל כעבור ימים אחדים חזר כדי לקחת אותנו. אימא הפצירה בו שישתלק: "אם אדע שאתה במקום בטוח, הילדים ואני נסתדר איכשהו." אחר כך הוסיפה: "איך נוכל כולנו לעזוב ולהשאיר מאחור את יתר בני המשפחה?"

אבא נשק לנו ועזב. זו הייתה הפעם האחרונה שראיתי אותו.

הוא לא הצליח לחצות את הגבול לעבר ברית המועצות ונשאר בעיר אוסטרוג בתקווה שיוכל לעשות זאת מאוחר יותר. אבל המלחמה החריפה וכל האזור הופצץ על ידי מטוסים גרמניים. אבי נפגע מפצצה ונהרג במקום.

אבי עזב את וורקוביץ' עם סוסיו, שהיו אז אמצעי התעבורה היחיד. היו אלה שני סוסים ערמוניים יפיפים, ששירתו את אבי בעסקי התבואה. הוא אהב את היצורים הללו.

אחד הסוסים נהרג יחד עמו והשני הוחזר אלינו. עצמתו של האובדן הכתה בנו בראותנו את הסוס ללא רוכבו. הוא כאילו סיפר לנו את הסיפור הנורא כולו. היינו שבורי לב ומוכי יגון.

אבי היה רק בן ארבעים, בריא, חזק ומלא שמחת חיים. המחשבה שהוא - אבינו, שהיה כסלע איתן - יכול למות, לא עלתה על דעתנו ופתאום איבדנו אותו.

אמי האלמנה נאלצה להגן עלינו ולהזין אותנו. למרות האיסור החמור הייתה חומקת, כמו רוח רפאים, אל מחוץ לגטו, נודדת בין הכפרים כדי להביא לנו אוכל. בדרך נס אף פעם לא נתפסה. בשעה שכל

הולדת, להרחיב אופקים ולגלות מחוזות עניין חדשים. אך ההתרגשות נגדעה באיבה. רוחות המלחמה נשבו ממערב למזרח, מאיימות על קיומנו השלו, ופתאום לא יכלה עוד משפחתי להגן עלי מפני התהפוכות בעולם החיצוני.

באחד בספטמבר 1939, יום בו הייתי אמורה להתחיל שנת לימודים חדשה, נרמסו גבולות פולין במגפי צבאו של היטלה בתוך שבועות אחדים נכנעה הארץ לפניו וחולקה בין גרמניה ורוסיה. האזור שלנו בפולניה עבר לרוסיה וחיינו המיוסרים החלו.

המלחמה קטעה את לימודי ואת התבגרותי. טרם זמני הוטלתי לתוך סבלות החיים. אבי היה היהודי הוורקוביץ'אי הראשון שמת במלחמה. השנים הראשונות תחת המשטר הסובייטי היו קשות, אך נסבלות. אבא היה ראש הקולחוז, והממונים עליו היו מרוצים מהתוצאות. אבל אז הגיע יוני 1941 וגרמניה פלשה לתוך רוסיה.

חנה'לה תלמיידת תיכון, רובנו 1939

לא להסתרק, לא להחליף בגדים, אפילו אם היו לנו בגדים נקיים, שלא היו לנו. לא יכולנו לשוחח, בקושי ללחוש.

יוסף ואני לא רצינו להתלונן לאימא שאנחנו צמאים ושלא נוח לנו. היא לא יכלה לעזור לנו ולא רצינו לצער אותה.

הדולצ'קים לא סיפקו לנו מזון, כך שביללות, כשהכול היה שקט - אך לא בטוח, היינו חומקים מתוך המסתור, נודדים בין הכפרים כדי לבקש אוכל בחוות מבודדות, לדאוג לצרכי הגוף, למצוא באר מים ולשתות לרוויה, אולי אפילו להתרחץ מעט ולנשום את האוויר הבשום. אחר כך היינו חוזרים אל כלאנו מתחת לאדמה.

השבועות הראשונים לאחר חיסול הגטו עברו עלינו בפסיביות ובקבלת המצב.

הדולצ'קים סיפרו לנו את מה שהיה ידוע להם על החיסול בוורקוביץ'. היהודים נרצחו וגופותיהם מילאו את הבורות. "אתם ברי המזל" הם הזכירו לנו, "אתם ברחתם".

חיכינו מצפים, מקווים, כנגד כל תקווה, שהרע מכל כבר מאחורינו, ושהאזעקה תדעך בקרוב.

לפעמים חלפה במוחי מחשבה שלא העזתי להביע: אולי יש דרך אחרת? מדוע אנחנו יושבים כאן והפחד כובל אותנו אל תוך חור חשוד?

האם לא עדיף להיות בחוץ, משיבים מלחמה ומגנים על עצמנו, משיבים מכה תחת מכה?

ואז, באותה מהירות בה צצה המחשבה, היא הייתה נעלמת כמו עשן. להילחם עם מה?

להגן על עצמנו? כיצד? לא היו לנו אקדחים, לא רובים, כלום. לנו, שנים עשר יהודים, לא הייתה בחירה, יכולנו רק לשבת חסרי אונים, מחשבים כל תנועה, כל שינוי תנוחה,

העולם נראה אכזרי ואדיש, היו אלה האיכרים הצ'כים, איתם היו לאבי עסקי מסחר הדוקים, שעזרו לאמי וסיפקו לה מזון.

משפחת דולצ'ק (איכרים צ'כים) שהתגוררה בכפר קורדיבן, ליד הדרך הראשית בין דובנה לרובנה, הסכימה לקבל אותי תחת חסותה ולצרף אותי אל שלוש בנותיה שעבדו בשדה, כבת דודה שלהם שהגיעה מכפר סמוך. הייתה זו הקלה גדולה לעבור מהצפיפות בגטו ומאווירת הסכנה והפחד, אל השדות והאוויר הפתוח.

השכנים הבחינו שעבדתי לאט יותר ובצורה מגושמת. כדי לא לעורר חשד עברתי לבצע עבודות בתוך הבית. נאלצתי לגייס את כל כוח הרצון שלי כדי להדחיק את תחושות הפחד ואת הגעגועים אל אהובי.

בליל ה 6 באוקטובר 1942, הלילה שלפני חיסול הגטו, הגיעו בריצה לבית דולצ'ק אמי נחמה, אחי יוסף ומלכה שיינביין בת דודתי. ידענו שעלינו למהר ולמצוא מסתור לפני שהאזור יוכרז "נקי מיהודים".

הדולצ'קים הבטיחו להכין לנו מסתור. בונקר תת-קרקעי נחפר בשדה. מאחר שהיה זה אוקטובר ולאחר הקציר, אפשר היה לכסות את הבור בשתילים של תפוחי אדמה, כך שלא ניתן יהיה להבחין בו מלמעלה.

שנים עשר יהודים שנמלטו מהטבח בוורקוביץ' ירדו אל הבור בתוך האדמה. היינו שם אמי, יוסף אחי, בן השלוש עשרה, שהיה הצעיר מכולם, מלכה ואני ועוד שתי נערות בגילנו. האחרים היו אנשים מבוגרים יותר.

קשה לתאר את התנאים בתוך הבור. היינו דחוסים יחד כעשרים שעות ביממה, ללא יכולת לזוז. לא היו לנו מים להרוות צימאוננו, שום אפשרות להקל על עצמנו,

והכריחו אותנו לצאת מתוכו. לא ראינו אור שמש כבר שבועות. אבל איזה מחזה מחריד היה זה עתה. חשבתי שזו הפעם האחרונה שאני רואה את העולם. נלכדנו וזה הסוף.

השוטרים הובילו אותנו אל תוך הבית. לא היו יהודים נוספים בסביבה וחשבתי לעצמי שטוב שהאחרים עזבו בלילה הקודם.

מפקד השוטרים היה אוקראיני צעיר, מיטקה חרצ'צ'ין. הוא היה חברנו לספסל הלימודים בבית הספר הפולני, שחיבב את מלכה, ובמתק שפתיים הורה לה ללכת אתו.

"ראי מה תוכלי לעשות למעני" לחשתי לה. באותו רגע גורלי, צץ במוחי רעיון. נזכרתי כיצד מישהי שהכרתי הצילה את עצמה, וכעת, בהיותי לכודה, קיבלתי אומץ להסתכן ולפעול.

האישה הצעירה, שגבורתה עמדה לנגד עיני באותם רגעים גורליים, הייתה יונה פינקל. היא נישאה לארוסה, שהיה סטודנט למשפטים, בוורשה, באחד בספטמבר 1939, יום פלישת הגרמנים לפולין. בדרכם מזרחה גויס החתן הצעיר לצבא הסובייטי והיא נשארה בקיב. את סיפורה הלא יאמן שמעתי כשהגיעה לגטו בוורקוביץ' ושהתה אצל הורי בעלה.

ביומיים האחרונים של ספטמבר 1941, כשהנאצים חיסלו את היהודים בבאבי-יאר, הייתה יונה אחת משלושים אלף הקורבנות שנורו אל הבורות. בדרך נס לא נפגעה, והצליחה לזחול מבין הגויות בגיא ההריגה אל מחוץ לבור, ונמלטה מתוך האימה, כשהיא עירומה כליל.

תוך כדי ריצה הבחינה בשוטר מתקרב. יונה חמקה אל מבנה שירותים בחצר הקרובה וקפצה אל תוך הבור שם, בתוך

מחניקים כל לחישה שעלולה להסגיר את עובדת קיומנו, ממתנינים לנס שיוציא אותנו לחופשי.

חמישה שבועות ארוכים עברו עלינו בתנאים איומים אלה. פתאום הורע מצבנו עוד יותר.

בליל נובמבר אחד בצאתנו מתוך הבונקה, גילינו את השלג הראשון מכסה את האדמה. פירוש הדבר כי סכנה גדולה מרחפת מעלינו. מישהו עלול לראות את פסיעותינו ולדווח למשטרה. היינו חייבים לעזוב את הבונקה ולחפש מסתור חדש.

ליד ביתם היה לדולצ'קים בונקר נוסף, קטן יותר. הם הציעו לארבע הנערות הצעירות להסתתר בו, עד אשר האחרים ימצאו מסתור מתאים יותר. אמי ואחי הלכו לכפר הסמוך, אל משפחה צ'כית אחרת, משפחת קוצ'ה. האחרים היו אמורים להתפזר במקומות שונים.

אותו לילה התחבאנו ארבע הנערות בבונקר הקטן, בעוד אני רציתי נואשות לשמוע מאמי ואחי.

אותו ליל נובמבר מושלג התברר כגורלי עבורנו. שישה שבועות לאחר הטבח, המרדף אחר יהודים פסק והתחלנו לקוות כי נשכחנו. אבל מישהו, רק האל יודע מי יכול היה להיות כל כך נקמני - עקב אחרינו. עקבותינו בשלג נתגלו והלשינו עלינו למשטרה האוקראינית.

נאמר שהזיכרון הוא החוט עליו נשזרים אירועי החיים. האירוע אותו חוויתי בהמשך הוא הטראומטי ביותר, המזעזע ביותר בחיי, הלוואי שלא נגזר עלי לזכור אותו.

למחרת בבוקר שמענו דפיקות על הבונקה, ושוטרים אוקראינים כיוונו רובים אלינו

בלילה הגיעו שוב השוטרים האוקראינים. שמעתי אותם מספרים לפועל שהבת של טרויב נעלמה מתחת לידיהם. הם שאלו אותו "היכן היא יכולה להיות?" האיש באמת לא ידע. מה היה קורה אם היה מוצא אותי מתחת למיטתו?

כמה סבל יכול אדם לשאת? נשארתי באותה תנוחה, בלי לזוז, שלושה ימים ושלושה לילות. השוטרים המשיכו בחיפושיהם וחזרו שוב ושוב אל הצריף. לא ידעתי מה קרה עם האחרים. חשבתי שאמי ואחי היו בטוחים במקום כלשהו. נאחזתי בתקווה שהם חיים. דמיינתי שאני פוגשת אותם ומספרת להם את הסיפור המבעית. אמי תהיה כל כך גאה בי. חנה'לה שלה, הצעירה, המפונקת והמוגנת, נהגה באומץ בשעה הנוראית ביותר של חייה. מחשבות אלו נסכו בי תקווה וכוח. אבל לאחר זמן שנראה כאינסופי, היה עלי לקבל החלטה. האם בכוונתי למות מתחת למיטה? אם לא, עלי לצאת ולנסות הזדמנות נוספת.

לאחר שלושה ימים ושלושה לילות, שנדמו כמו נצח, החלטתי לצאת. כל תנועה, כל נשימה היו חייבים להתבצע בזהירות רבה. עם שחר של היום הרביעי, אחרי שהפועל יצא מהצריף אל עבודת יומו, התגנבתי החוצה והלכתי משם.

היכן הייתי? מה התכוונתי לעשות? הרגשתי שאני על כוכב אחר, במקום שכוח אל, מנסה להיאחז בשביב של חיים. אוויר הבוקר הקר רענן אותי ולאחר זמן מה חזרתי למציאות.

הזוהמה, שהתה עד אשר הניחה שהסכנה חלפה ויצאה לחפש מקלט.

עד כמה שהדבר נשמע מזעזע ובלתי אנושי, חייה ניצלו. סיפורה עשה עלי רושם נוראי. כעת, לכודה כמו חיה, יראה מהנורא מכל, נזכרתי באירוע.

מעורר גועל ככל שהיה, הייתי מוכנה לעשות אותו מעשה שעשתה יונה. אינני יודעת מאין שאבתי אומץ.

בתוך בתי הכפר לא היו חדרי שירותים. מבני השירותים היו בחצרות. ביקשתי מאחד השוטרים רשות להתפנות. בלכתי לכיוון החצר התבוננתי סביבי. סמוך למבנה השירותים הבחנתי בצריף קטן, היכן שהאיכר האוקראיני שעבד בחווה, יכול היה לישון. בשבריר של שניה, במקום להמשיך אל השירותים חמקתי לתוך הצריף. זה היה חדרון זעיר, שהכיל רק מיטה - מסגרת עץ נמוכה מאוד ומכוסה בקש. האם יכולתי להיכנס מתחתיה? הייתי מאוד רזה, עור ועצמות. נשכבתי ופיתלתי את עצמי עוד ועוד אל מתחת המסגרת שהתרוממה רק סנטימטרים אחדים מעל הרצפה. משכתי מעט קש מהרצפה ופיזרתי סביבי כך שאיש לא יבחין בי שוכבת מתחת למסגרת. (לא תכננתי זאת, פעלתי כנראה מתוך אינסטינקט טבעי. אינסטינקט ותחושה מוקדמת הם כנראה חלק מההישרדות).

שכבתי מאובנת, נושמת בהפסקות זהירות, מקשיבה בכל גופי למתרחש בחוץ.

פתאום שמעתי יריות, צרחות וצעדי ריצה. לא ידעתי מה קורה ולא העזתי לזוז. הערב ירד והפועל נכנס כדי לישון, בלי להיות מודע לנוכחות של מישהו מתחת למיטה. נשארתי משוטחת על גבי, ללא תזוזה.

שלי. ביקשתי לראותה, אך בעלי הבית התעלמו מבקשתי. מאוחר יותר נודע לי שמשפחתה של חברתי הסתתרה בבונקר בחווה של הקוצ'רים ולא היה שם מקום גם עבורי.

הקוצ'רים דאגו שאתחזק מעט, אבל כעבור ימים אחדים הייתי חייבת לעזוב. לא היה לי אל מי לפנות, יכולתי רק ליטול את גורלי ביד, ולתכנן את קיומי מיום ליום. לא היו יהודים בסביבה, לא ידעתי מה מצב המלחמה, ידעתי רק שעלי להמשיך ללכת.

מאין שואבת, נערה צעירה, אומץ להתמודד בנסיבות חסרות תקווה שכאלה? נראה שהרצון לחיות מדהים בעצמתו, בעוד שמוות, בלי שבאמת הספקת לחיות, היה בלתי נתפס.

וונז קוצ'ר הוביל אותי מעבר לגשר והביא אותי לכומוט, כפר צ'כי אחר. הורי סחרו עם כל אחד מהתושבים שם והכרתי רבים מהם.

כומוט היה כפר צ'כי די גדול ואמיד. לכל איכר שם היה בית לבנים רחב מידות, אורוות וערימות קש בחצר האחורית. ערימות אלו היו מקום מסתור עבורי. חפרתי מחילות בתוכן ובמשך היום זחלתי פנימה כדי להסתתר, שוכבת ללא תנועה, ימים שלמים. איש מלבדי לא ידע על מקומות מסתור אלה. לא העזתי לגלות היכן הייתי, גם הצ'כים פחדו להסתיר אותי.

אותו חורף היה קר במיוחד מלווה בסערות שלג חוזרות ונשנות. למזלי, בתוך המחילות הייתי מוגנת מפגעי מזג האוויר ובאופן מפתיע הן גם היו מאוד נוחות.

המטרד היחידי היו עכברים, עכברושים ומיני יצורים קטנים אחרים שהיו מתרוצצים מעל ראשי. תמיד פחדתי מהם,

נזכרתי שאמי אמרה שהם ילכו אל משפחת קוצ'ר. לא ידעתי את הדרך, מעולם לא הלכתי לבדי לשום מקום, אבל התשווקה לחיות כל כך חזקה עד שהיא מובילה אותך לכיוון הנכון.

הלכתי והלכתי עד אשר הגעתי אל ביתם של הקוצ'רים.

נכנסתי וביקשתי לראות את אמי ואת אחי. הם לא היו שם.

הם כלל לא עזבו את החווה של הדולצ'קים. באותו לילה בו הסתתרנו אני ושלוש הנערות בבונקר הקטן, הם הסתתרו באורווה שליד הבית ושם גילו אותם.

כשהשוטרים רצחו את אמי ואת אחי ואת כל האחרים, אני שכבתי מתחת למיטתו של האיכר ושמעתי את הצעקות ואת הצרחות.

הייתי מותשת מכדי להבין את עוצמת ההתרחשויות האיומות, בודדה לחלוטין במאבק על חיי.

בבית משפחת קוצ'ר גרו אותה עת מאמינקה (אימא), הבת מניה והבן וונז. הם הכירו היטב את משפחתי וחשו צער רב על מצבי. תחילה עזרו לי להתרחץ ואחר האכילו אותי מעט, לאט ולעיתים תכופות. צמותי העבותות והארוכות שלא סורקו כבר שבועות היו מלאות כינים. ביקשתי ממניה מספרים כדי לגזור אותן, אך היא העמידה פנים שאין לה מספרים, ועזרה לי לחפוף את שערי בנפט ולסרק מתוכו את הכינים. "אמך אהבה את שערך היפה. לעיתים תכופות ראיתי כיצד טיפלה בו." אמרה לי.

היה מסוכן לשהות בתוך הבית והם הציעו לי להסתתר בתוך מחסן קטן. הבחנתי שם בשמלה שהייתה תלויה על וו. הכרתי את השמלה, היא הייתה שייכת לחברה טובה

הצ'כים. לפני המלחמה היו הורי מאוד מיוודדים אתם, וכאשר היינו בגטו ונזקקנו למזון, הם תמיד נענו לבקשותינו. הם לא יכלו להסתיר אותנו, כי האיכרים הגרמנים היו מבקרים אצלם לעיתים קרובות ובביתם היו נערכות מסיבות עבור הגרמנים. לכן נמנעתי מלהתקרב אליהם. לאחר שנדדתי כשמונה או עשרה שבועות, הגיע יום שלא הייתה לי שום ברירה. הייתי באפיסת כוחות והחלטתי לפנות אל משפחת הוסק.

הקשתי על דלת ביתם וגב' הוסק שעמדה בפתח נדהמה לראותני. בתוך הבית התקיימה אותה עת אחת מהמסיבות של הגרמנים. חלפה דקה עד שהגב' הוסק התעשתה ולחשה לי "לכי לאורווה היכן שהסוסים עומדים, חנה, אביא לך אוכל." חיכיתי באורווה בין הסוסים. כל חיי פחדתי מסוסים, אך כעת יצורים גדולים אלה נראו לי מסוכנים הרבה פחות מאשר הגרמנים שהיו בתוך הבית.

גברת הוסק שהביאה לי אוכל, בכתה בכי מר למראה מצבי והזהירה אותי: "הגיעו אלי שמועות שאת בכמוט, חנה. מסוכן מאוד שתישארי כאן. אם השמועות יגיעו לאזני המשטרה, הם יערכו חיפושים מדוקדקים בכפר, והם ימצאו אותך. את חייבת לעזוב מיד."

"אבל לאן אלך?" היא לא ענתה, רק הניעה ידיה בייאוש וחזרה אל הבית.

עזבתי. הייתי משותקת מייאוש ומפחד ונתתי לרגלי להוביל אותי לאן שירצו, לתוך הלילה הכעור והשלג העמוק. שוב לא קיבלתי שום החלטה. פעלתי על פי האינסטינקט.

מצאתי את עצמי על הגשר במקום שונוז קוצ'ר העביר אותי שבועות אחדים לפני כן,

אבל הצלחתי להיות בשקט.

עם רדת החשכה הייתי יוצאת, מבועתת מהצורך לעזוב את מקלטי הקטן, אבל כל כך חלשה ומותשת מרעב שהייתי מסוגלת לאזור את האומץ שנדרש.

כל לילה הקשתי על דלתה של משפחה אחרת וביקשתי לחם. רובם שהכירו אותי והיו נבוכים למראה מצבי האומלל, ריחמו עלי ונתנו לי אוכל. כאשר ביקשתי להישאר אצלם ולו לכמה ימים, סירבו וביקשו שאעזוב.

אחת הצ'כיות כמעט התעלפה כשראתה אותי. "אם את, בתו של יעקב טרובי, מתחננת לפת לחם" אמרה, "סוף העולם הגיע, כנראה. אביך היה שולח קרונות עמוסים בתבואה כדי להאכיל את העולם ואת מקבצת לחם."

היא הציעה לי ללכת לצריך בחצר והביאה לי אוכל. רגלי הקפואות היו מכוסות פצעים, הייתי כחושה ומובן שסבלתי מתת תזונה. הפצעים ברגלי התפשטו והכאיבו לי מאוד.

האישה הביאה לי עלים ועשבים, תרופות עממיות לריפוי הפצעים, ונתנה לי זוג גרביים נקיים. התרחצתי ובאותו רגע יחיד, הרגשתי שוב כמו בת אנוש. גם היא לא יכלה להסתירני.

שעות ארוכות וחסרות תקווה ישבתי במחילה שלי. ניסיתי לחשוב כיצד להיחלץ מהמצב, מה לעשות, לאן עוד אוכל לפנות. אך בכל העולם לא היה איש שיכולתי לפנות אליו. הייתי בודדה לחלוטין. לא ידעתי אם קיים עדיין עולם עבור יהודים או עבורי. אבל לא נואשתי. המשכתי הלאה והלאה בתנאים בלתי אנושיים.

משפחת הוסק, שהתגוררה בכפר כומוט, הייתה האמידה והאהודה ביותר על

ויתכן שזה הדבר שכיוון אותי אל המקום
אליו הגעתי, כי זמן קצר אחר כך שוב
הקשתי על דלתם של הקוצ'רים.

ואז התרחש הנס.

אנטונינה שזינדלאזובה, בתה האלמנה
של מאמינקה, הגיעה ובירכה אותי בחום.
לאחר שיחה קצרה היא הזמינה אותי
לבוא אליה. בחצות הלילה ליוותה אותי
פרנסצ'יסקה, בת אחותה, אל הכפר של
אנטונינה. שם חיכתה לי ההפתעה הפלאית.
בבונקר מתחת לביתה, הסתתרה משפחת
גולדנברג. אנטונינה סיפרה להם עלי והם
שכנעו אותה להביא אותי אליהם.

להיכנס לבית ולראות פנים יהודיות
מוכרות.

זו הייתה חוויה מעבר לכל דמיון, מעל לכל
תקווה פרועה.

באורח פלא נישאתי מעלה לתוך עולם
אחר, הן, אלוהים, האם הייתי ראויה לכל
כך הרבה חסד?

עברתי מעולם של קור, הרס, רעב, בדידות
ופחד למקום מוגן בו הייתי מוקפת באחי
היהודים שדאגו לי.

לא הרגשתי מושפלת כשביקשתי אוכל
מאנשי הכפרים הצ'כיים. הרעב הצדיק
זאת.

אבל נדיבותם של הגולדנברגים נגעה
במעמקי נשמת. ביתם היה רק חור
באדמה, אך הם חלקו אותו עמי.
הם השיבו לי חזרה את העולם.

חנה'לה גולדנברג מתגוררת כיום בניו יורק
עם בתה, נכדיה וניניה.

בר האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין בישראל בטקס
הזיכרון של האם, ב"יד ושם" ירושלים תשס"ז

אברום לא עלה

מאת: גדי כפיר

לזכרה של משפחת מוסמן הציונית: אסתר (קופמן) כפיר ויעקב מוסמן שזכו לעלות ולגדל משפחות בארץ

אברום, אשתו ושני ילדיהם שנורו ברובנה, סבא שלמה חיים, סבתא מירצה, פייגה, מטל גרצחו ארבעה ימים לאחר שמחת תורה 1942 באוזיראן

בכוחות עצמם מכיוון שכל המבוגרים נהרגו במלחמתם ברומאים. לסיפורים שכתב ליברמן הייתה השפעה אדירה על הילדים ובני הנוער של אותם הימים.

הסיפורים גרמו לילדים להזדהות עם הילדים שבסיפורים, והעבירו להם רעיונות על אומץ, נחישות, הקרבה, רצון לנצח את אויביהם והמטרה העיקרית: הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.³ לא זכרתי את הסופר צבי ליברמן, למרות שהייתי צריך להכיר את שמו, כסופר הילדים של סיפורי ילדותי.

בעיזבונה של אמי, לאחר שנפטרה, מצאתי כרטיס ביקור פשוט ותמים:

צבי ליברמן
נהלל א"י

בגב הכרטיס היה רשום:

אברום

זמן רב היה הכרטיס בחזקתי ולא ידעתי מה לעשות אתו.

למה הוא מתקשר? איך הוא התגלגל לידי אמי?

בתחילת שנת 2013 התקיימה בסינמטק בתל אביב הקרנה משוחזרת של סרט

צבי ליברמן היה דמות של חלוץ אמיתי שידע לשלב "עט באת". עובד אדמה מחד ואיש ספר מאידך. איש העלייה השנייה שהקים משק בנהלל, אך לא שכח כי עלה מרוסיה בשנת 1912 והשאיר מאחוריו חקלאים שרצו לעלות לארץ. מאז עלייתו כתב על ארץ ישראל ושילב סיפורי יהודים וערבים בסיפורים בטעם היסטורי.¹

סיפורי הילדים שכתב ליברמן שילבו יחד עלילות, תיאורי עבודה חקלאית ומציאות של ילדים יהודים וערבים. לאחר שספר הילדים שלו "הדייגים הקטנים" הודפס, כתב: "שמחה וגאווה מילאו את ליבי. כנראה אני מחונן בכל זאת בכישרון לכתיבת סיפורי ילדים... בלכתי אחר המחרשה או בעשותי כל עבודה אחרת - היו נרקמים במוחי נושאים ועלילות לסיפורי ילדים"²

מאוחר יותר עבר לכתיבת רומנים אוטופיים ואפילו סיפורים דמיוניים.

בשנת 1932 החל לכתוב סיפורים עלילתיים לילדים ולנוער, וספרו "עודד הנודד" היה הספר הראשון שהפך אחר כך לסרט האילם העברי הראשון.

סרט נוסף שנעשה על פי ספר של ליברמן, בשנת 1938, הוא "מעל החורבות" המתאר קבוצת בני נוער, שאחרי חורבן א"י בימי הרומאים, מקימים את יישובם מחדש

1 אוריאל אופק, "ספרות הילדים העברית 1900-1948", כרך שני, זמורה ביתן ת"א עמ' 471 (אופק-ילדים).

2 שם עמ' 472

3 שם עמ' 473-475

אוזיראן הנמצאת בוהלין, אוקראינה, בין הערים דובנה לרובנה. עיקר פרנסתם הייתה סחר בפירות נשירים. בנוסף, היו גם חקלאים זעירים, ובחצר הבית גידלו חמל (לתת) לתעשיית הבירה. ליד הבית היה משק חי לצרכים עצמאיים.

באמצע שנות השלושים נסע צבי מספר פעמים לפולין כשליח עלייה. הוא ביקר בריכוזי הישובים היהודיים ופגש ביהודי קהילות גדולות וקטנות, הגיע לבתי כנסת ובימי שבת וחג פגש ביהדות המסורתית. גם לריכוזי תנועות הנוער הגיע. נפגש עם הנהגות הישוב המקומיות והביא בפניהם את דבר אפשרות העלייה לארץ, כדי להיות חקלאים בארץ ישראל.

צבי הגיע גם לקיבוץ קלוסובה, שהיה מרכז ארגון ההכשרות לעליה מכל שטח ווהלין. בקלוסובה נמצאה גם תנועת "החלוץ", הגדולה מבין כל התנועות האידיאולוגיות, שהקיפה יישובים רבים וחברים בגילאים שונים, והייתה מעין חלוץ לפני המחנה, בהכשרת אנשים לקראת עלייה. צעירים יהודיים חיפשו שינוי בדרך חייהם, רצו לעזוב את העיירות המתפוררות ולפנות ליצירת עתיד ליברלי לאומי במסגרת מהפכות אחרות שהתחוללו באותם ימים באירופה. היציאה להכשרה הייתה קדקוד פעילות של צעירים לקראת עלייתם לארץ... ותנאי לקבלת סרטיפיקט!

אסתר מוסמן מאוזיראן (אמי) הייתה חברת "העובד", ארגון בוגרים מעל גיל 26, שהוקם בשנת 1933 כדי להתחרות ברביזיוניסטים שהקימו את "ברית החייל" כארגון בוגרים משלים לצד בית"ר, ובו יוצאי הצבא הפולני. היא ריכזה, כנראה, את הסניף ולכן התקבלה להכשרת מצ'יוב (למרות גילה הצעיר אז 22-23), שהיה אחד מקיבוצי "החלוץ" בפולין. בהיותה בהכשרת מצ'יוב קיבלה מצבי ליברמן

הראינוע העלילתי הראשון שנעשה בארץ ישראל בשנת 1932 "עודד הנודד". ההקרנה הייתה מאד מרגשת, ונכחו בה בנותיו של צבי ליברמן והמשחזרים יוסי בית הלחמי ונתן גרוס. הסרט, שהוא מעין אזכרה לשם בנו של ליברמן, עודד, שנהרג בקטטה עם חיילים בריטיים, מביא את תלאותיו של ילד שיוצא לטיול והולך לאיבוד, וכל הישוב שהוא גר בו מתגייס לחפשו עד שהוא נמצא. בסרט, שנעשה בתקציב דל מאד ובכוחות מקומיים בלבד, שיחקו בני משפחתו, קרוביו ומכריו של צבי. הוא לא היה הצלחה מסחרית, אך תרם רבות לתעשיית הסרטים בעתיד. כשהייתי בן 10, בערך בגילו של הגיבור, ראיתי את הסרט שהיה אז מבוקש מאוד.

פניתי אל בנותיו של צבי, המתגוררות עד היום בנהלל, והראיתי להן את כרטיס הביקור שבידי. הן אחזו בו בהתרגשות גדולה, כאילו החייתי את אביהן לפנייהן שוב. מהן שמעתי שכל התכתובת שהייתה לאביהן נמסרה למכון לבון באפקה. הן סיפרו מעט מקורותיו וציינו, כי בשנת 1934 עזב את המשק החקלאי שלו בנהלל ונסע לפולין כדי לסייע בארגון העלייה לארץ, בעיקר במסגרת האגודה השיתופית "חקלאי". במסגרת זו הוא שאף להעלות יהודים בעלי רקע חקלאי.

להערכתו של ליברמן היו בפולין כ-20,000 משפחות מתאימות לכך, אותן היה צריך להביא לארץ ולספק להן אדמה ואמצעים כדי שיהוו כאן גרעין ליצירת גוף חקלאי מקצועי ומבוסס. ביניהן הייתה גם משפחת אמי, משפחת מוסמן, שכללה את האב שלמה-חיים, האם מירצה, בת בכורה פייגה, הבן אברהם (אברום יליד 1909) הבת אסתר (אמי, ילידת 1912) הבן יעקב (יליד 1914) ומטל בת הזקונים.

המשפחה גרה מזה שלושה דורות בעיירה

נפשות ועוברת ארצה במשך ימים ספורים.... האיכרים הללו בהתארגנם עשויים להביא ברכה רבה בהתיישבותם בא"י. הם יודעים את העבודה, מסתפקים במועט, מוכנים לסבול בשנים הראשונות. .. אולם בהחלט לא מספיקה עבודתי ביניהם, אם לא תושט כל העזרה מא"י עם הקה"ק או פיקא לא ימסרו להם קרקעות."⁴

ב-5 ביוני (אין ציון שנה) שטח צבי את רעיונותיו, כנראה בכנס שהתקיים בלבוב:

- הקמת ארגון לייסוד המושב אשר יגיש בקשה לממשלה א"י ואח"כ חייבים להשקיע החברים את כספם. את הכספים (80 לא"י) מעבירים על חשבון האגודה העצמית
- בשעת הקמת הארגון חייבים לדקדק שהאנשים יתאימו זה לזה
- עבודה עצמית, אין מקום למסחר פרטי.
- אגודות קואופרטיביות יקיימו את המסחר עבור כלל המושב.
- כל תושב מתחייב ללכת לכפר לשנתיים שם יסתגלו האנשים לעבודה
- כלי העבודה פרטיים, המכונות הגדולות בשותפות.
- משק מעורב גם תבואה וגם כרם, וגם ירקות
- את התקנות יכול לשנות רק 75% של חברי האגודה
- מטרת הארגון להקל את הבא ארצה, ואת סידורו על כן על כל איש ואיש להוסיף 4 לא"י
- אין בדעתנו ליצור קומונה, קיבוץ, מטרתנו להתאים החיים הקשים, גם את העבודה וחלוקת עבודה.
- לארגון נרשמו 100 איש והיו רק 50 סרטיפיקטים. צבי החליט כי ראשונים ייסעו הרווקים והיותר מתאימים,

את כרטיס הביקור שלו, שבגבו כתב את שמו של אברום, אחיה, כדי שהיא, אסתר תמסור לו אותן, וכשיבוא ללבוב, כדי להירשם לעלייה, יציג את הכרטיס בפני צבי.

מלבוב כתב צבי ב 15.10.34 מכתב ארוך ומנומק להנהלת הסוכנות היהודית בירושלים. בו הוא סוקר את מצב היהודים החקלאים בפולניה:

"גליציה עצמה מונה כעשרת אלפים משפחות יהודיות העובדות בחקלאות. בכל פולניה נמצאות עשרים אלף משפחות כאלה המונות כ-100,000 אלף נפש. בשנתיים האחרונות נעשו צעדים כדי לארגן חקלאים אלו בהסתדרות "אלאג" (ביידיש). עבודה זו נתקלת בקשיים רבים באשר היהודים מפוזרים בין הכפרים. בכל כפר נוצרי מספר יהודים קטן, יש כאלו שבהם יהודי אחד או שניים, ביניהם רבים אשר מעבדים שדותיהם ע"י אחרים והם עוסקים במסחר פשוט... באיניציאטיבה של עסקנים ובעזרת יק"א הקימו קואופרטיב לחלב "חמאה" כעין "תנובה" שלנו. יש עדיין חבלי לידה... מלווה בעסקנים בקרתי בכפרים ראיתי את כל ענפי המשק המעובד באופן פרימיטיבי: דשים במורג, הפרות בינוניות, אין מיכון, זורעים וקוצרים בידיים. עובדים קשה כמו בתקופת העמק בשנים הראשונות, מקדימים ומאחרים בעבודה. יש כאלה שיש להם חנות פשוטה לעזר. היום המצב מתהפך והחנוונים נהפכים לחקלאים. הולכת ונוצרת אצל יחידים ההכרה בצורך בארגון, בצורך בקואופרציה.... אולם למרות כל המסירות והעבודה הקשה הרי באופן כללי הם עניים.... כל היהדות החקלאית הזו מדברת על א"י וחקלאות בא"י כעל אידיאל גבוה. לו ניתנה האפשרות הייתה קמה כל מאת האלף

שמבטיחים שיש להם כסף.

"באתי לא לחלק סרטיפיקטים וגם לא לעשות תעמולה בעד הכפר. רוצים אנו ליצור ארגון שילך להתיישבות." אמר צבי במהלך הפגישה.

100 האנשים שהשתייכו לארגון היו חברים בהסתדרויות שונות: 54 חברי האחד, 36 הסתדרות הכלל ציונית, 5 המזרחי, 2 התאחדות 1 השחר, 2 בלתי מפלגתיים (מווהלין), (אלה הם דוד ואברום. הערת המחבר).

האסיפה נסגרה בשיר "תחזקנה"⁵ כך ניגש צבי להקים ארגון לעליית קבוצה ניסיונית בת 100 חברים.

לדעתו, אם הממסד של אותם ימים יידע להוביל מהלכים משולבים של בעלי הכנסות ושל מעוטי אמצעים "אנו נוכל לעשות מפעלים גדולים, בעלי חשיבות רבה מהחומר הגולמי הזה בגולה, בשביל א"י". הוא מסיים את חזונו ותוכניתו במילים: "זה מוטל על התנועה הציונית בכללה. עליה להתחיל בכך, למצוא בגולה את העסקנים המתאימים ולהרים את היהדות החקלאית בפולין לגובה כלכלי ארגוני וחברתי, לתועלת היהדות הזאת עצמה, להבראת האטמוספירה הכללית ולברכה רבה לארץ שתשאב אח"כ כוחות עבודה בריאים יוצרים ומחונכים."⁶

1. אנשים בעלי הון של 500 לא"י אלו יסתדרו בקלות בארץ.

2. אנשים בעלי הון 200-300 לא"י "עליהם בזמן הראשון לחיות קצת מעבודה צדדית כמו שמקובל בא"י

כשמחילים... להם צריך להשיג הלוואות ארוכות זמן... אין לי ספק כי המתיישבים הללו יצליחו ויקימו משקים לתפארת במשך שנים מועטות מאד"

3. הוא עיבד תכנית מיוחדת "לבחורים רבים, בריאים, פשוטים ויודעים חקלאות ויש להם גם סכום של 80 עד 100 לירות."

תוכניתו יועדה לניסיון והתבססה על מספר עקרונות:

1. בעזרת הכסף מתקשרים עם קה"ק שרוכשת אדמה בשטחים זולים ורחוקים, הקרקע מובטחת לחברים.
2. החברים בעלותם לארץ חייבים לעבוד לפחות שנתיים בעבודה חקלאית.
3. מי שלא מקיים מורחק וכספו יוחזר, כעונש, לאחר שש שנים ללא ריבית.
4. עם גמר הכשרתם יקבלו קרקע שעליו יבנו משק כמחוסרי אמצעים.

בחורים אלו יהיו כוח משיכה למשפחתם שהתקשתה לעלות ולהתפרנס בארץ.⁷ בתחילת אפריל 1935 עלתה אסתר, אחותו של אברום, לארץ להכשרה (פלוגת עבודה) בקיבוץ רעננה, אותה הזכיר אברום בטפסים שמילא. ההכשרה הוקמה על יד גבעת חן של היום בשטח רעננה. בקרתי שם (המבנים שנשארו) עם אמי כשהייתה בת 90. היא התחילה שם בעבודה בחממות ומהר מאד הועברה לעבודת בית בבית האיכר שהעסיק אותה.

בסוף חודש מאי 1935 הגיעו אברום מוסמן ודוד גראב, חברו הטוב, ללבוב שם התקיים מפגש של המעוניינים לעלות במסגרת ה 100 של צבי ליברמן. כל אחד

5 פרטי כל באסיפת האגודה השיתופית בע"מ "החקלאי", בהשתתפות צבי ליברמן 15-75-104/ון ביום VI 5/ עמ' 2-1

6 צבי ליברמן, מכתב IV-104-75-15 מתאריך 15.10.1934 לבוב להנהלת הסוכנות היהודית ירושלים עמ' 3
7 צבי ליברמן, מכתב IV-104-75-15 מתאריך 15.10.1934 לבוב להנהלת הסוכנות היהודית ירושלים עמ' 4-5

נכתוב אליו לנהלל...⁸

הם באמת ממשיכים לכתוב לו מכתבים אך לא נענים.

בתאריך 27.11.35 כתב צבי מכתב חריף ביותר לכל המפלגות הציוניות אשר היו שותפות אתו בהכנות ובחרו את האנשים לעליה, אך הם גרמו לו "אכזבה גמורה. המפעל נחל מפלה".

"בשום אופן לא יכולתי להעלות על דעתי בארגוני את המפעל אף את החלק העשירי מהתוצאה הנכזבת הזאת. לאחר התקוות הגדולות שלי שם בא"י הנני מסכם את הסכום מתוך כאב לב רב ומצב רוח מיואש" הוא מסביר את הסיבות: כשהגיעו היה חוסר עבודה קשה בארץ, "חלוצים אמתיים" מבינים את המצב. אך לא כך "אנשיו" שנפלו למרה שחורה והתלוננו עד לכדי מרד. למרות שבעזרת טיפולו הסכימו המוסדות העליונים לבנות מיד שכונה עבורם כולל משקי עזר.

העולים המשיכו למרר את חייו. אמנם לא כל הבאים היו כאלו, אך עם חלוף הזמן התרבו המתלוננים. לרובם אין באמת הכרה חלוצית ורצון התמודדות עם קשיים. אלו הם "העלים הנובלים" של התנועה הציונית.

ניתוח נתוני האנשים מראה כי בחלקם הגדול לא היו חקלאים. חלקם האחר הגיעו כנשואים פיקטיביים כדי לקבל סרטיפיקט נישואים. נוסף על כך הטילו המפלגות מס עליה שהגיע מכיסם, דבר שנגד בהחלט את ההסכמים עם האנשים וגרם למרמור גדול. למרות ניסיונותיו המרובים של צבי החליטו כ-20 מהבאים לחזור לפולין. בקשו לקבל כספם בחזרה. מהחוזרים היו רק כ-4 חקלאים, כל הנישואים הפיקטיביים רצו לחזור. צבי סכם את דבריו: כי הפסיק את המשא ומתן על יתרת הסרטיפיקטים.

ללבוב בלילה. כעת אכתוב לך על הכל. אני ואברהם שלך יכולנו כבר לפני 4 שבועות לנסוע, ולהיות כבר לידך, רק בגלל פרט קטן, וזהו הכסף. אנו צריכים 2000, אלפיים זלוטי, להפקיד קויצע כערבות לכך שאנו ניסע, ויחד עם כסף עבור הדרכונים אנו צריכים 20500 זלוטי. זה מידי קשה עבורנו. אילו הבית שלי היו מרוצים לגמרי שאני אסע, לא הייתה קיימת אצלי בעיה כספית, כך יש לי בעיה כספית. יש לי רק 1000, אלף זלוטי, כך שהגשתי בקשה שיש לי כלה, והיא מוכרחת לנסוע איתי מיד, ואני מבקש שהוא יאפשר לי שאסע מיד עם כלתי. הגשתי אליו שזו אצלי שאלת חיים. כך שאני חישבתי שכל ... תיתן לי 1500 זלוטי כעת נוסעים כבר 50 חברים, כמה עם נשים וילדים. כך שיש לך כעת איתי מעט עבודה.

צבי ליברמן היה כל הזמן בפולין, כעת באסיפה בלבוב הוא נפרד מאתנו, ונסע לרומניה, הוא יהיה שם שבועיים, ונוסע לארץ. שתהיי אצלו בנהלל, ותדברי אתו, ותאמרי לו על השניים מוהלין, הוא כבר ידע מי זה. אל תאמרי לו מי את, ... תאמרי לו רק את מה שאני כותב לך כעת, שאת מכירה אותי, ושאת בטוחה שאני ילך למושבה, דהיינו לכפר, ושאת חקלאי, והורי חקלאים, ויש לי כלה. אסור לו לדעת שאני רוצה להעביר "אין פיקציה" בגלל אמצעים כספיים, שהיא תשלם לי, שאין לי את 80 הלירות, הוא צריך לדעת על דבר רשמי. שתדברי אתו. וכשהוא ישאל אותך מהיכן את יודעת, תאמרי לו שאת מכירה אותי טוב, ואותו דבר את הכלה שלי. אני מאמין שהוא יאפשר לנו, כי הוא מאד אווז מאתנו, הוא כבר רצה שאנו עוד ניסע לבד. אם כן אפוא, דברי אתו, ותראי היכן הוא אווז, ותעני לי מיד. בתקופה זו אנו

את הסיבה לכך שלא עלו לא נדע,
כנראה, לעולם.
אולי לא עלו כי לא השתייכו למפלגה?
אולי לאחר כישלוננו הראשון של צבי הוא
לא ניסה יותר?
אולי נתונייהם החקלאיים לא התאימו?
עובדה אחת ברורה:
שניהם נרצחו ע"י האינזצגרופן B
בשנת 1942 בוהלין.

"שבור ורצוף הנני שב מהמערכה. משתדל
לרפא מכאובי בעבודתי החקלאית
במשקי"⁹
בתיקים המצויים ב'מכון לבון' מצוי תיק
עם רשימת העולים ובתחתיתה שם היישוב
יוזראנה (נספח ד). מאחורי חוצץ אחר "2
נשאים". דוד גרבר ואברום מוסמן. (נספח
ה)
רשימה חלקית של מועמדים לעלייה,
דוד ואברהם רשומים בתחתית העמוד
(נספח ד)
דף חוצץ "נשאים" (נספח ה)

נספח ד

שם	תאריך	מקום	הערות
1. דוד גרבר	1942	בוקרשט	
2. אברהם רשום	1942	בוקרשט	
3. יוזראנה	1942	בוקרשט	
4. נשאים	1942	בוקרשט	
5. דוד גרבר	1942	בוקרשט	
6. אברהם רשום	1942	בוקרשט	
7. יוזראנה	1942	בוקרשט	
8. נשאים	1942	בוקרשט	
9. דוד גרבר	1942	בוקרשט	
10. אברהם רשום	1942	בוקרשט	
11. יוזראנה	1942	בוקרשט	
12. נשאים	1942	בוקרשט	
13. דוד גרבר	1942	בוקרשט	
14. אברהם רשום	1942	בוקרשט	
15. יוזראנה	1942	בוקרשט	
16. נשאים	1942	בוקרשט	
17. דוד גרבר	1942	בוקרשט	
18. אברהם רשום	1942	בוקרשט	
19. יוזראנה	1942	בוקרשט	
20. נשאים	1942	בוקרשט	

זר קהילת ורקוביץ-אוכיראן,
יום הזיכרון לשואה תשס"ז

9 מכתב צבי ליברמן, נהלל לכל המפלגות הציוניות (נספח ה) עמ' 1-5.

פרטיזנים ואומנים יהודים

התקוממות גטו טוצ'ין: המרד הראשון בגרמנים מאת: אלכס דורון

פורסם ב 19/04/2012

<http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/359/387.htmlpurxo>

שוורצמן, זמנים קשים מאד יפקדו אותך ואת היהודים שלך", לחש באוזנו והלך. שוורצמן מצדו פעל מיד. הוא כינס חבורת צעירים בביתו, הורה להם לרכוש בכל מחיר ומכל גורם אפשרי רובים, אקדחים ורימוני יד ומימן הכול מכיסו. לבסוף נקנו לא יותר מ-11 רובים קצוצי קנה, 25 אקדחים ועשרה רימוני יד. כמויות גדולות של נפט וזפת הוזמנו במיוחד וחולקו בפחיות בין הבתים.

יומיים לאחר יום הכיפורים, ב-23 בספטמבר 1942, הוקף הגטו הדחוס בטוצ'ין בכוח מתוגבר של גסטאפו ושוטרים אוקראיניים משתפי פעולה. יושבי הגטו חיכו לאות מוסכם. עליו ועל פרטי תוכנית ההתקוממות שמעו מראש בעת התפילה. איש לא התנגד.

בשלוש וחצי לפנות בוקר ניתן האות למרד. נשמעו כמה יריות, אחריהן הוצת הבית הראשון. מיד אחר כך יצאו היהודים, וכל אחד מהם שפך נפט על ביתו שלו, כמתוכנן, עד שתוך זמן קצר עלה הגטו כולו בלהבות, וכך גם בתי הכנסת שהגרמנים הפכו למחסני תבואה לקראת החורף הקשה.

המהומה הייתה בלתי נתפסת: אימהות חיפשו אחר ילדיהן, ילדים אחר הוריהם, בכי, צעקות וקריאות "שמע ישראל" שפילחו את האוויר. צעירי הגטו אחזו בנשק, תפסו עמדות בארבעה מוקדים ופתחו בירי לעבר הגרמנים והאוקראינים

זאב פורטנוי היה בין אלפי היהודים הדחוסים בבתי העץ הקטנים בגטו טוצ'ין באוקראינה, שהבינו כי ניתנה הפקודה לחסל, והחליטו להילחם.

פקודת הגסטאפו לבניית הגדר סביב גטו טוצ'ין, אחת מעשרות העיירות בקרבת עיר המחוז רובנו, נדחתה תחילה באמצעות תשלום שוחד, אך בוצעה לבסוף והושלמה במתיחת תיל דוקרני מעליה. הגדר הקיפה את המקום הזעיר שכלל 60 בתי עץ חד קומתיים הפזורים לאורך רחוב אחד, לתוכם נדחסו בצפיפות לא אנושית כ-3,000 יהודים. זו הסיבה לכך שגם ההכנות למרד נעשו בתוך זמן קצר.

שוטרים אוקראיניים הוצבו לשמור על הגטו המגודר וירו בכל מי שניסה לברוח בחסות החשיכה. שבויי מלחמה רוסיים הובאו לחפור בורות בקרבת מקום, כדי שיהיה היכן להסתיר את תוצאות ההוצאות להורג ההמוניות. ליושבי הגטו הכול היה ברור: ניתנה פקודה מגבוה לחסל אותם.

רמזים לצפוי לקרות קיבל מעט לפני כן ראש היודנראט המקומי, גצל שוורצמן, בשיחה קצרה עם מפקד הגסטפו במקום, לפני שהאחרון יצא לחופשה בגרמניה עמוס מתנות. הוא דרש מיהודי הגטו וקיבל מהם פרוות חדשות ויקרות שתפרו במיוחד עבורו, חליפות, בגדי עור, נעליים, לצד זהב וחפצי ערך אחרים. "אני מוכרח להגיד לך

זאב פורטנוי, השתתף בארץ ההירוא' בט"ו ט"ו.
צילום: אריק סולטן

ומופת ויש לו ערך, אף שסופו היה מר מאד. כששוחרר האזור ב-44', נמצאו בטו'צ'ין 20 יהודים בלבד, מסביר ד"ר רוברט רוזט, מנהל ספריית יד ושם. מרד גטו טו'צ'ין הקדים בשבעה חודשים את המפורסם והסמלי מכולם, מרד גטו ורשה, שההכנות לו נמשכו חודשים ארוכים.

"ראיתי הכול ממרחק של פחות מחצי קילומטר", נזכר זאב פורטנוי, בן 80, תושב הרצליה, משרידיו האחרונים של גטו טו'צ'ין. "הייתי אז ילד בן תשע וחצי שהועסק כרועה בקר אצל איכר אוקראיני בעבור פת לחם, חלב, בגד דהוי ומצע קש ללינה.

"על ההכנות למרד שמעתי בבית. פחיות הנפט הוכנו אצלנו לחלוקה. ביום בו נדחסו היהודים לתוך הגטו, נשא אותי אבי החייט על ידיו ומסר אותי לאיכר אותו הכיר קודם לכן. הוא ביקש למעני מקלט זמני והשאיר לו מכונת תפירה ובגדים. מה שלא נשרף במרד - פורק, והאוקראינים השתמשו בו לצרכיהם. האוקראינים, בקלשונים ובמוטות ברזל, באו לחפש מסתתרים במרתפים. את מי שמצאו - חיסלו. הנשק למרד הושג גם

כדי לעכב את כניסתם לגטו. הקריאה "יהודים הצילו נפשותיכם" נשמעה. אז נפרצה הגדר וכ-2,000 בני אדם פתחו בבריחה המונית ליער הסמוך כדי למצוא בו מקלט. הגרמנים היו אובדי עצות.

התופת נמשכה שלושה ימים. 60 לוחמים יהודים לקחו חלק במרד, רובם נפלו בקרב הגבורה הקצר שניהלו מול הגרמנים והאוקראינים. מי שלא הגיע ליערות בחסות העשן והיריות ניספה בדליקה עצמה, או נרצח בידי הגרמנים.

בדידות לכל החיים

בשבת, שלושה ימים אחר כך, הסתיים המרד. מנהיגיו, שוורצמן וסגנו, שלא נמלטו, יצאו משטח הגטו הבוער, נעמדו מול ראש הגסטאפו והודו שארגנו את ההתקוממות. "הגרמנים ינחלו תבוסה. את נקמת דמנו ינקמו אחרים. לא תשמידו את העם היהודי. לעולם לא נמחל לכם על הדם השפוך", אמר שוורצמן. הוא ביקש למות בבית הקברות היהודי, בין אבותיו ויהודי העיירה, וכך היה - שם הוא נורה.

למעלה ממחצית הנמלטים ליער נלכדו בידי האוקראינים ונרצחו בימים הבאים. אחרים מצאו את מותם זמן מה אחר כך. כ-300 נשים ותינוקות שלא יכלו לעמוד בתנאי היער הקשים שבו לעיירה ונורו. רבים מתו מקור ומרעב, או שהוסגרו לגרמנים ונרצחו בידי האיכרים.

"מרד גטו טו'צ'ין הקדים את כולם במעשה התגובה האקטיבי לאקציות ולתוכנית החיסול שהפעילו הגרמנים", כתב עליו ד"ר שמואל ספקטור, עורך "פנקס הקהילות" שבהוצאת "יד ושם". "המרד מהווה דוגמה

סנדלר פולני שבביתו מצא מחסה, העניק לו זהות חדשה. כפה עליו שישנן: "מערתה שמך - וולאדק קרישצ'ינסקי, בן אלכסנדר והלנה, יליד הכפר אוזירקי". כשלא הצליח לבטא כיאות את שם המשפחה בעל הצליל המסובך, נטל הסנדלר מרצע לוחט וצבע דביק לנעליים, וחרט את האות K על אמת ידו, "כדי שלא תשכח". שני סימנים דומים שקעקע על ירכו נותרו שם עד היום.

איכר אוקראיני ואשתו הגרמנייה רצו לאמץ אותו כבן ("כדי שאעבוד למענם") והעניקו לו שם אחה: וולדיה קיריליוק. הגרמני האזורי ציווה לרכז את בני ה-10 עד 15 ולהתחיל ללמדם גרמנית, חשבון ותרגילי סדר. "הולבשנו במדי ה'היטלר יוגנד', תנועת הנוער הנאצית. למדתי את שיריהם, הציגו אותי כהצלחת החינוך הגרמני לקצינים באזור. התכוונו להעביר אותי ללמוד בגרמניה. אבל האב המאמץ, ואסיל, התנגד בתוקף. רצה שאהיה לו כוח עבודה חינוכי ואחר כך גירש אותי".

בנדודיו הבלתי פוסקים הגיע פורטנוי לבית מחסה לילדים לא יהודים נטושים ויתומים, שהוקם בידי האוקראינים והגרמנים. הוא למד לדקלם ולשיר את התפילות הנוצריות באוקראינית ובפולנית, והפגין יכולת נדירה בהסתרת יהדותו. לימים שינן שירי חיילים הונגרים בשירות צבא גרמניה הנאצית, ששמרו על פסי הרכבת או הפעילו מערכת קשה. הוא ניקה אצלם את הסוסים ועבד במטבח.

"אחד הקצינים צילם אותי מכל הזוויות ושלח תמונות לאשתו כדי שתסכים לאמץ אותי. הוא העניק לי את שמי הזר השלישי: קיצ'ילוצי". בהמשך, צויד בתעודות מזויפות מכל הסוגים ובכל השפות. לקראת סיום המלחמה נלכד בידי הסובייטים ועבר חקירות ועינויים קשים. דודו, אליו הגיע במקרה במהלך תלאותיו, מיהר לשרוף את

לאב פורטנוי כצעירותו, רפרודוקציה:
אריק סוסטון

משבויי מלחמה רוסיים שברחו מהשב, או מקומוניסטים לשעבר".

"בדליקה בגטו במהלך המרידה, נספו סבתי בת ה-102 ושתי אחיותיי, יחד עם עשרות יהודים דתיים, אולי מאות, שחיפשו מקלט בבית הכנסת שהועלה באש", ממשיך פורטנוי. "אבי, אמי ואחותי הגדולה ניסו להגיע לכפרי הסביבה, אבל הוסגרו לשוטרים האוקראיניים ששחטו אותם. אני אוד מוצל מאש, היחיד שנותר מכל משפחתי - וסיפור הישרדות של אלף לילה ולילה שכולו נס".

עד תום מלחמת העולם השנייה נדד פורטנוי היתום בניסיון למצוא מקלט ביערות ובכפרים. בדרך ראה בונקרים שחפרו יהודים למסתור, ושבהם הצטברו גופות הנספים. "טיפסתי כחיה רדופה בזריזות של טרזן על צמרות עצים בכל פעם ששמעתי יריות. אלו היו ההוצאות להורג שערכו האוקראינים במצוד המתמשך אחר היהודים המסתתרים".

יהודי עם שלוש זהויות

מהיער נמלט לכפרי האוקראינים והפולנים, הועסק ימים עד שבועות אחדים בעבודות מזדמנות שונות שהאיכרים הטילו עליו: רעה בקר וחזירים, ניסר עצים למסמרים.

זאב פורטנוי ונכדיו, יום הליכרון 57 תשס"ז

זר ארזון הפרטיזנים, יום הליכרון 57 תשס"ז

תיקון טעות: בילקוט מס' 64, עמ' 55, בתמונה השמאלית למטה, צריך להיות זר מרד גטו טוצ'ין

כל התעודות שברשותו ואז חזר לזהותו היהודית.

ב-1957 עלה פורטנוי לישראל וכיום הוא אב לשתי בנות וסב לחמישה נכדים. אשתקד יצא למסע חדש, הקמת אנדרטה במרכז טוצ'ין לזכר המרד בגטו. "ארבע שנים ניהלתי מאבק מתיש מול הרשויות האוקראיניות שסירבו.

הגלעד בנוי מארבע אבני סלע. על כל אחת לוחית זיכרון בעברית, באנגלית ובאוקראינית ומגן דוד בראשו. ראש הכפר יקבל מעתה 100 דולר בשנה, משהתחייב לאבטח את המקום ולשמור על ניקיונו. הקמת האתר היא בבחינת אבן גדולה שירדה מעל לבי, תרתי משמע. בספטמבר, בטקס ליד הגלעד החדש לרגל 70 שנה למרד ההרואי, תיקבע לוחית נוספת, שבה ייחקקו שמותיהם של ראשי ההתקוממות ולוחמיו. ואני אהיה שם".

הצלעה בטוצ'ין

מתוך: googlemaps, צולם ב 22 באוגוסט, 2011

גיבורים ביער

מאת: יעקב גלזר

מתוך ראיון, בספר "חלם" עמ' 774-778
מאידיש: מלכה ברורמן

הקדמה

הבנו שחקר השורשים של אבא לא יסתיים
בביקורנו זה.

כשחזרנו ארצה, העמקנו בחיפושים על
רפאלובקה ומצאנו מידע עליה באתר
האינטרנט של איגוד יוצאי ווהלין.

השנים 1937-1945 לוטות בערפל, ואנחנו
נמצאים בעיצומו של תהליך להרכבת הפאזל
המתאר את קורות אבינו. מלבד הידיעה
שלחם כפרטיזן באזור רפאלובקה, אנו רוצים
ללקט ידיעות נוספות, הקשורות לאבינו, אדם
אציל נפש, שאנו כל כך מתגעגעים אליו.

"... הארכת בסיפור על משפחתי הקרובה
כדי להגיע לאחד מדודי - משה בורשטיין.
אחד מהגיבורים השקטים שאנו יודעים
עליהם כה מעט. הוא נלחם על חייו וחייהם
של יהודים נוספים. זה היה מאבק מר
לחיים ולמוות כנגד המרצחים ועוזריהם
הפולנים והאוקראינים.

עד פרוץ המלחמה חי משה בעיירה
רפאלובקה שבין סרנה וקובל. במקצועו
היה ממיין עצים. הוא הכיר היטב את
הסביבה ואת היערות מסביב. גם את
האיכרים מהכפרים שבסביבה הוא הכיר
היטב והיה מיודד איתם. משה בן ה-26
בחור חסון. בריון הוא לא היה, אבל גם
הגויים ידעו שיש להיזהר מנחת זרועו.

אחרי הפלישה של היטלר הוא לא עזב את
ביתו כמעט למשך שנה. הוא כבר ידע מהן
הצרות שהגרמנים מעוללים ליהודים, אך
כאדם הקשור למקום הולדתו לא רצה
לעזוב את הבית.

לפני כעשר שנים נסענו, שני אחיי ואנוכי,
לטיול שורשים לעיר זמושץ' בפולין, עיר
הולדתה של אמי. לא הספקנו להגיע לעיר
הולדתו של אבי.

השנה החלטנו להשלים את המסע. אודות
אבא, משה בורשטיין ז"ל, ידענו רק ממה
שאחרים אמרו או כתבו עליו. אבי, יליד
אודלען, ליד חלם, לא סיפר את אשר עבר
בשואה ולסיפורו התוודעתי ממאמר שכתב
אחיין שלו בספר "חלם", (חלקו של המאמר,
מתורגם מאידיש, מצורף בהמשך).

במאמר נכתב שבזמן המלחמה אבא חי
בעיירה רפאלובקה. הנחנו שמקום זה נמצא
ליד חלם וכדי למצוא תעודות על אבא, ביקרנו
בארכיונים בחלם ובלובלין. בארכיון בלובלין
פגשנו חוקר שואה שאמר לנו שרפאלובקה
נמצאת באוקראינה... באזור רובנו.

סקיצה מעל אודלעס, עיירת הולדתו Se
אבי. עיירה זו Se, חלם נאחקה Se ארי.
אפילו באפוד אינה נאצא

ילד גדול ויפה היה אייזיק פירשט. משה לקח אותו מיד תחת חסותו. כשמונה חודשים הצליחו שלושתם לחיות ביער ולהסתדר מכל הבא ליד. הם חיפשו אוכל תוך הסתכנות, ורוב הזמן היו רעבים ומפוחדים, מאוימים מפרטיזנים רוסיים ופולניים שלא פעם הרגו פרטיזנים יהודים. בזמן שהתגנבו לכפרים למצוא מעט אוכל גילה הילד מסירות נפש ובגרות. הוא הלך ראשון ולא נבהל מאף אחד. לפי דבריו של הדוד משה, ביצע הנער פעולות מסוכנות כמו במקרה שאתאר עכשיו, כאשר משה והנער נכנסו לבית של מכר כפרי לבקש אוכל.

האיכר כיבד את שניהם בתפוחי אדמה צלויים עם לחם. בזמן שאכלו נכנסו שני גרמנים, שאלו מספר שאלות ומיד התברר להם שהשניים יהודים. הגרמנים דרשו מהם לקום וללכת איתם והובילו אותם לשדה פתוח לא רחוק מהיער. בשדה הייתה גבעה. משה ידע שלפני כמה ימים הגרמנים רצחו ליד הגבעה בחור גוי בגלל שנשא נשק.

הם הלכו ראשונים ואחריהם שני הגרמנים. משה ראה שהמצב בכו רע, הרבה זמן לא היה, סופס קרב ובא. בשקט אמר משה לנעה: "אייזיק, תעשה בדיוק כמוני".

"שקט!" צרחו הרוצחים. והם המשיכו ללכת. כל צעד קירב אותם יותר לגבעה, משה הסתובב פתאום לעבר הגרמני, תפס אותו באוזניים, ובחוזקה משך למעלה ולמטה והיכה באגרופו בראשו של הגרמני. הכול נעשה בצורה כל כך פתאומית ומפתיעה שהגרמני "שלו" נפל מיד על האדמה, ומשה מעליו. המום ומוכה לחץ אותו משה אל האדמה, חטף ממנו את תת המקלע וירה בו את כל הכדורים. שניות ספורות ארך המאבק לחיים ולמוות. באותו הרגע תפס אייזיק את הגרמני

פעם אחת נסע, לצורכי עבודה, ללוצק. יחד עמו נסע המעסיק שלו, טשופקע, שהיה מעוניין שמשה ימשיך לעבוד אתו כממין עצים. למרות האיסורים החמורים שקבעו הגרמנים, התעקש המעסיק לסדר למשה רישיון עבודה.

בדרך ללוצק הם עברו עיירה בשם קאלק. בעיירה זו גרו בערך שמונים משפחות יהודיות. באותו יום התרחש אירוע נורא בעיירה זו. שוטרים אוקראינים וגרמנים גרשו את כל היהודים מבתיהם. שדדו, הכו ועינו אותם. באמצע היער, במקום ריק, הם הכריחו את כולם להתפשט. משכו בשערות של בחורות צעירות, אנסו אותן לעיני ההורים. הצעקות נשמעו עד לב השמים, והבכי קרע את הלב. מורעבים, עייפים ומושפלים נצטוו כולם ללכת על ארבע. הם שפכו תבן על האדמה, והכריחו אותם לאכול אותו. והכל מלווה במכות רצח. כל זה לא הספיק למרצחים והם גררו את כולם לנהר הקרוב לעיירה והכריחו אותם לשתות מהמים ושם ירו בהם.

משה כבר לא המשיך לנסוע, והוא חזר לביתו. אבל גם בבית כבר אי אפשר היה להישאר.

הוא לקח כרית ושמיכה ויצא ליער. שם פגש יהודי נוסף, אברהם לייזעראו. עד המלחמה היה לייזעראו רואה חשבון היכן שמשה עבד כממין עצים. הוא היה אדם אינטליגנטי שלמד תורה. ביער איבד את עשתונותיו והיה מוזנח מאד, רעב ומוכה. את משה הוא כבר לא עזב.

הם פגשו ביער ילד בן 12, אייזיק פירשט. הילד הזה היה נוהג לבקר עם אביו בביתו של משה. הוא שמח מאד כשפגש את משה ועוד יהודי ביער. הילד סיפר שלפני יומיים הגרמנים הרגו את אביו, חנן פירשט, ואת אמו יחד עם שלושת אחיו. הוא עצמו הלך באותו זמן ליער לאסוף אוכלניות.

הגרמנים נכנסו ליער, אך פחדו להמשיך ללכת בו. היריות הלכו ופחתו. הדוד משה והילד לבשו מעילי איכרים רחבים, בגד לאומי אוקראיני. בזמן המנוסה התנופפו המעילים, ומסתבר שהם שהצילו את חייהם מהכדורים התועים. המעילים חוררו מכל הצדדים. השניים יצאו חבולים ויגעים, אבל ללא פגע.

ביער חיכה להם, בפחד גדול, אברהם לייזרעאוו.

לשלושתם התווספו במשך כשנה וחצי עוד כמה יהודים. רובם נספו, חוץ מאשר כמה ילדים. משה היה האבא של המשפחה הקטנה והאומללה הזו. חלק מהילדים חיים בישראל. אברהם לייזרעאוו גר היום בקנדה.

"שלו". הילד אמנם היה גבוה אך חלש, עייף ורעב מכדי להכניע את הגרמני הגבוה והשבע. הילד הצליח להפילו, ונשך אותו בגרון.

הגרמני, שותת הדם, התגבר על הנער, הסתער עליו, החל לחנוק אותו, ושלח את ידו לעבר תת המקלע. משה הסתער עליו באגרופיו החזקים, הכה אותו קשות ועזר לאייזיק להשתחרר מידי. ביחד החלו שניהם לרוץ לכיוון היער.

לגרמני המוכה היה עוד כוח לרדוף אחריהם, ואליו הצטרפו גרמנים נוספים (אלה ראו ששני חבריהם לא חזרו, והבינו שמשהו קרה להם). היריות התפזרו לכל הכוונים, הצעדים נשמעו קרובים מאד. השניים רצו בכוחותיהם האחרונים. למזלם, היער לא היה רחוק.

אחדת ההנצחה הדיסטליט באבאסא Se היכל יהדות ווהלין

מכתב לחבר – עשרים שנה אחרי עריכה ותרגום מרוסית: אברהם אפלבוים

זלמן שירמן, יליד רפאלובקה הישנה כותב מהעיר פרם ברוסיה
אל שמואל אפרת-אפלבוים בישראל

8.11.1966

צעיר בן חמש. רמת החיים שלנו טובה, יש לנו בית עם חמישה חדרים.

בזמן הנתון, אייזיק פירט משרת בעיר מורמנסק. הוא סיים אקדמיה צבאית ודרגתו "פודפולקוניק".

יקירי שמואל, כתוב לי אודות החיים שלך, של אחיך ואביך. שמורה אצלי תמונה של אברהם משנת 1945 בארכנגלסק. אברהם היקר, כתוב אלי ולו מספר מלים, אהיה אסיר תודה לך.

רב מיישל, (משה אפלבוים), כתבת לוויטיה כי נמצאים בישראל יוצאי העיירה ז'אלוצק והרי היו לי שם קרובים, אולי מי מהם נותר בחיים? גיבל ברוך, הסבא שלי, אביה של אמי גר שם. הואילו בבקשה לברר זאת. בשנה שעברה נסענו, אני ומשפחתי, לרפאלובקה, לעלות לקברי אבות. עשינו סדר בקברי האחים, הקמנו גדר וטיפלנו במצבת הזיכרון. וויטיה שוורצבלאט נסעה לשם השנה.

שמואל, אנא כתוב לי היכן אתה עובד, במה אתם עוסקים, האח והאבא, הוא בוודאי כבר זקן. במכתב הבא אשתדל לכתוב בהרחבה וביתר פירוט.

אני מסיים בזה את מכתבי, בינתיים שלום לכם ונשיקות לכולם.

זלמן שירמן

נ.ב. אנו חיים באותה עיר - פרם באורל - יחד עם וויטיה. אנו חוגגים כעת ביחד לרגל 49 שנים ל"מהפיכת אוקטובר". אני שולח את המכתב עם כתובתה של וויטיה. מחכה לתשובתך.

שלום ידידי, אחי וחברי לנשק, שמואליק נודע לי מוויטיה שוורצבלט שאתה, אחיך אברהם ואביך משה, חיים בישראל. החלטתי איפה לחלוק אתך כמה אפיזודות שחוויתי במלחמה. נדמה לי שנפרדנו במחנה המעבר בעיר רובנו (ווהלין, אוקראינה) בשנת 1944. מהקבוצה שלנו (לוחמים בשורות הפרטיזנים) נשאר אתי רק אייזיק פירט* ומכאן יצאנו למסע ברכבת (אשלון) לאלמה-אטה (בקזחסטאן), במטרה להצטרף לגדוד מילואים. אייזיק פירט התנתק מאתנו ונשאר בקייב. בגדוד המילואים שהיתי 15 ימים ולבקשתי נשלחתי לחזית. כך נקלעתי לעיר קטוביץ', השתתפתי בלחימה על שחרור פולין ומכאן עברנו לאדמת גרמניה.

שירתתי בחיל התותחנים ב"דיוויז'ון" אנטי-טנקי בתפקיד "נבוצצ'יק". בקרבת העיר ברסלאו נפצעתי ואושפזתי בבית חולים בעיר קרקוב, זה היה בחודש פברואר 1945. לאחר ההחלמה חזרתי לחזית והשתתפתי בהסתערות על ברלין. בהמשך השתתפתי בלחימה על שחרור צ'כוסלובקיה ועיר הבירה פראג. בשנת 1948 שוחררתי מהצבא הסובייטי. תקופה ארוכה התגוררתי ועבדתי ברפאלובקה. בשנת 1950 נישאתי. אשתי יהודייה (א אידישע), מוצאה מבילורוסיה. כעת אנו גרים בעיר פרם באוראל. יש לנו ארבעה ילדים. הבן הבכור לומד בכיתה ח', השני בכיתה ה', הבת בכיתה ד' והבן הכי

הערה: משה אפלבוים, תושב עכו, העביר בשמנו את המכתב שקיבל מוויטיה, לבנו שמואל והוסיף באידיש: "שמואל, זלמן מבקש לשלוח לו את התשובה לפי הכתובת של וויטיה, כיוון שהוא עובד בצבא ואין ברצונו לגלות את כתובתו."

אייזיק פירט*

מתוך: אתר ארגון הפרטיזנים לוחמי הגטאות והמחתרות
<http://thepartisan.org/document/68555,0,216.aspx>

אייזיק (אלכסנדר) פירט

ארץ לידה: פולין

עיר לידה: צ'ארטוריסק

בזמן הכיבוש הגרמני, בשנים 1943-1944, היה פרטיזן פעיל בגדוד "קונצ'ה" (KONTSHA), של האוגדה הרובנאית. אייזיק היה לוחם מצטיין ועוטר בהרבה אותות הצטיינות. כשהאיזור שוחרר על ידי הצבא הסובייטי גוייס לצבא האדום והמשיך במלחמה נגד הנאצים עד למיגורם הסופי.

בצבא האדום היה קצין-חבלה ומיקוש.

גם אחרי המלחמה המשיך לשרת בצבא הסובייטי. בשנת 1976 השתחרר מהצבא בדרגת אלוף-משנה. נשאר בברית המועצות וחי בעיר מוסקבה (MOSKVA).

חזר שפורסם בפברואר 1942 על ידי ראש המועצה החדש של רפאלובקה

19.2.1942

ההנהגה החדשה

ברפאלובקה החדשה

אל: כל ראשי הכפרים (סטרוסטה)
 במועצה האיזורית רפאלובקה

1. על פי צו הקומיסר במחוז סרני (GEBITS KOMISAR), הנכם נדרשים להמציא לי את הפרטים האישיים של האזרחים שנכסיהם (בית, אסם, רפת) נשרפו במבצע עונשין מס' 2, בגלל אי אספקת "הקונטיגנט" (מכסות תבואה, בהמות וכו') למדינה.

2. יש לפרסם לידיעת "השרופים" * שאין להם כל זכות לשקם את נכסיהם ואין להם יותר זכויות לאדמות ולזריעתן.

3. האדמות של "השרופים" יחולקו בתנאי חכירה לשלושה שכנים ובלבד שאלה שילמו את חובם באספקת "הקונטיגנט".

4. את כל "השרופים" יש ליישב בבתים שהיו של יהודים (ז'ידיבסקי) ברפאלובקה החדשה בתנאי הסכם שכירות.

5. כל "השרופים" יוצבו למקומות עבודה באמצעות לשכת התעסוקה.

6. יש להזהיר את כל האזרחים כי עונש כזה יוטל על כל אחד שלא ימלא את חובו למימשל.

הממונה על המועצה
 ניקולאיצ'וק

* השרופים - איכרים אוקראינים שנכסיהם - בתים, אסמים רפתות וכו' נשרפו בפעולות עונשין ע"י הממשל הנאצי בגלל אי מילוי מכסות האספקה.

בחזרה לדמידובקה, יוני 2016

מאת: נעמי אלעד

זיכרון לקהילת דמידובקה, שנכרתה כולה ב-8 באוקטובר 1942

את האהבה לדמידובקה ספגתי בזכות בת משפחתנו, פניה קוטיק לבית גרינברג, כיום בשנות ה-80 לחייה, שהגיעה ארצה באניית המעפילים "לטרון" וגורשה לקפריסין.

מאז פגישתנו הראשונה, משני עברי גדרות התיל במחנה המעצר הבריטי בקרית שמואל, לא חדלה פניה לספר על בני משפחתה - בני משפחתי מדמידובקה. זיכרונה חד ומדויק, סיפורה הוא שליחותה ועדותה נצרבה בלבנו.

במסגרת המסע "בחזרה לעיירה" בהדרכת יואל רפל, יצאתי, יחד עם חברותי למסע, נירה ורחל לבית גרינברג, במונית שכורה מדובנה אל דמידובקה, כנציגת משפחות גרינברג ולינסקי וכשגרירה אישית של פניה, היחידה מבני משפחתנו שנולדה בדמידובקה, גדלה ליד סבא רבא מרדכי וסבתא רבתא שיינדל, הוריה של סבתי סלבה. פניה זוכרת כל בית יהודי וכל משפחה שגרה בדמידובקה, והיא העדה אחרונה מקהילת דמידובקה.

המרחק בין דובנא לדמידובקה קצר, כ-35 ק"מ, אבל הכבישים זרועים מהמורות. משני צדי הדרך שדרות עצים עבותים, ושלטי הדרך מכוונים למערב. הדרך המשובשת הצריכה שעה וחצי, עד שבאנו בשערי דמידובקה מכיוון מזרח:

מעבר לעיקול הכביש לכיוון מערב נמצא הסימן היחיד לקהילת דמידובקה ובני משפחותינו - אתר הנצחה שהוצב ברומו של קבר האחים. האתר מוקף גדר ברזל העשויה מסמלים יהודיים.

לקראת הקצה המערבי של העיירה, כנראה במקום שבו היה בית העלמין היהודי, בנויה תחנת דלק מודרנית, מוקפת גדר וביתני מלאכה שונים. תחנת הדלק נמצאת בלבו של משטח אספלט מרוצף, שריד אילם לבית העלמין היהודי של דמידובקה.

תחת המשטח ניצבו בעבר קבריהם של סבא רבא מרדכי ואשתו שיינדל, אבות המשפחה מצד אמך, וקבריהם של סבא רבא אפרים דודלינסק ואשתו מרים, מצד אב.

נירה הביאה אתה זרעים של פרחי אפונה ריחנית, בתקווה שהם יקלטו באדמה רווית הדם הזן, ויפרחו באביב שיבוא. אולי היום הם פורחים שם, וזה יחשב כאילו באנו שוב. נפרדנו בכאב לב גדול. תודה לנושאות דגל הנצחת העיירה, נירה ורוחה לבית שלמה גרינברג, שהיו שותפותי למסע "בחזרה אל העיירה".

אתר בור ההריגה, ביצור גרינר

אף אחד לא ידע שנבוא, אבל למרגלות האנדרטה דלקו נרות בתוך כלי זכוכית ובצד היה מונח זר פרחים כמו של כנסיה...

הבאנו אתנו נרות, אבן מארץ ישראל, ודגלים. בסיס המצבה במצב מאד גרוע וקיים חשש רציני שהיא תתמוטט.

זר קהילת דומיטובקה

זר קהילת האשט

זר קהילת סרניק

זר קהילת מצ"וו

זר קהילת בדואבנוב

זר קהילת טרוסק

זר קהילת דומברוביץ

זר קהילת ט"ס

זר קהילת ולדימיר

זר קהילת רדזיבילא

זר קהילת קובל

זר קהילת לוואר

זר משפחת זרצקי

זר קהילת אלכסנדרה

דגם בית הכנסת הגדול בקובל